

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

BELED SÛRESİ IŞIĞINDA

OLUMLU VE OLUMSUZ İNSAN TİPLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Valmire BATATINA

BURSA – 2016

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BELED SÛRESİ IŞIĞINDA
OLUMLU VE OLUMSUZ İNSAN TİPLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Valmire BATATINA

Danışman:

Doç.Dr. Celil KİRAZ

BURSA – 2016

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701323022 numaralı Valmire BATATINA'nın hazırladığı "BELED SÜRESİ IŞIĞINDA OLUMLU VE OLUMSUZ İNSAN TIPLERİ" konulu yüksek lisans tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 10./08./2016 günü 10:30 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve

Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Celil KIRAZ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdulrahman GETİN

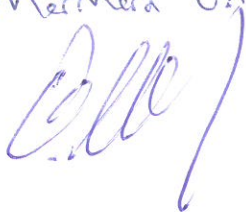
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ömer GELİK

Marmara Üniversitesi

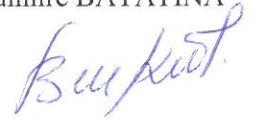
10./08./2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “BELED SÛRESİ IŞIĞINDA OLUMLU VE OLUMSUZ İNSAN TIPLERİ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

15/08/2016

Valmire BATATINA

ÖZET

Adı Soyadı : Valmire BATATINA
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI+157
Mezuniyet Tarihi :/...../2016
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Celil KİRAZ

Beled Sûresi Işığında Olumlu ve Olumsuz İnsan Tipleri

Kur'ân-ı Kerîm'de 90. sûre olarak yer alan Beled Sûresi, 20 âyetten oluşan kısa bir sûre olmasına rağmen içerdiği konular kapsamlıdır. Bu tezde, sûrenin tefsiri ve onun ışığında olumlu ve olumsuz insan tipleri araştırılmaya çalışıldı. Araştırma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde Beled Sûresi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Bu açıklamaları yaparken Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere, sûre ile ilgili açıklama yapılan diğer eserlere başvurulmuştur.

İkinci bölümde sûrede mevcut olan bazı kelime ve ıstılahlar izah edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra mevcut olan Rivâyet ve Dirayet tefsirlerinden faydalanarak sûrenin tefsiri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, sûre ışığında olumlu ve olumsuz insan tipleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân, Beled Sûresi, Tefsir, Olumlu ve Olumsuz İnsan Tipleri.

ABSTRACT

Name and Surname : Valmire BATATINA
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institue
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Tafsir
Degree Awarded : Master
Page Number : XI+157
Degree date :/...../2016
Supervisor : Assoc. Prof. Celil KIRAZ

Positive and Negative Types of People in the Light of Surat al-Balad

As the 90th surah of the Quran, Surah Al-Balad contains 20 ayats and despite the fact of its being a short surah, its topics are very comprehensive. In this study it was aimed to investigate the exegesis of the Surah Al-Balad and the positive and negative kinds of people in its light. This thesis consists of an entry, three chapters and a conclusion.

In the first chapter there are given some general details about Surah Al-Balad. While doing these descriptions it was applied to other researches that have to do with this surah and particularly the Quran.

In the second chapter it was aimed to explain some words and terminologies of the surah. Afterwards it was worked on the surah's exegesis by using diraya (rational) tafsirs and rivaya (narrative) tafsirs.

As for the third chapter it was aimed to research the positive and negative types of people according to Surah Al-Balad.

Key words: Qur'an, Surah of Balad, Tafsir, Positive and negative kinds of people.

ÖNSÖZ

İnsanı en iyi şekilde yaratan ve onu en iyi tanıyan Yüce Allah'ın, insanlığa gönderdiği ilahî kitapların son halkası olan Kur'ân-ı Kerîm, ilahî bir kitap olması münasebetiyle getirdiği esaslar, dikkat çektiği hususlar her yönüyle büyük önem taşınmaktadır. Kur'ân, inmeye başladığı günden bugüne kadar rahmet ve hidayet rehberi olmuş ve kuşkusuz ki bundan sonra kıyamet gününe kadar insanlığa rahmet ve hidayet olmaya devam edecektir. İnsanlığın her türlü ihtiyaçlarına cevap veren, onların dünyada daha mutlu bir hayat sürmesine rehberlik eden Kur'ân, ne kadar doğru anlaşılırsa o kadar rahmet ve hidayet yolunda insanlığa yardımcı olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Hz. Muhammed (s.a.v)'e nâzil olduğundan beri Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya ve uygulamaya dair muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bu anlama ve yaşama gayreti neticesinde Tefsir ilmi doğmuş ve Kur'ân'ın iyi bir şekilde anlaşılmasında insanlığa yardımcı olmuştur.

Bizim çalışmamız da "Sûre Tefsiri" dediğimiz türden bir konulu tefsir çalışmasıdır. Bu tür tezler kapsamında son zamanlarda daha çok kısa sûreler üzerinde çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Biz de, Kur'ân-ı Kerîm'in bir parçası ve Tefsir açısından çalışılmamış olan Beled Sûresi üzerine çalışmayı uygun gördük. Bu çalışmamızda yalnız sûrenin tefsiri üzerinde durmadık. Sûre bağlamında olumlu ve olumsuz insan tipleri üzerinde çalıştık. Bu sûrede bazı olumlu ve olumsuz insan tiplerine değinildiği için, tezin adını da "*Beled Sûresi Işığında Olumlu ve Olumsuz İnsan Tipleri*" şeklinde koymayı uygun bulduk.

İlmî ve akademik ölçülere bağlı kalmaya gayret ettiğimiz bu çalışmamızda hata ve eksiklerimiz olabilir. Düzeltme ve yardımcı olma maksadına yönelik yapılacak tüm eleştirilere de şimdiden teşekkür etmek isteriz. Ayrıca bu tezi hazırlamada bize her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen muhterem hocamız ve tez danışmanımız sayın Doç. Dr. Celil KİRAZ Bey'e şükranlarımızı bir borç olarak ifade etmek isteriz. Ayrıca jürimizde bulunup değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Ömer ÇELİK ve Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN hocalarımıza da teşekkür ederiz. Bu vesileyle derslerinden istifade ettiğim hocalarıma, tezi okuyarak, Türkçe düzeltmeler yaparak yardımcı olan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Valmire BATATINA

Bursa 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
II- ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	2
III- KONULU TEFSİR VE SÛRE MERKEZLİ KONULU TEFSİR.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

BELED SÛRESİ'NE GİRİŞ

I- BELED SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	6
A- SÛRENİN İSMİ, ÂYET, KELİME VE HARF SAYISI.....	6
B- BELED'İN ANLAMİ.....	6
1. Kur'ân'da Beled Kavramının Kullanımı	6
II- BELED SÛRESİ'NİN NÜZÛLÜ	13
A- SÛRENİN İNİŞ YERİ VE ZAMANI	13
B- SÛRENİN İNİŞ SIRASI	14
C- NÜZÛL SEBEBİ.....	14
III- KIRAAT VE İ'RÂB FARKLİLİKLERİ.....	15
A- KIRAAT FARKLİLİKLERİ	15
B- İ'RÂB FARKLİLİKLERİ.....	19

IV- EDEBÎ SANATLAR	26
V- BELED SÛRESİ'NİN DİĞER SÛRELERLE MÜNÂSEBETİ	28
A- BELED – KİYÂME – KÂF SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET.....	28
B-BELED-SECDE-KEHF-YÛNUS SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	29
C- BELED - FECR SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET.....	30
D- BELED – ŞEMS SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET	32
VI- SÛRENİN ÜSLUBU VE İHTİVA ETTİĞİ KONULAR	33
VII- BELED SÛRESİ'NİN FAZÎLETİ	36
VIII- BELED SÛRESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	36

İKİNCİ BÖLÜM

BELED SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

I- BELED SÛRESİ'NİN METİN VE MEÂLİ	39
A- SÛRENİN METNİ.....	39
B- SÛRENİN MEÂLİ	39
II- SÛRE İÇERİSİNDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHI.....	41
A-1-10. ÂYETLERDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHI	41
1- قسم (Kaseme) Kelimesi.....	41
2- بلد (Beled) Kelimesi.....	42
3- حل (Hill) Kelimesi.....	44
4- والد (Vâlid) ve ولد (Veled) Kelimeleri	46
5- خلق (Halk) Kelimesi	47
6- الانسان (El-İnsân) Kelimesi	49
7- كبد (Kebed) Kelimesi.....	50
8- حسب (Hasebe-Hasibe) Kelimesi.....	52
9- احد (Ehad) Kelimesi.....	53
10- هلك (Heleke) Kelimesi.....	55
11- لبد (Lübed) Kelimesi.....	57
12- عين (Ayn) Kelimesi	58
13- لسان (Lisân) Kelimesi	59
14- شفيتين (Şefeteyn) Kelimesi.....	60
15- هدي (Hudâ) Kelimesi.....	61

16- نجد (Necd) Kelimesi	61
B- 11-20. ÂYETLERDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHİ	62
1- ائتءم (İktaham) Kelimesi.....	62
2- عءبة (Akabe) Kelimesi	63
3- فءء (Fekk) Kelimesi.....	64
4- رءبة (Rakabe) Kelimesi.....	65
5- طءام (Ta'âm) Kelimesi	65
6- يوم (Yevm) ve مسءبة (Mesğabe) Kelimeleri	66
7- یتیم (Yetîm) ve مقربة (Makrabe) Kelimeleri	67
8- مسكین (Miskîn) ve متربة (Metrabe) Kelimeleri	68
9- ءامن (Âmene) Kelimesi	69
10- صبر (Sabır) Kelimesi	70
11- مرءمة (Merhamet) Kelimesi	71
12- أصحاب المیمنة (Ashâbü'l-Meymene) Kelimesi.....	71
13- كفر (Kefera) Kelimesi.....	72
14- الایة (El-Âyet) Kelimesi	73
15- أصحاب المشئمة (Ashâbü'l-Meş'eme) Kelimesi.....	73
16- مؤصءة (Mu'sade) Kelimesi	74
III- SÛRENİN TEFSİRİ.....	75
A- ALLAH'IN VARLIKLARINA YEMİNLER	75
1. 1-3. Âyetler	75
2. Âyetlerin Meâli	75
3. İçerءđi Konular ve Tefsiri.....	75
a. Lâ Edatının Tefsiri.....	75
b. Mübarek Belde	76
c. Bu Beldede Hüküm Senindir	78
d. Baba ve Çocuk	79
B- İNSANIN MEŞAKKATLE SINANMASI, MALINA ALDANMASI	81
1. 4-7. Âyetler	81
2. Âyetlerin Meâli	81
3. Âyetler'in İçerءđi Konular ve Tefsiri	81
a. İnsanın Yaratılışı	81
(1) İnsan'dan Maksat	81

(2) İnsanın Sıkıntıya Dayanacak Bir Şekilde Yaratılması.....	82
b. İnsanın Büyüklenmesi	84
(1) 5. Âyetin İniş Sebebi.....	85
c. Allah'a Düşmanlık Yolunda Mal Tüketenler	85
d. İnsanın Cahilliği	86
C- İNSANA NİMETLER VERİLMESİ.....	86
1. 8-9. Âyetler	86
2. Âyetlerin Meâli	86
3. Âyetlerin İçerdiği Konular ve Tefsiri	86
a. Allah'ın İnsana Göz Nimetini Bağışlaması	86
b. Allah'ın İnsana Dil ve Dudak Nimetlerini Vermesi.....	88
D- SEÇME PRENSİBİ VE AHİRETTE KURTULUŞ YOLU	88
1. 10. Âyet.....	88
2. Âyetin Meâli	88
3. İçerdiği Konu ve Tefsiri.....	89
a. Necdeyn'den Maksat	89
E- MAL HARCAMANIN UYGUN OLDUĞU YERLER	90
1. 10 - 16. Âyetler	90
2. Âyetlerin Meâli	90
3. Âyetlerin İhtiva Ettiği Konular	91
a. Akabe Hakkında Müfessirlerin Görüşleri	91
b. İnsanın Sarp Yokuşu Aşmamasının Sebebi	92
c. Sarp Yokuşu Aşma ile İlgili Açıklamalar ve Aşmanın Yolları.....	93
(1) Kölelik ve Kur'ân'ın Köleliğe Karşı Tavrı.....	93
(2) Köle Azadı	94
(3) Özgürlüğüne Kavuşturulması Daha Faziletli Olan Köle	95
(4) Köle Serbest Bırakıp Sadaka Vermenin Fazileti	95
d. İhtiyaç Sahipleri	96
e. Akraba Olan Yetim.....	96
f. Yoksuldan Maksat	97
F- İMAN, SABIR VE MERHAMETİ TAVSİYE.....	98
1. 17. Âyet.....	98
2. Âyetin Meâli	98

3. Âyetin İçerdiği Konular ve Tefsiri.....	98
a. İman ile Salih Amelin Birbirinden Ayrılmazlığı.....	98
b. Merhamet ve Sabır ile Tavsiyeleşmek	99
G- ASHABÜ'L-MEYMENE VE ASHABÜ'L-MEŞ'EME	100
1. 18-20. Âyetler	100
2. Âyetlerin Meâli	100
3. İhtiva Ettiği Konular ve Tefsiri.....	100
a. Ashabü'l-Meymene	100
b. Ashabü'l-Meş'eme ve Ahiretteki Durumu.....	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELED SÛRESİ'NDE OLUMLU VE OLUMSUZ İNSAN TİPLERİ

I- KUR'ÂN'DA İNSAN	104
II- İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ	107
A- MADDE-RUH İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ	107
III-İNSAN'IN FITRATIN'DAN GETİRDİĞİ BAZI NİTELİKLER.....	111
A- İNSANIN DOĞUŞTAN GETİRDİĞİ BAZI OLUMLU NİTELİKLERİ	111
1. En Güzel Şekilde Yaratılması.....	111
2. İnsanın Akıl ve Düşünce Sahibi Olması	114
3. İrade Sahibi Olması.....	118
B- İNSANIN DOĞUŞTAN GELEN BAZI OLUMSUZ ÖZELLİKLERİ	120
1. Acelecilik Yanı	121
2. Cimrilik Yanı	123
3. Zulüm Yanı	125
4. İnsanın Tartışmacı Özelliği.....	127
IV- ŞAHSİYET VE KARAKTER.....	128
A- ŞAHSİYETİN TARİFİ VE KUR'ÂN'DA ŞAHSİYET	128
B- KARAKTERİN TARİFİ	129
V- BELED SÛRESİ'NDE TASVİR EDİLEN İNSAN TİPLERİ	131
A. OLUMLU İNSAN TİPLERİ	131
1. Akl-ı Selim Sahibi İnsan.....	131
2. Mümin Tipler ve Özellikleri	132

a. İnançla İlgili Kimlik	132
b. İbadetlerle İlintili Kimlik	133
c. Sosyal İlişkilerle İlgisi Olan Kimlik.....	133
d. Aile ile İlgili Kimlik.....	133
e. Tabiatla İlintili Kimlik.....	133
3. İnfak Eden İnsan (Münfik-Mutasaddık)	134
4. İyiliği Teşvik Eden İnsan Tipleri	135
B- OLUMSUZ İNSAN TİPLERİ.....	136
1. Kâfir ve Nankör	137
2. Kibirli.....	139
3. Riyakâr.....	142
4. Cimri	144
SONUÇ	146
KAYNAKLAR	149
ÖZGEÇMİŞ	157

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.y.	Aynı yer
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazret
m.	Miladî
md.	Madde
nu.	Numara
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
ty.	Basım tarihi yok
v.	Vefatı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Bu araştırmanın konusu, Beled Sûresi'nin Tefsiri ve bu sûrede geçmekte olan olumlu ve olumsuz insan tiplerinin incelenmesi olacaktır. Beled Sûresi'nin içerdiği çeşitli kavramlar, Arapça sözlüklerden istifade edilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, sadece sûre ile sınırlı kalınmayıp, Kur'ân'da konumuz ile ilgili bulunan diğer âyetler tespit edilerek, izah edilmeye gayret edilecektir. Çalışmamız sırasında çok sayıda tefsir kitabından yararlanılarak, insanın olumlu ve olumsuz tipleri açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsanlara rehberlik etmek için gönderilen Kur'ân, insanın yaratıcısı ile, insanın diğer insanlar ile, insanın eşya ile olan ilişkilerini ele alan ve bu konularda insanlara yol gösteren temel ilkeleri ihtiva etmektedir. Kur'ân'ın ilahî bir kitap olması münasebetiyle getirdiği esaslar ve dikkat çektiği konular her yönüyle büyük önem arz etmektedir. Kur'ân'ın muhâtabı ve ana konusu olan insanı daha iyi tanımak, insanın yaratıcısı olan ve onun doğası ile oluşumundaki gizlilikleri en iyi bilen Allah'ın Kelamı'ndan çıkaracağımız insanla ilgili bilgiler ile mümkün olabilir. Dolayısıyla bu noktada en iyisi, insanı tanıtan Kur'ân'a müracat etmektir. Zira insanı yaratan Allah olduğu için, insanın sırlarını, özelliklerini, karakterini, olumlu ve olumsuz vasıflarını en iyi bilen de O'dur.

Kur'ân'ı dikkatle incelediğimizde görürüz ki Kur'an, gerek birey olarak, gerekse cemiyet olarak insandan bahseder, insana hitap eder. İnsan tek boyutlu bir varlık değil; akıl, ruh ve bedenden oluşan, büyük sorumluluk taşıyıp, çeşitli istek ve görevler bakımından kainattaki diğer varlıklardan farklı olan, değişik arzu ve eğilimler sahibi çok yönlü bir varlıktır. Bunun için özel bir varlık olmaya layıktır. Dolayısıyla Yüce Allah yeryüzündeki insana, kendisini tanıma ve sadece O'na kulluk yapma emrini vermiş ve onu yaptıklarından da sorumlu tutmuştur. İnsana iyi ile kötüyü göstermiştir. İnsan bu dünya yaşamında ya temiz fitrî yapısını bozmayarak ve olumlu yönlerini geliştirerek mükemmel

bir kiři olur, ya da nefsin olumsuz dileklerinin ardına dūřup, fitratında var olan iyi ve olumlu duygularını yok ederek kötü bir insan olmayı tercih eder. İşte bunun içindir ki insan, ferdî yapısı itibariyle araştırılması gereken bir varlıktır.

İşte bu araştırmayı yapmaktaki amacımız, Beled Sûresi'nin ayrıntılı tefsirinin yapılması, ayrıca bu sûrede ve diğer sûrelerde insanı yalnız bir açıdan tanımak değil, onu daha iyi bilmemiz için Kur'ân'ın bize haber verdiği çeşitli insan tiplerini tespit etmeye çalışmaktır. Böylece tarihi süreç içerisinde karşılaşılan farklı insan tipleri, Kur'ân açısından genel olarak, Beled Sûresi ışığında özel olarak ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

II- ARAşTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Bu araştırmada şu yöntem takip edilecektir: Araştırmamız bir giriş ve üç bölümden olmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı, kaynakları, konulu tefsir ve sûre merkezli konulu tefsir ele alınacaktır. Birinci bölümde, öncelikle Beled Sûresi hakkında genel bilgiler, sûrenin iniş sebebi, ihtiva ettiği konular, sûrenin fazileti ve edebî sanatlarından bahsedilecek; kıraat ve i'rab açısından, çeşitli tefsirlerden, Arap dili sözlüklerinden, konuyla ilgili kitaplardan izah edilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde, Beled Sûresi'nin daha geniş bir şekilde tefsir edilmesi üzerinde durulacaktır. Burada sûredeki kavramlar ve garip lafızlar, sûrenin ayetlerinin açıklaması ve tefsiri, sûrede kendisine yemin edilen varlıkların neler olduğu, insanın meşakkatlerle sınanması, gücüne ve malına aldanması, seçme prensibi ve ahirette kurtuluş yolu konularıyla ilgili, kaynaklardan yararlanılarak âyetler hakkında görüşler belirtilecektir.

Üçüncü bölümde, Beled Sûresi'nde olumlu ve olumsuz insan tipleri üzerinde durulacaktır. Başta, Beled Suresi'nin âyetlerinde geçen olumlu ve olumsuz insan tipleri tespit edilecektir. Böylelikle iyi ve kötü davranışları şahıslara göre belirlemek yerine övülen ve yerilen davranışlara göre şahısların değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilecektir.

Çalışmamızın isminden de anlaşılacağı gibi araştırmamız esnasında asıl kaynak Kur'ân olup, konumuz ile ilgili makale, tez ve muhtelif eserlerin yanı sıra tefsirlerden yararlanılmaya çalışılacaktır. Bunun yanında ahlakı ilgilendiren alanlarda da, İşlam ahlakı

ile ilgili kitaplara başvurulacaktır. Araştırmamız, konulu tefsir çalışması olması sebebiyle Kur'ân'dan sonra Arapça sözlüklerden ve Kur'ân sözlüklerinden, tefsirlerden başka, bu konuda günümüzde özellikle İslam dünyasında yazılan çeşitli eserler ön planda tutulacaktır. Bu kaynakların beraberinde konu ile ilgili önemli görülen sahih hadislerden de yararlanılacaktır.

Araştırma kaynaklarının ikinci önemli ayağını, Kur'ân ve Arap dili sözlüklerinden sonra daha önce de belirttiğimiz gibi tefsir kitapları oluşturacaktır. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayan sahâbedir. Çünkü onlar Arap dilinin üslûp ve inceliklerini en iyi bilenlerdir. Aynı zamanda onlar Kur'ân'ın inişine şahit idiler. Bütün bunların yanında Hz. Peygamber'in ilk muhâtabı olan bu muhterem zâtlar, Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın mânasını ve tatbikatını öğrenmişler, öğrendikleri sûreyi ezberleyinceye ve anlayıncaya kadar üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla tezimizde, Sahabe (r.a) ve onlardan sonra gelen müfessirlerin Kur'ân ayetleri hakkındaki tefsir ve te'villerinden oluşan "rivâyet tefsirleri"; aynı şekilde birçok müfessirin kendi izahlarından ortaya çıkan "dirâyet tefsirleri" olmak üzere birçok tefsirden yararlanılacaktır.

III- KONULU TEFSİR VE SÛRE MERKEZLİ KONULU TEFSİR

Tefsirin temel yönteminden biri olan Konulu Tefsir çalışmaları, tezimizle doğrudan bağlantılı olmasından dolayı ondan kısaca bahsetmeyi uygun bulduk.

Konulu Tefsir, belirli bir konuya ait ister aynı, ister değişik sûrelerde, o konuyu uzaktan yakından ilgilendiren, aynı manaya gelen Kur'ân âyetlerini, özel şart ve metodlarla bir araya toplayan, tek bir başlık altında onlardan bir konu oluşturan, nüzul sıralarını da göz önünde bulundurarak, bunları kendi aralarında usûlüne uygun bir şekilde düzenleyen, Kur'ân'ın genel çerçevesinde âyetler arasında kıyas yapan, Kur'ân'ın esas ilkelerine göre yorumlayan tefsirdir.

"Konulu Tefsirin metodu, Kur'ân'da herhangi bir konu ile ilgili bütün âyetleri toplayarak bunları mümkün olduğunca nüzûl sırasına koyup, ilmi bir incelemeye tâbi

tuttuktan sonra Allah'ın o konu ile ilgili murâdını toplu bir şekilde ortaya koymaya çalışan bir tefsir metodudur.”¹

Yaşamış olduğumuz çağda, Kur'ân araştırmalarında Konulu Tefsir çalışmalarına çok fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bu, Kur'ân'daki herhangi bir konu ile ilgili yorum yapmak isteyenlere bütüncül bir yaklaşım kazandırır. Böylece yorumcu Kur'ân'ı yanlış yorumlamaktan uzak kalabilir. Konulu Tefsir, çağımız insanının Kur'ân'ın mesajına kolay yoldan ulaşabilmesinin, hem de karşılaşılan birçok problemlerin çözümüne ulaşmasının en uygun ve kısa yollarından birisidir. Tefsir çalışmaları içinde özel bir öneme sahip olan Konulu Tefsir araştırmaları sayesinde modern, bilimsel, teori alanlarının karşısında sağlıklı bakışlar ve çözüm yolları göstermek mümkündür.

Konulu Tefsir grubunun içinde yer alan “Sûre Tefsiri” çalışmaları, herhangi bir sûreyi bütüncül bir yaklaşımla incelemeye, genel ve özel gayeleri tespit etmeye, ihtiva ettiği konuları açık bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Konulu Tefsir'e göre herhangi bir sûreyi tefsir ederken birtakım metodik aşamaları uygulamak gerekmektedir. Bu aşamaları şu şekilde izah etmek mümkündür: Sûrenin hangi dönemde nâzil olduğunu belirlemek ve o sûrenin âyetlerinin hangilerinin Mekkî, hangilerinin Medenî olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sûrenin sebab-i nüzûlunu, özelliklerini, faziletini, asıl hedeflerini, ele aldığı konuları zikretmek gereklidir. Sûreyi incelerken âyetleri, konularına ve hedeflerine göre gruplandırmak, bölümlere ayırmak gerekmektedir. Aynı konudaki bütün âyetlerin toplanıp bir araya getirilmesi neticesinde, incelenen konu tam ve anlaşılır olarak ortaya çıkmaktadır.

¹ Güngör, Mevlüt, “Tefsir’de Konulu Tefsir Metodu”, **İslâmî Araştırmalar**, II, S. 7, İstanbul, 1988, 50.

BİRİNCİ BÖLÜM
BELED SÛRESİ'NE GİRİŞ

I- BELED SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A- SÛRENİN İSMİ, ÂYET, KELİME VE HARF SAYISI

Beled Sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'de 90. sûre olarak yer almaktadır. İniş sırasına göre ise 35. sıradadır ve yirmi âyetten oluşmaktadır. Fasılası, “dal, elif, nun, he” (ه ن ا د)² harfleridir. İsmi 1. âyette geçen ve şehir anlamına gelen “Beled” kelimesinden almaktadır. Beled Sûresi'nde seksen iki kelime ve üç yüz otuz bir harf bulunmaktadır.³

B- BELED'İN ANLAMI

1. Kur'ân'da Beled Kavramının Kullanımı

“Beled” (بَلَد) lafzı, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı şekiller ile birkaç âyette bulunmaktadır. Bazı yerlerde marife, bazı yerlerde de nekra şeklinde geldiği görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Beled kelimesinin ism-i işâreti olan هذا ile birlikte (هذا البلد) beş yerde geçtiği görülmektedir. Geçtiği sûreler Bakara, İbrâhîm, Beled (iki âyette) ve Tîn'dir.⁴ Beled lafzı müennes olarak الْبَلَدَة şeklinde Kur'ân'ın beş âyetinde geçmektedir. Bunlar ise, Neml, Sebe', Furkân, Zuhruf, ve Kâf Sûrelerindedir.⁵ Beled kelimesi de çoğul yahut tekil olarak Kur'ân Kerîm'de geçmektedir.⁶ Konu ile ilgili bulunan âyetlerin anlamlarını izah etmeye çalışacağız:

Âl-i İmrân Sûresi'nin 196. âyetinde Beled lafzı, çoğulu olan “bilâd” (بِلَاد) şekliyle geçmektedir.

لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ

² Eroğlu, Muhammed “Beled Sûresi”, *DİA*, V., İstanbul, 1992, 397.

³ ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'ân*, 1.b., Menşûrâtı Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesâik, Kuveyt, 1414/1994, s. 274.

⁴ Bkz. Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35; Beled 90/1,2; Tîn 95/3.

⁵ Bkz. Furkân 25/49; Neml 27/91; Sebe' 34/15; Zuhruf 43/11; Kâf 50/11.

⁶ Bkz. Kâf 50/36; Fâtır 35/9.

“Kâfirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın.”⁷

et-Taberî’ye göre burada geçen بلاد kelimesi ülkeler, yerler anlamına gelmektedir. Cenab-ı Hakk’ın, Muhammed (s.a.v.)’e kâfirlerin ülke ülke dolaşmalarının, iman etmemelerine rağmen Allah’ın onlara mühlet vermesinin kendisini aldatmamasını buyurduğu kastedilmektedir. Zira onların son olarak varıp, sığınacakları yerin cehennem olduğunu açıklamıştır.⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in Kâf Sûresi’nin 36. âyetinde de Beled kelimesinin çoğulu “bilad” (بلاد) şeklinde gelerek yer, memleket ve sığınacak bir alan⁹ anlamında kullanılmıştır. Bu âyette Cenab-ı Hak, geçmiş nesillerin çabalarını göstermektedir. Bunların güçlü olmasına ve ülkeleri altüst gezip dolaşmalarına rağmen ölümden sakınmak, kaçmak ve sığınmak için bir yer bulamadığını bildirmektedir. Onlar için bir kurtuluş yoktur.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيسٍ

“Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var?”¹⁰ buyrulmaktadır.

et-Taberî’nin tefsirine göre de Cenab-ı Hakk bu âyette, Hz. Muhammed (s.a.v)’in mesajını yalanlayan Kureyş müşriklerinden önce daha güçlü ve kuvvetli, yeryüzünü gezip dolaşan ve orayı delik deşik eden nice nesilleri ortadan kaldırması ve onların kurtuluş bulmamalarını ifade etmektedir.¹¹

Kur’ân-ı Kerîm’in başka bir sûresinde de Beled kelimesi بلد şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin mevki, ülke, diyar, belde anlamını geldiği görülmektedir.

وَتَحْمِلُ أَرْحَامَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِلَاغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَّءُوفٌ رَّحِيمٌ

⁷ Âl-i İmrân 3/196.

⁸ et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, VI, 1.b., Dâru Hier li’t-Tabâati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’ ve’l-İ’lân, Kahire, 1422/2001, 324.

⁹ Ahmed, Muhtar Ömer, **el-Mu’cemü’l-Mevsûi li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Kırââtihî**, et-Turâs, Riyad, 1423/ 2002, s. 100.

¹⁰ Kâf 50/36.

¹¹ et-Taberî, a.g.e., XXI, 460.

“Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak zorlukla varabileceğiniz beddelere (ülkelere) taşrlar. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyicidir, çok merhametlidir.”¹²

Âyette bulunan **بَدَل** kelimesi ile ilgili Âlûsi tefsirinde, İbn Abass’tan bir rivayette zikredildiğine göre, burada ülke anlamına gelen bu kelime, Beled Sûresi’nde Yemen, Şam, ve Mısır anlamına gelmektedir. Yine, beled kelimesi ile Mekke, Şam, Yemen’in anlaşıldığı söylenmektedir.¹³

Kur’ân-ı Kerîm’in diğeri bir sûresinde, Beled kelimesi **فَعَلَ** vezninde gelmesiyle; çorak, cansız, ne su, ne bitki bulunan bir topraktan, türlü türlü canlı bitkiler çıkarması, yani ölü bir toprağın verimli bir toprakla değiştirilmesi anlamına gelmektedir.¹⁴ Burada Allah Teâlâ, rahmet rüzgarları gibi peygamberleri de ilâhî rahmetin müjdeleyicisi olarak gönderdiğini bildirmektedir. İnsanlara nasıl ki ekinleri yetiştirirken tecellisini gösteriyorsa aynı ekinlerde olduğu gibi insana da hayat verici olduğunu bildirmektedir. Kudret sahibi olmasını ve iktidarını göstererek kıyâmet gününde de ölümlerin diriltileceğini haber vermektedir.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا نَقَالًا سَقْنَاهُ لِيَلْبِذَ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ النَّمْرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya yağmuru indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölümleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”¹⁵

Vehbe ez-Zuhaylî, âyette geçen “**ölü bir toprak**” ifadesini tefsir ederken burada istiâre olduğu görüşünde bulunmaktadır. Zira kendisinden faydalanılmaması, çorak olması ve bitki vermemesi bakımından toprak, ruh olmayan bir cesede benzetilmiş bulunmaktadır.¹⁶

¹² Nahl 16/7.

¹³ el-Âlûsi, Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, **Rûhu’l-Me’ânî fi Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî**, XIV, İdâratü’t-Tabâati’l-Müniriyye, Lübnan, ty., 100.

¹⁴ Ahmed, Muhtar Ömer, a.g.e., s. 100.

¹⁵ A’raf 7/57.

¹⁶ ez-Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsîru’l-Münîr**, VII, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, 1141/1991, 243.

Beled lafzı, yine aynı sûrenin 58. âyetinde kinâyeli olarak kullanılmıştır. Bu âyette geçen Beled (بَلَدٌ) kelimesinin toprak anlamına da gelmesinden dolayı, bazı müfessirler burada, kirli olan ve temiz olan nefislerin kastedildiğini söylemektedir.¹⁷

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

“(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.”¹⁸

Müfessirlerin çoğu bu âyette, akıllı ve erdemli bir insanın elverişli toprağa, ahmak ve erdemsiz bir insanın ise elverişsiz toprağa benzetildiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla müminin kalbi yararlı ve bereketli ürünlere, kâfirin ya da münâfığın kalbi ise, faydasız ve değersiz bitkilere benzemektedir.¹⁹

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Bakara ve İbrâhim Sûreleri’nde şehir manasını taşımakta, buranın emin bir şehir ve emniyetli mevki olması dileği anlamında kullanılmaktadır. Zemahşerî’ye göre, bu sözcüğün Bakara Sûresi’nde nekra (بَلَدٌ) şeklinde gelmesi, bu şehrin daha mamur bir hale gelmemesini ifade etmekte, İbrâhim Sûresi’nde ise ma’rife şeklinde gelmesiyle artık insanların yaşadığı mamur bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.²⁰

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَّارْزُقْ أَهْلَهُ مِنْ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“Hani İbrâhim, 'Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah’a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır' demişti”...²¹

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ ءَامِنًا وَّاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ

¹⁷ er-Rağıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsimü'l-Hüseyn b. Muhammed, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur’ân**, Dâru'l-Ma’rifetü, Beyrut, ty., s. 60.

¹⁸ A’râf 7/58.

¹⁹ Karaman, Hayreddin ve diğerleri, **Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr**, II, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, Ankara, 2012, 539.

²⁰ ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, **el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl**, II, 1.b., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd, 1418/1998, 382.

²¹ Bakara 2/129.

“Hani İbrâhim 'Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.' demişti.”²²

Et-Taberî, âyette geçen “**Bu şehri güvenli kıl**” ifadesinin, Hz. İbrâhim’in ailesi ve onlardan sonra gelen insanlar güvenli bir şehri olması anlamına geldiğini söylemektedir.²³

Bu hususta, İslam Tarihi'nde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in kıssası zikredilmektedir; Hacer, Hz. İbrahim ile evledikten sonra Cenab-ı Hakk onlara Hz. İsmail'i ihsan etmiştir. Ancak yıllarca evlât hasretiyle yanıp tutuşan Hz. İbrâhim'in ilk eşi olan Sare, Hacer'i kıskanmaya başlamıştır ve Hacer'i uzaklaştırmanın yollarını aramaya başlamıştır. Nihayet Hz. İbrâhim'den onları başka bir yere göndermesi isteğinde bulunmuştur. Hz. İbrahim bir müddet tereddüt etmiş, ancak Cenab-ı Hakk vahiy yoluyla izin verince eşi Hacer ve oğlu İsmail'i alan Hz. İbrâhim, eşi ve çocuğunu Beyt'in yanında, hiç kimsenin yaşamadığı ve suyun bulunmadığı bir çöle (البلدة) (Mekke yakınlarına) götürdüğü zikredilmektedir. Hz. İbrâhim'in onları bıraktıktan sonra geri döndüğünde, İbrâhim Sûresi'nde 14/37. âyette geçen duayı yaptığı zikredilmektedir.

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَقْدَامَنَا مِنَ النَّاسِ
تَهْوَى إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ النَّمْرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ؛

“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”²⁴

Beled lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de bazı yerlerde الْبَلَدَةُ - الْبَلَدُ şekillerinde geçmekte ve Mekke-i Mükerrerme kastedilmektedir.²⁵ Nitekim Süyûti tarafından, İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Neml Sûresi 91. âyette geçen الْبَلَدَةُ kelimesiyle Mekke kastedilmiştir.²⁶

إِنَّمَا أَمْرٌ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمْرٌ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

²² İbrâhim 14/35.

²³ et-Taberî, a.g.e., XIII, 286.

²⁴ İbrahim 14/37.

²⁵ Çanga, Mahmut, **Miftâhu Kelimâti'l-Kur'âni'l-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm - Kur'an-ı Kerîm Lugati**, 1.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 1989, s., 93.

²⁶ Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân, **ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**, VIII, 1.b., Kahire, 1424/2003, 420.

“De ki: Bana ancak, bu beldenin; onu mukkades kılan ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi. Yine bana müslümanlardan olmam ve Kur’ân’ı okumam emredildi.”²⁷

et-Taberî bu âyetin izahında, Cenab-ı Hakk'ın bu şehri (Mekke) üstün ve değerli bir şehir yapmasından dolayı onun içinde kan dökülmesini, eziyet edilmesini, av avlanmasını ve otların koparılmasını yasakladığını belirtmektedir.²⁸

İbnü'l-Cevzi'ne göre bu ayette Allah Teâla, Hz. Peygamber (sav)'in Kureyş müşriklerine Mekke'nin, mekânların en şerefli olduğunu bildirmesini ve orayı mukaddes kılan, her şeyin yaratıcısı ve mâliki olduğundan dolayı, içinde insan öldürmeyi, esir tutmayı, avcılık etmeyi ve ağaçlarını kesmeyi yasaklandığını ve ancak O'nun vahdaniyetine ihlasla inanılması gerektiğini açıklamaktadır.²⁹

Kur’ân’ın Furkân Sûresi’nde فَعَلْتُ (fa’letün) vezninde gelen Beled lafzı, ölü bir mekan, yer, mevki, toprak anlamını ifade etmektedir. Bu âyette Cenab-ı Hakk, ölü toprak, insanlar ve hayvanlar için suyun önemini vurgulamaktadır.

لِنَحْيِي بِيَّةَ بَلَدَةٍ مَّيِّتًا وَنُنْفِئَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَمًا وَأُنَاسِيَّ كَثِيرًا

“Ölü toprağı cânlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz yağmur yağdırdık.”³⁰

Âyetteki “**Ölü toprak**” ifadesi ile ilgili Mecâzü'l-Kur’ân kitabının yazarı, ölü bir memleket yahut çorak bir yer olduğu izahını yapmıştır.³¹

El-Beyzâvî, “**Ölü toprağı canlandırmak**” meâlindeki Allah Tealâ'nın sözü konusunda, yağmurun yağdırılmasıyla ölü toprağın bitki ile canlanması açıklamasında bulunmaktadır. Ona göre âyette geçen مَيِّتًا kelimesinin müzekker olması, beldenin beled

²⁷ Neml 27/91.

²⁸ et-Taberî, a.g.e., XVIII, 145.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman, **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, VI, 3.b., el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1404/1984, 198.

³⁰ Furkân 25/49.

³¹ Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ el-Basrî et-Teymî, **Mecâzü'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ğarb li't-Tabâa, Kahire, 1973, s. 76.

anlamında olmasındandır. Bir de bu kelime (مَيْتًا), fiil yerine geçmediği için çekimsiz gibi kabul edilmektedir.³²

Neml Sûresi'nin 20-24. âyetlerinin tefsirinde rivâyet edilmiş olan Süleymân ve Hüdhüd kıssası, Beled kelimesinin yer, şehir, (Sebe' devleti) anlamında geçmektedir. Bu kıssa Kur'ân Kerîm'de şöyle geçmektedir:

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ (٢٠) لَا عَذَابَ شَدِيدًا أَوْ لَا أَدْبَحْتَهُ أَوْ لِيَأْتِيَنِي
بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (٢١) فَمَكَتْ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجَنَّكَ مِنْ سَبَأٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ (٢٢) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ
وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (٢٣) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (٢٤)

“Süleymân kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle söyledi: “Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim. Derken Hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi ve (Süleymân’a) şöyle dedi: Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim. Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm. Onu ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden onlar doğru yolu bulamıyorlar.”³³

Hiz. Süleymân ve Hüdhüd kıssası tefsirde şöyle gelmiştir: Hiz. Süleymân (a.s) ordusuyla Yemen’e, Sebe halkını Allah’a imana davet etmek üzere sefere çıkmıştır. Bu sefer esnasında Hiz. Süleymân Hüdhüd adlı kuşunu aradığı ancak göremediği söylenmektedir. Bu sırada Hüdhüd, Sebe Krallığı’nda Belkis’in sarayına konmuştur. Hüdhüd başka bir kuş ile karşılaşmış: “Nereden geliyorsun?” demiştir. O da Şam’dan, sen “Nereden geliyorsun?” dedi. O da, “Bu biladdan (ülkeden), kraliçesi de Belkis adında bir kadındır, benimle onun mülkünü görmeye gelir misin?” demiştir. O da Süleymân’ın namaz vakti suya ihtiyacı olacağı için beni aramasından korkuyorum, dedi. Diğeri ise, "Ona bu haberi götürürsen sevinir" dedi. Hüdhüd Sebe Krallığı’nda bir süre

³² el-Beyzâvî, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl**, IV, 1.b., Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, ty., 127.

³³ Neml 27/20-24.

dolaşıp Hz. Süleymân'ın yanına döndü. Gecikmesinin sebebini söyleyip, özür dilediği ve Sebe Krallığı'nda gördüklerini anlatmaya başladığı nakledilmektedir.³⁴

Belde الْبَلَدَةِ kelimesiyle, Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç yerde bilhassa şehir kastedildiği söylenmektedir. Bunlardan birisi de Sebe' Sûresi'nde geçmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ كَانَ لِسَبَأٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ

“Anadolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: “Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir.”³⁵

Âyette geçen “**Beldeniz güzel bir belde**” ifadesiyle Yemen ve San'a arasında bulunan Sebe' kabilesinin oturduğu şehir kastedilmektedir. Bu ifadenin maksadının Yemen'in başkenti San'a olduğu da söylenmektedir.³⁶

Bu kelime ile ilgili yapılan birçok çalışmada gördüğümüz gibi "Beled" kelimesi farklı manalarıyla, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde geçmektedir.³⁷ Bundan anlaşılıyor ki onun esas anlamı şehir, çöl, toprak, yer olmaktadır.

II- BELED SÛRESİ'NİN NÜZÛLÜ

A- SÛRENİN İNİŞ YERİ VE ZAMANI

Beled Sûresi'nin tamamının Mekki olduğu belirtmektedir. Bir rivâyete göre İbn Abbas'ın da aynı görüşte bulunduğu zikredilmektedir.³⁸ Alimlerin bir kısmı ise tamamen Medeni olduğunu söylemişlerdir. Bazı âlimler de sûrenin nüzûlü hakkında, ilk dört âyeti hariç Medeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sûrenin Medeni olduğu görüşü, birinci ve ikinci âyette بَلَدًا طَيِّبًا “Bu Belde'ye yemin ederim ki...” بَلَدًا طَيِّبًا “Sen bu belde'de

³⁴ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., VI, 164.

³⁵ Sebe' 34/15.

³⁶ en-Na'al, Muhtar Fevzî, **Mevsûatü'l-Elfâzi'l-Kur'âniyye**, 1.b., el-Yemâmetu li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Dimeşk, 1423/2003, s. 165.

³⁷ Bkz. Nahl 16/7; Fâtır 35/9; Ğafir (Mü'min) 40/4; Zuhruf 43/11; Kâf 50/11; Feccr 89/8-11, Tin 95/3.

³⁸ eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, **Fethü'l-Kadîr**, V, Daru'l-Vefâ, y.y., 1994, 591.

oturmaktasın.” geçen بِئَذَى الْيَدِ ifadesiyle reddedilmektedir.³⁹ Bu görüşe göre Allah’ın bu beldeye yemin etmesiyle, Peygamber’in Mekke’de olup bu sûre Mekke’de indirildiğini anlamına gelmektedir.

Sûrenin iniş zamanı hakkında da Abd ibn Humeyd’in İbn Cübeyr’den naklettiği bazı haberlerde sûrenin baş kısmının Mekke-i Mükerrreme’de, hemen Fetih’ten sonra veya Fetih gününde, Ebu Berze’nin İbn Hatal’ın boynunu vurduktan sonra nâzil olduğu tespit edilmektedir.⁴⁰ Buna göre sûrenin iniş yeri Mekke-i Mükerrreme olup, iniş zamanının Mekke Fethi’nden sonra olduğu görülmektedir. Fakat sûrenin iniş zamanının Mekke dönemi olması daha muhtemeldir.

B- SÛRENİN İNiŞ SIRASI

Beled Sûresi’nin iniş sırası ile ilgili usûl alimleri, Kâf Sûresinden sonra, et-Târik Sûresi’nden önce nâzil olduğunu söylemektedir. Bu sure, Mushaf-ı Osmânî’deki sıralamada 90., Abdullah b. Mesûd (32/652)’un mushafında 88., Übey b. Ka’b (19/640)’ın mushafında ise 63. sırada görülmektedir. Nüzûl sırasına göre Mushaf-ı Osmânî’de 35., İbn Abbas’ın mushafında 33. ve Cafer es-Sadık (148/765)’in mushafında ise 34. sırada tasnif edilmiştir. Bankipor’daki apokrif yazma mushafta Beled Sûresi, nüzûlüne göre 35. olarak sıralanmaktadır.⁴¹ Öyleyse sûrenin Mekkî olduğu görüşü daha kuvvetlidir.

C- NÛZÛL SEBEBİ

Beled Sûresi ile ilgili olarak tefsir kitaplarına bakıldığında, bu sûrenin iniş sebebinin dördüncü, beşinci ve altıncı âyetlerine bağlı olduğu görülmektedir. Bu âyetler ile ilgili yapılan açıklamalar göze çarpmaktadır. Bu açıklamaları rivâyetlerle özetlemeye çalışacağız:

a. Bu âyet-i kerîmelerin Ebu’l-Eşdeyn b. Kelede el-Cumehî hakkında indiği rivâyet edilmiştir. Bu şahsın Cumah oğullarından güçlü, kuvvetli ve bu gücüne aldanan birisi olduğu zikredilmektedir.⁴² Bunun üzerine İbn Abbas, Ebu’l-Eşdeyn’in Hz. Muhammed (sav)’e olan düşmanlığını, gizlice çok mal sarf ettiğini ve yalancı olduğunu

³⁹ el-Âlûsî, XXX, 133.

⁴⁰ Çetiner, Bedreddin, *Fâtîha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*, 3.b., Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 948.

⁴¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, ss. 80-85.

⁴² et-Taberî, a.g.e., XXIV, 412.

söylemektedir.⁴³ Bu konuda Kelbî'nin beyan ettiğine göre Ebu'l-Eşdeyn, bir Ukâz derisini aldıktan sonra onu, ayakları altına yerleştirip, kim ayaklarını o Ukaz derisinin üzerinde oynatabilirse ona mükafat vereceğini söylemişti. Birçok kişi deriyi tutarak ayaklarının altından çekmeye çalışmasına rağmen onu oynatamadılar. Bunun hakkında "Biz insanı gerçekten meşakkat içinde yarattık. Yoksa o hiç kimsenin kendisine güç yetirmeyeceğini mi sanıyor?" âyetleri nâzil olmuştur.⁴⁴

b. Başka bir rivâyete göre bu sûrenin altıncı âyetinin "Yığın yığın mal tüketmişimdir.", el-Hâris İbn Amir İbn Nevfel hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Bu da Mukâtil Süleymân'ın görüşüdür. Onun söylediğine göre, İbn Nevfel bir günah işlediğinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiştir. Hz. Muhammed'den işlediği günah ile ilgili bir fetva isteğinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Peygamberimiz (s.a.v.) ona kefâret vermesini söylemiştir. Bunun üzerine Muhammed'in dinini kabul etmesinden itibaren, Muhammed'in ona bütün malını kefâretlere ve nafakalara vermesini söylediği zikredilmektedir.⁴⁵ Bütün bu zikredilenlerden sonra Mekkeli kafirler Resulullah'a düşman kesilmiş, bunun üzerine de Beled Sûresi, O'na karşı her türlü haksızlığı ve kötü amelleri işleyenler hakkında nâzil olmuştur. Bu sûrenin cümlelerinin ve üslûbunun üzerinde tahlil yapılarak Mekke döneminde nâzil olduğunu söylemek daha doğrudur.

III- KIRAAT VE İ'RÂB FARKLILIKLARI

A- KIRAAT FARKLILIKLARI

Beled Sûresi'ndeki mütevâtir kıraat ihtilaflarına örnekler vermeye çalışacağız:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Bismillâhirrahmânirrahîm):

⁴³ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelüsî, **el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân**, XXII, Müessesetü'r-Risale, Lübnan, 1427/2006, 294.

⁴⁴ Çetiner, a.g.e, s., 948. Ayrıca, Dördüncü ve beşinci âyetin, Ebu'l-Eşdeyn hakkında nâzil olduğu ile ilgili: er-Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, **Mefâtihü'l-Gayb**, XXXI, 1.b., Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1401/1981, 183; ez-Zühaylî, a.g.e., XXIX, 591; ez-Zühaylî, a.g.e., XXIX, 627; Mevdudî, Ebü'l-Alâ, **Tefhîmü'l-Kur'an**, çev. Komisyon, VII, 2.b., İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, 602; İbn Cüzey el-Kelbî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, **et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl**, II, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, ty., 574; İbn Cüzey el-Kelbî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, **et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl**, II, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, ty., 574; eş-Şevkânî, a.g.e., V, 1623; adlı tefsirlerinde aynı görüşte buldukları görülmektedir.

⁴⁵ Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, III, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1424/2003, 485; Ayrıca, bu âyette İbn Nevfel'in kastedilmesini, İbn Cüzey el-Kelbî, a.g.e., II, 574; ez-Zühaylî, a.g.e., XXIX, 627; eş-Şevkânî, a.g.e., XXXI, 1624; eserinde anmaktadır.

Fecr ve Beled Sûreleri arasında, Hamze ve Halefü'l-Âşir hariç, bütün imamlar, besmeleyi okumuşlardır.⁴⁶ Verş, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya'kûb, bu iki sûre arasını, ayrıca besmelesiz sekte ile ve besmelesiz vasl ile de okumuşlardır. Hamze ve Halefü'l-Âşir ise, Fecr ve Beled Sûreleri arasını, besmelesiz bağlayarak okumuşlardır.⁴⁷

لا اقسام (La üksimü) kelimesi:

Bu lafzı İbn Kesîr'in râvisi Kunbül (291/904), hemzeden önce elif harfi olmaksızın medsiz لَأُقْسِمُ (Le uksimü) şeklinde okumuştur. Buna göre "Elbette...yemin ederim" anlamına gelmektedir. Sûsî, أَقْسِمُ lâfzının öncesindeki لا edâtını çıkartarak okumuştur. Diğerleri ise resm-i Osmanîye'de olduğu gibi لَأُقْسِمُ (Lâ Uksimü) olarak okumuşlardır.⁴⁸

الإنسان (el-İnsân) kelimesi:

Verş rivâyeti الإنسان kelimeyi naklederek okumuştur. Halef ve Hallâd إنسان kelimesini sekte ile okumuşlardır. Diğerleri ise, Resm-i Osmanî mushafında okunduğu gibi okumuşlardır.⁴⁹

و ما ولد (ve Vâlidin ve Mâ Veled) ve عليه ('Aleyhi) kelimeleri:

Halef و ما ولد و ifadesini bigayri gunneh, İbn Kesîr عليه kelimesinde he'yi (sıla) ile 2 hareke uzatmıştır.⁵⁰

لُبْدًا (Lübed) kelimesi:

Beled sûresi 7. âyette geçen yığın yığın mal anlamındaki مَا لُبْدًا (Mâlen lübede) ifadesinin Lübeden (لُبْدًا) kelimesini Ebu Câfer, be (ب) harfinin üstün harekesiyle ve şeddeli (لُبْدُ - Lübbüde) olarak okumuştur.⁵¹ Buna göre bu kelimenin anlamı "yalnız olmak - tek başına yapmak" olduğu söylenmektedir. Bunun benzeri, secde edenin (ساجد - sâcid) çoğulunun (سُجَّد - süccede) olması gibidir. Diğerleri ise, be (ب) harfinin fetha harekesiyle ve

⁴⁶ Çetin, Abdurrahman, **Kur'ân Okuma Esasları**, Emin Yayınları, 25.b., Bursa, 2014, s. 460.

⁴⁷ el-'Aşşâ, Semer, **el-Bastu fi'l-Kırââtî'l-'Aşri**, V, Mektebetü's-Selâm, Dimeşk, 1424/2004, 450.

⁴⁸ İbn Galbûn, Ebu'l-Hasen, **Kitâbu't-Tezkire fi'l-Kırâât**, II, 1.b., ez-Zehrâu li'l-İ'lâmi'l-Arabî, Kahire, 1411/1991, 742.

⁴⁹ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 451.

⁵⁰ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 451.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî, **en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr**, II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty., 401.

şedesiz olarak okumuşlardır ve Lâbid (لَابِدٌ) kelimesinin çoğulu olduğunu zikretmişlerdir. Bunun manası ise, “toplum” olmaktadır.⁵²

أَيْحَسِبُ (Eyahsebü) kelimesi:

Hiz. Peygamberimiz (sav)’in “..mi sanır?” anlamına gelen *أَيْحَسِبُ* fiilini, sûrenin 5. ve 7. âyetinde de sin (س) harfinin ötresi ile okuduğu rivâyet edilmiştir. Bu şekilde okuyanlar Kâlûn, Verş, İbn Kesîr, ed-Dûrî, es-Sûsî, Kisâî, Ya’kûb ve Halef’dir. Diğerleri ise, sin (س) harfini fetha ile okumuşlardır.⁵³ Kelimeyi fetha ile okuyanlara göre, kelimenin kesre ile okunması yanlıştır. Zira, bütün üç harf olan fiiller mâzi iken, maksûr olup, müstakbel ise, fetha ile gelmektedir. Nitekim, *يَعْلَمُ/يَعْلَمُ* kelimesinde olduğu gibi, *حَسِبَ/يَحْسِبُ* kelimesi de aynı olmaktadır. Buna aksine, kesreli okuyanlara göre, birçok fiiller mâzi ve müstakbel iken esreli olmaktadır. Nitekim, *يَفِيقُ/يَفِيقُ* , *وَمَقٍ/يَمِقُ* fiilerin çekimi gibi *حَسِبَ/يَحْسِبُ* kelimesinin de, aynı çekimde gelmesi gerekmektedir.⁵⁴

يَرَاهُ (Yerahû) kelimesi:

Sûrenin 8. âyetinde yer alan *أَنْ لَّمْ يَرَاهُ أَحَدٌ* (en lem yerahû ehadün) ifadesinin okunması ile ilgili üç görüş bulunmaktadır: Birincisi, bu ifadenin içindeki *يَرَاهُ* (yerahû) kelimesini Hamze (193/809), Zilzâl Sûresi 7. (*حَيْرَانٍ يَرَاهُ* - hayran yerah) ve 8. (*شَرَّائِرَهُ* - şeren yerah) âyette okuduğu gibi, hâ (ه) zâmirinde vakf yaparak sekte ile okumuştur.⁵⁵ İkincisi, kurrâların çoğu ayette yer alan üçüncü şahıs zamirini (ه) ötre ile okumuştur.⁵⁶ Üçüncüsü ise, (ه) zamirini vasl yapıp, ötreli olarak okumuştur. Bu da Ebû Ca’fer’in okuyuşudur.⁵⁷

⁵² el-‘Aşşâ, a.g.e., V, 451.

⁵³ el-‘Aşşâ, a.g.e., V, 451.

⁵⁴ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü’l-Arab**, III, 3.b., Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Lübnan, 1419/1999, 165.

⁵⁵ İbn Cinnî, Ebü’l-Feth Osmân, **el-Muhteseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzi’l-Kırââti ve’l-İzâhi ‘anhâ**, II, 2.b., el-Cem’iyyetü İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, Kahire, 1414/1994, 361.

⁵⁶ İbn Ğalbûn, a.g.e., II, 766.

⁵⁷ el-Hayyât, Ebü’l-Hasen Alî İbn Fâris, **et-Tabsiratü fi Kırââti’l-E’immeti’l-‘Aşera**, 1.b., Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd, 1428/2007, s. 576.

أدرأك (*Edrâke*) kelimesi:

Verş rivâyetinde bu kelimeyi taklîl ile okumuştur. Kisâî, ed-Dûrî, İbn Zekvân, Şu'be, Halef ve Hallâd ise, أدرأك kelimesini imâle-i kübrâ yaparak okumuşlardır.⁵⁸

فك ve رقبه (*Fekk ve Rakabe*) kelimeleri:

Resm-i Osmânî'ye göre Beled sûresi'nin 13. âyetinde yer alan فك (fekkün) ve رقبه (Rekabetin) kelimeleri konusunda, kurrânın arasında ihtilaf vardır. İbn Kesîr (120/738), Ebû Amr (154/171) ve Kisâî (189/805), Kef (ك) harfinin üzerine fetha koyup (فك-Fekke) şeklinde okumuşlardır. Rakabetin (رقبه) kelimesini ise mansûb halde (رَقَبَةٌ-Rekabeten) okudukları görülmektedir.⁵⁹ Burada Rakabetin (رقبه) mensûb halinde okuması, daha sonra gelen ثم كان (Sümme Kane –Sonra da oldu) ifadesinden dolayı Arapça'ya daha uygun olduğu söylenmiştir.⁶⁰ Nâfi' (169/785), İbn Amir (118/736), Âsım (127/745), Hamze (193/809), Ebû Ca'fer (130/748), Ya'kûb (205/801), Halefû'l-Âşir (229/844) kıraatleri ise Kef (ك) harfini ötre ile (فك-Fekkü) okumuştur. Rekabetin (رقبه) lafzını da mecrûr olarak (رَقَبَةٌ-Rekabetin) okumuşlardır.⁶¹

هم - عليهم - مسغبة - مقربة - مترية (*Hum, 'Aleyhim, Mesğabe, Makrabe ve Metrabe*) kelimeleri:

Kisâî, هم - عليهم - مسغبة - مقربة - مترية kelimeleri imâle yaparak okumuşlardır. Ebû Ca'fer, Verş, İbn Kesîr هم zamîrinin 4-6 elif miktarı arasında, uzatarak هم و okumuşlardır. عَلَيْهِمْ lafzının harf-i medd olan و (vâv) ziyadesiyle و عَلَيْهِمْ (‘Aleyhimû) şeklinde, Ebû Ca'fer, Kâlûn ve İbn Kesîr'in okudukları görülmektedir. Halef ve Hallâd عَلَيْهِمْ lafzında bulunan و harfinin hareke değişimi uygulamasıyla عَلَيْهِمْ (‘Aleyhum) şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise, bu lafızları Resm-i Osmanî'ye göre okumuşlardır.⁶²

⁵⁸ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 452.

⁵⁹ Çetin, Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Marifet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 455.

⁶⁰ ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, **Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kirââtî's-Seb'**, 1.b., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 1412/1992, s. 181.

⁶¹ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 452.

⁶² el-'Aşşâ, a.g.e., V, 452.

اطعام (*Ît'âm*) kelimesi:

Sûrenin 14. âyetinde geçen اطعام kelimesi ile ilgili kurrânın görüşleri şöyledir: İbn Kesîr (120/738), Ebû Amr (154/171) Kisâi (189/805), ed-Dûrî, es-Sûsî, kelimedeki hemze (أ) harfine üstün koyup ziyadesiz elif ve tenvinsiz (أَطِعمَ – Et'ame) şekliyle okumuşlardır.⁶³ Verş rivâyeti, اطعام kelimesinin öncesinde bulunan او edatı birbiriyle naklederek او اطعام şeklinde okumuştur. Bu kelime ile ilgili kurrâların diğerlerinin okuyuşu ise şöyledir: Hemze (أ) harfinin ötresi, ayn (ع) harfinden sonra ziyâde elif'in konmasıyla ve mim (م) harfini tenvin ile merfû halinde (إِطعمُ – It'amün) okumuşlardır.⁶⁴

بِأَيِّتِنَا - عَامِنُوا (*Âmenû ve Bi Âyâtinâ*) kelimeleri:

Verş, bu kelimelerin meddi bedeli 1, 2 ve 3 elif ile okumuştur.⁶⁵

الْمَشَمَّة (*el-Meş'eme*) kelimesi:

Hamze, الْمَشَمَّة kelimesinde geçen üstünlü hareke hemze harfi, hemzeyi hafzedip, harekesini bir önceki harfte naklederek الْمَشَمَّة (*el-Meşeme*)⁶⁶ şeklinde okumuştur.

مُؤَصِّدَة (*Mü'sade*) kelimesi;

Sûrede 20. âyette bulunan مُؤَصِّدَة (*Mü'sade*) kelimesi hakkında kurrânın farklı görüşlerinde bulunmaktadır: Ebû Amr, Hamze, Hafs ve Halef, kelimedeki vâv (و) harfini sakın hemzeyle (مُؤَصِّدَة - mü'sade) şeklinde, Hümeze sûresinin 8. âyette geldiği gibi okumuşlardır. Ötekileri ise hemzesiz, uzun vav ile (مُؤَصِّدَة - mü'sade) okumuşlardır.⁶⁷

B- İ'RÂB FARKLILIKLARI

لا اقسام بهذا البلد (*Lâ Üksimü Bihaze'l-Beled - Şu beldeye yemin ederim.*):

Lâm لا (*Hayır*) edatı: Aslında bu edat, muzari fiilin başında gelmesiyle nehy için kullanılan bir edattır. Bazı alimlere göre burada ki Lâm لا edatı ile ilgili iki vecih vardır:

⁶³ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 401.

⁶⁴ İbnü'l-Fehhâm es-Sıkkîlî, *Kitâbu't-Tecrîd li Buğyeti'l-Mürîd fi'l-Kırââtî's-Seb'i*, XX, Dâru Ammâr, Ürdün, 1422/2002, 339.

⁶⁵ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 452.

⁶⁶ el-'Aşşâ, a.g.e., V, 452.

⁶⁷ İbn Ğalbûn, a.g.e., II, 766.

Birincisi, Lâm (لا) edatının ziyade olarak gelmesidir. İkincisi, bu edatın ziyade olarak değil, fakat bu sûreden önce nâzil olan sûrenin son ayetlerine bir reddiye mâhiyetinde gelmiş olduğudur.⁶⁸ Diğerlerinin görüşüne göre ise buradaki Lâm لا edatı, muzari fiilin başında bulunmasıyla te'kit ya da yemin anlamına gelmektedir.⁶⁹ Bunula Ahfeş ise buradaki Lâm لا edatının sadece vurgu için ilave edildiğini söylemiştir.⁷⁰ Buna göre anlam “Yemin ederim” olmaktadır.

البلد: (el-beled – şehir, belde):

Bu isim ile ilgili Ebû Ca'fer üç vecih olduğunu söylemektedir: Birincisi البلد: el-beled kelimesi, هذا (hazâ) zâmirinin sıfatıdır. İkincisi, bedeldir. Üçüncüsü, atf-ı beyândır.⁷¹

والبلد (Ve Ente Hillün Bihaze'l-Beled - Ki sen bu belde de oturuyorsun.):

Bu ayetteki vâv (الواو), atf-ı halî veya i'tiraziye vâvı olup, انت (Ente - Sen) mübtedâ, حل (Hillün – ikâmet eden) kelimesi sıfat ve isim olarak, nahiv bakımından da mübtedâ'nın (انت) haberi olmasıyla bu cümlenin beled (البلد) kelimesinin hâli (hâl cümlesi) olduğu açıklanmıştır.⁷²

والد وما ولد (Ve Vâlidin Ve Mâ Veled - Ve and olsun baba ve çocuğuna);

en-Nahhâs'a göre bu buyruktaki geçen vâv (الواو) edatı, kasem vâv olmaksızın bağlaç vâvı'dır.⁷³ Ebû Hayyan, burada vâv (الواو) kasem atfı olup, ما (mâ) edatı ise والد (Vâlidin – Baba) kelimesinin mâtuf olmaktadır ve âyette geçen ولد (Veled-Çocuk) kelimesi sıra cümlesi olduğu açıklamasında bulunmaktadır.⁷⁴ Râzî'ye göre de والد وما ولد (ve vâlidin ve mâ veled - Ve and olsun baba ve çocuğuna) ifadesi لا أقسم بهذا البلد (Lâ uksimü bihaze'l-Beled-Şu beldeye yemin ederim) ifadesine ma'tuftur, bu iki ifadenin arasında yer alan وانت البلد (ve ente hillün bihaze'l-beled - ki sen bu belde de oturuyorsun) ifadesi ise bir

⁶⁸ ez-Zeyn, Semih Âtif, **el-İ'râbü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 1.b., Dâru'l-Kitabi'l-Lübânî, Beyrut, 1405/1985, s. 397.

⁶⁹ el-Ukberî, Ebû'l-Bekâ, **İ'râbü'l-Kırââti's-Şevâz**, II, 1.b., Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1417/1992, 247.

⁷⁰ en-Nahhâs, Ebû Cafer İsmâil, **İ'râbü'l-Kur'ân**, V, 2.b., Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1409/1988, s. 227.

⁷¹ en-Nahhâs, a.g.e., V, s. 227.

⁷² ed-Dervîş, Muhyiddîn, **İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuh**, VIII, 3.b., Dâru İbn Kesîr, y.y., 1412/1992, 475.

⁷³ en-Nahhâs, a.g.e., V, 228.

⁷⁴ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 476.

i'tirâziyye cümlesini ifade etmektedir.⁷⁵ Ferrâ bu âyette ما (mâ) edatının insanlar için kullanılmasının uygun olduğunu söyler. Bunun benzeri Nisâ sûresinde, 4/4, مَا طَاب لَكُمْ (Mâ tâbe leküm - Size helal olan kadınlardan...) âyetinde kullanılmıştır. Bu lâfzın kendisinden sonra gelen lafız ile birlikte mastar konumunda olduğu da söylenmiştir. Bu da Yüce Allah'ın, eş-Şems Sûresi'nde 91/5 “وَمَا بَنَاهَا (ve's-Semâi ve mâ benâhâ - Semaya ve onu bina edene) ve وَمَا سَوَّاهَا (Ve nefsin ve mâ sevvâhâ - Nefse ve onu düzgün bir şekilde şekillendirene) âyetlerine benzemektedir⁷⁶ en-Nesefî ise مَا edatının مَنْ (men) yahut الَّذِي (ellezî-onlar) manasına geldiğini söylemiştir.⁷⁷

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ (Lekad Halakne'l-İnsâne fi Kebed - Biz insanı gerçekten bir sıkıntı içinde yarattık.):

Bu cümle yeminin cevabıdır. Burada خلق (halak-yaratmak) fiilinin fâili نَا (Nâ - Biz) olmakla birlikte, mef'ûlü (nesnesi) ise انسان (insân-insan) kelimesi olmaktadır. İnsan kelimesinde ال (el) takısının gelmesi ile ilgili, bu takının cins için olup insan türünü ifade ettiği söylenmektedir.⁷⁸ فِي (fi) edatı, “içinde” manasında kullanılan bir harfi cerdir. İbn Atâ, كَبَدٍ (Kebed, zorluk, şiddet) lafzının işlerde zorluk ve zahmet görmek manasında kullanıldığını söylemiştir.⁷⁹

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يُقَدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ (Eyahsebü En Len Yakdîra 'Aleyhi Ehad - İnsan, kendisine karşı kimse güç yetiremez mi sanıyor?):

Bu âyetin başında bulunan istifhâm edatı (أ - Mi) istifhâm-ı inkârî (kabul etmeme) ve tevbîh (kınama) manasında kullanılmıştır. Buyrukta geçen يَحْسَبُ (Yahsebü- Sanıyor, Zannediyor) lâfzı müzâri fiil olup, merfû haldedir. Fâili ise gizli (müstetir) olup insana dönmektedir. لَنْ (Len - Me) nefy edatı, mansûb olup muzâri fiil olan يَقْدِرُ (yakdire - yetirmek) kelimesi, bu edattan sonra geldiği için o da mansûb halde olmalıdır. عَلَيْهِ

⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 181.

⁷⁶ el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, **Meâni'l-Kur'ân**, III, 3.b., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983, 263.

⁷⁷ en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, III, 1.b., Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1419/2998, 358.

⁷⁸ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 487.

⁷⁹ en-Nahhâs, a.g.e., V, 228.

(‘Aleyhi-Kendisine) ifadesinin zâmiri ise يقدر (Yakdire) kelimesine bağlı olmakta, أحد (Ehadün–Bir Kimse) kelimesinin de, يقدر (Yetirmek) fiilinin fâili olduğu görülmektedir.⁸⁰

يقول أهلكت مالا لبدأ (Yekulü Ehlektü Mâlen Lübedâ-Ben yığın yığın mal yok ettim diyor.):

Bu muzârî bir cümledir yahut suâl-ı mukaddere cevap olan bir cümledir. يقول (Yekûlü-Diyor) sözünün muzârî şeklinin gelmesiyle gelecek zaman anlamında kullanılması da mümkündür. أهلكت (Ehlektü–helak ettim) fiili ise söylenmiş sözü ifade etmektedir. مالا (mâlen-Mal) ifadesi cümlenin mef’ûlü, لبدأ (lübeden) kelimesi ise sıfatı olarak kullanılmıştır.⁸¹ Ebû Ubeyde, لبد (Lübed–yığın yığın) kelimesinin التلبيد (el-telbîd–kat kat olup katlanan şey) kökünden فعل (fi’al) vezninden çıktığını söylemiştir. Telbîd kelimesi ise çok mal demektir. ez-Zeccâc da, bu kelimenin فعل (fi’al) vezninden geldiği görüşünde bulunmaktadır. Ferrâ, bu lâfzın müfredinin لبد (Libdetun), çoğulunun ise لبد (Libedun) olduğunu söylemiştir.⁸²

أيحسب أن لم يره أحد (Eyahsebü En Lem Yerahû Ehad-Kendisini bir gören olmadı mı sanıyor?):

Bu cümlenin başında gelen istifhâm (أ -Mi) edatı, daha önce geçtiği gibi burada da istifhâm-ı inkârî (kabul etmeme) ve tevbih (kınama) anlamına gelmektedir. يحسب (Yahsebü- Sanıyor) fiilinin altında gizli olan zamir, âyette adı geçen insan cinsinin yerini tutmakla beraber bütün insanlar anlamında değil bazı insanlar anlamındadır. Burada da يره (yerahû-görmek) muzârî fiilinin, önce gelen nefy edatı (لم-Ma) mansûb olduğundan dolayı fiilinin de mansûb olması gerektiği söylenmektedir. يره (Yerahû) fiilinin fâili ise أحد (Ehadün–Bir Kimse) kelimesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kelimenin aslı يراه olduğundan, burada sekte ile hemze hafzedilmektedir.⁸³

الم نجعل له عينين ولسانا وشفقتين وهدينا النجدين (Elem Nec’al Lehu ‘Ayneyni ve Lisânen ve Şefeteyni ve Hedeynâhü’n-Necdeyni-Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve iki dudak? Ona iki yolu gösterdik.):

⁸⁰ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 487.

⁸¹ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 488.

⁸² er-Râzî, a.g.e., XXXI, 183.

⁸³ Mekkî b. Ebi Tâlib el-Kaysî, *Kitâbu Müşkili İ’râbi’l-Kur’ân*, III, Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, Dimeşk, ty., 476.

Burada istifhâm (â-Mi) edatının taktırî soru (onaylatmaya yönelik soru) anlamına geldiği görülmektedir. لم (Lem) edatı cezm halinde gelmekle nefy manasında bulunmaktadır. Muzârî fiil olan نَجَع (Nec'al-Vermek) ifadesi, لم (Lem) olumsuz edatından sonra gelmesinden dolayı meczûm halde bulunur, cümlede geçen له (Lehu-ona) ve لم (Lem) edatları نَجَع (Nec'al) lâfzı ile bağılı olmaktadır. Zira نَجَع (Nec'al) kelimesi, نَخَل (nahluk-yarattık) anlamına gelmektedir. عَيْنَيْنِ (Ayneyni-İki Göz) ifadesi, mef'ûl halde gelerek لسانا (Lisânen-Bir Dil) ve شَفَتَيْنِ (Şefeteyni-İki Dudak) ifadelerinin "ayneyni" kelimesine ma'tûf olduğu söylenmektedir. Bu buyrukta هِدْيَانَهُ (Hedeynâhu-Onu hidayet ederiz) kelimesi, mâzi fiil olup, fâil ve mef'ûl aldığı, النَجْدَيْنِ (en-Necdeyn-İki Yol) kelimesinin ise cümlenin ikinci mef'ûlü olduğu söylenmektedir. Bu âyette bahsedilen شَفَتَيْنِ (İki dudak) kelimesinin aslı شَفِيهَةٌ olup, ondan he (ه) harfi hazfedilmiştir. Bunun delili ise kelimenin küçültme ismi: شَفِيهَةٌ (şifeyhe) şeklinde, çoğulu شَفَاةٌ (şefâtu) şeklinde gelmektedir. Bunun benzeri "seneler" anlamındaki السَّنَوَاتِ kelimesinde görülmektedir.⁸⁴

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَ مَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (Felaktehame'l-'Akabete ve Mâ Edrâke Me'l-'Akabetü-Fakat o, sarp yokuşa göğüs vermedi. Bildin mi sen, o sarp yokuş nedir?):

Bu buyrukta فَ (Fe-Fakat) bağlaç olmaktadır. Nehy anlamında olan لَا (Lâ - Hayır) edatının tekrar edilmesi ile ilgili Ferrâ ve ez-Zeccâc, لَا (Lâ) "hayır" lâfzının tek bir defa zikredildiğini söylemiştir. Fakat Araplar'ın benzer bir ifadede mâzi eylem ile birlikte bu edatı, başka bir sefer başka kelimelerle birlikte tekrarlamadıkça, sadece bir defa kullanmadıkları söylenmektedir. لَا (Lâ) "hayır" edatının mâzi zamanla kullanılmasıyla, مَا (Mâ-Me, Değil) edatının gelecek zaman anlamında kullanılması gibi anlam kazanmaktadır. Bunun üzerine Kiyâmet sûresinin 85/31. âyetinde فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى - "O, (Peygamberi) doğrulamamış, namaz da kılmamıştı." ifadesi, لَمْ يَصَلِّ وَ لَمْ يَصَدَقْ - "O, doğrulamamış, namaz da kılmamıştı" şeklindedir. قَحَمَ (kuhum) kelimesinden türetilmiş olan اقْتَحَمَ (İktiham-Saldırmak) kelimesi mâzi fiildir ve fâili müstetir olarak müzekker üçüncü şahıs olan هُوَ (huve-O) zâmirine dönmektedir. Vav وَ (Ve) edatı i'tirâziyedir, istifhâm ismi olan مَا (Mâ/Me-Değil) ise mübtedâ olarak merfû halde, bu lâfzın haberi de أَدْرَاكَ (Edrâke-Bildirmek) kelimesinin olduğu açıklanmıştır. الْعَقَبَةُ ('Akabetü-Sarp Yokuş) kelimesi haberdur.⁸⁵ ez-Zuhaylî'ye göre مَا الْعَقَبَةُ (Me'l-'âkabetü-Bildin mi sen, o sarp yokuş

⁸⁴ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 488.

⁸⁵ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 489.

nedir?) cümlesinin takdiri, ما اقتحم العقبة (Maktehame'l-'Akabete – O, sarp yokuşa göğüs vermedi) ifadesi olmaktadır.⁸⁶

فك رقبة أو اطعام فى يوم ذى مسغبة يتيما ذا مقربة أو مسكينا ذا مترية (Fekkü Rekabetin Ev İt'âmün fi Yevmin Zî Mesğabetin, Yetîmen Zâ Makrebetin Ev Miskînen Zâ Metrebetin-Köle azat etmek, veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir. Yakınlığı olan bir yetime. Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula.):

Burada geçen فك رقبة (Fekkü Rekabetin–Köle azat etmek) ifadesi ile ilgili olarak nahivde gizli olan mübtedânın haberi olduğu ve ما اقتحم العقبة (ve mâktahame'l-akabetü-O, sarp yokuşu tırmanamadı) ifadesinin takdirinin فك رقبة أو اطعام (Fekkü Rekabetin ev İt'âmün–Köle azat etmek yahut yedirmek) şeklinde olduğu söylenmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu ifadenin okunuşu ile ilgili iki vecih bulunmaktadır: Bu iki farklı okuyuşa göre, i'rab açısından farklılıklar olmaktadır. فَكَّ رَقَبَةً أَطْعَمَ - fetha ile okunuşa göre فَكَّ mâzi bir fiildir, (ك) kef harfini üstün ile okuduğumuzda رَقَبَةً (Rekabete-köle) kelimesi, mefûl olduğundan ötürü nasb ile, أو أَطْعَمَ (ev et'ame) yine bir fiil-i mâzi olmak üzere فَكَّ (fekke) kelimesinin atfı ve يَتِيمًا (yetîmen) sözü de mefûlü olduğu söylenmiştir. Bu okuyuşa göre فَكَّ ما اقتحم العقبة و ما أدراك ما العقبة cümlesi, bir cümle i'tirâziyyedir. Merfû okunmasına göre ise فَكَّ (Fekkü-azat ettim) kelimesinin mastarı olarak, ondan sonra gelen رَقَبَةً (rekabetin) kelimesi izafetten dolayısı mecrur halde olduğu söylenmiştir. أو اطعام (ev it'âmün) ifadesi ondan sonra gelen يَتِيمًا (yetîmen) kelimesini etkileyen mastar olarak tenvinli şekilde gelmektedir. فى يوم (fi yevmin-günde) ifadesi ile ilgili اطعام (it'âm) kelimesine bağlı olduğu söylenmektedir. يوم (Yevm-gün) lafzının sıfatı olan أَطْعَمَ (yemek yedirmek) anlamındaki يَتِيمًا (yetîmen) lafzının mef'ûlü nasb ile; ذا مَسْغَبَةٍ (zâ mesğabe-aç olan bir kimseye) şeklindedir. يَتِيمًا (yetîmen) lafzı da ondan bedel olur. ذى مسغبة (zî mesğabetin) şeklinde okuyanlara göre, يوم (yevmin-gün) kelimesinin mef'ûlü ve يَتِيمًا (yetîmen) ifadesinin de sıfatı olduğu açıklanmaktadır. ذا مقربة (zâ Makrebetin–Akrabalık olan bir kimseye) sözü yeniden يَتِيمًا (yetîmen) lâfzının sıfatıdır, أو (ev-yahut) ise bağlaç olmaktadır. مسكينا (Miskînen- yoksul) ifadesi gene يَتِيمًا (yetîmen) kelimesinin atfı olup, ondan sonra gelen ذا مترية (zâ Metrebetin) lâfzı ise onun sıfatı olduğu söylenmiştir.⁸⁷

⁸⁶ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 248.

⁸⁷ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 490; İbn Ğalbûn, a.g.e., II, 766; Ukberî, a.g.e., s. 715; er-Râzî, a.g.e., XXXI, 186.

ثم كان من الذين امنوا و تواصوا بالصبر و تواصوا بالمرحمة (Sümme Kâne Mine'l-Lezzîne Âmenû ve Tevâsav bi's-Sabri Ve Tevâsav bi'l-Merhame-Sonra da iman edip de sabrı tavsiye eden ve merhamet edenlerden olmak):

Bu hitapta ثم (sümme-sonra anlamında) ifadesinin و (vav-ve) tertip anlamında kullanıldığı söylenmiştir. Yemin anlamına da geldiği söylenmektedir. Nâkıs mâzi fiil olan كان (Kâne-idi, oldu) ifadesinin gizli olan ismi هو (ona) dönmektedir; bu zamirin yukarıda geçen اقتصم -“tırmanmak” fiiline atıf olduğu açıklanmıştır. من الذين (mine'l-lezzîne) o kimselerden, onlardan anlamında gelen zamirin, كان fiilinin haberi olduğu beyan edilmiştir. امنوا (Âmenû- inananlar) sıla şeklinde gelmekte, bu ifadeye تواصوا (Tevâsav–birbirlerine tavsiye ettiler) kelimesinin ma'tûf olduğu zikredilmektedir. بالصبر (bi's-Sabri–sabrı anlamında) ifadesinin امنوا (Âmenû-inananlar) ifadesiyle ilgili olduğu izah edilmektedir. تواصوا بالمرحمة (Tevâsav bi'l-Merhameti-birbirlerine merhamet etmesi tavsiye ettiler) ifadesi de atıf olmaktadır. Buna göre birbirlerine Allah'ın buyruklarını yerine getirmeye ve gûnahtan korunmaya karşı sabrı tavsiye edenin, insanlara merhameti de tavsiye edenlerden olması kastedilmektedir.⁸⁸ Bu hitaba benzer başka bir sûrede şöyledir: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا – كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ “İman ettikten, Peygamberin hakk olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir?”. Bununla, bu konuda şahitlik yaptıktan sonrası kastedilmektedir.⁸⁹

أولئك أصحاب الميمنة و الذين كفروا باياتنا هم أصحاب المشأمة عليهم نار مؤصدة (Ulâike Ashâbü'l-Meymene ve'l-lezzine Keferû Bi Âyâtinâ hüm Ashâbü'l-Meş'eme 'Aleyhim Nârün Mü'sade-İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilenlerdir. Âyetlerimizi tanımayanlar ise, onlardır işte amel defterleri solarından verilenler. Onların üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacak.):

Bu buyrukta أولئك (ulâike-onlar) şeklinde gelen ifade mübtedâ olmakta, haberi ise أصحاب الميمنة (Ashâbü'l-Meymeneti-Amel defterleri sağlarından verilenler) ifadesi olmaktadır. Bu âyetten sonra gelen âyetin başında الذين (ellezzîne-Onlar) cümleinin mübtedâ olup ondan sonra gelen كفروا fiil ile birlikte ise sıla cümlesi oluşmaktadır. Bu cümlede

⁸⁸ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 490.

⁸⁹ el-Bâkûlî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Huseynü'l-İsbahânî, Keşfü'l-Müşkilât ve İzâhü'l-Mu'dilât, I, Matbaatü's-Sabah, Dimeşk, 1415/1994, 1456.

bulunan باياتنا (Bi Âyâtinâ-Âyetlerimizi) ifadesinin mef'ûl olduğunu ve ondan önce geçen كفروا (Keferû - inkâr ettiler) lâfzı ile ilgili olduğu denilmektedir. Âyetin devamında gelen هم (hüm-onlar) yeniden mübtedâ olmakta, أصحاب المشأمة (Ashâbü'l-Meş'emeti-Amel defterleri solarından verilenler) ifadesi ise haberidir. Dolayısıyla الذين (onlar) mübtedasının haberi, هم (Amel defterleri solarından verilenler) ifadesi olmaktadır. Sûrenin son âyetinde geçen عليهم (Aleyhim-onlar üzerinde) takdim olunmuş bir haberdir. مؤصدة (Mu'sadetün-kapatılmış, kilitlenmiş) ifadesi, mübtedâ olan نار (Nâr-Ateş) kelimesinin sıfatıdır ve bu cümlenin önceki âyette mübtedâ olan الذين (El-lezî-onlar) kelimesinin ikinci haberi olduğu söylenmektedir.⁹⁰

IV- EDEBÎ SANATLAR

Kur'ân'ın belağatı, âyetlerinin dizilişinin kusursuz ve sağlam olduğu, tarzının çekiciliği ve hayret verici güzelliği, açıklama ve anlatım yönteminin duruluğu ve üstünlüğü, manalarının kuvvet ve doğruluğu, sözlerinin anlaşıldığı belâğattır. Beled Sûresi'nde kısaca bu açılardan bakmaya çalışacağız.

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ - “Hayır bu beldeye yemin ederim.” hitabındaki “hayır” anlamına gelen لَا (Lâ) edat, sözün te'kîdi içindir. Bunun benzeri Arapça'da لا والله ما قلت كذا - “Hayır Allah'a yemin ederim ki bunu ben söylemedim” cümlesindeki لا edatının tekîd olarak kullanılmasında görülmektedir.⁹¹

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ - “Ve and olsun baba ve çocuğuna.” Ez-Zuhaylî'ye göre, bu buyruktaki وَالِدٍ (Vâlid-Baba) ve وَلَدٌ (Veled-Çocuğuna) kelimelerinin arasında bir cinâs-ı iştikâk (benzetme) ortaya çıkmaktadır. Zira bu iki kelime, doğmak ve doğurmak manasına gelen الولاد (el-vilâd) kelimesinden türetildiği meydana çıkmaktadır.⁹²

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ - “İnsan, kendisine karşı kimse güç yetiremez mi sanıyor.” Burada Cenab-ı Hakk, hitâbının başında İstifham edatı olan (أ-Mi) hemzeyi getirerek soru yoluyla kınama (tevbîh) yoluna gitmiştir. Bunun benzeri sûrenin, أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ - “O

⁹⁰ ed-Dervîş, a.g.e., VIII, 490; el-Kurtubî, a.g.e., XX, 71.

⁹¹ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 243.

⁹² ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 243.

kendisini hiçbir (kimse)'nin görmediğini mi sanıyor?" ayetinde de gelmektedir. Sûrenin “ Hayır bu beldeye yemin ederim, sen bu beldede serbestçe yaşarken, babaya da, çocuğuna (doğana) da yemin ederim, ki biz insanı, anadolsun, meşakkat içinde yarattık.” âyetlerinin sonlarının ses bakımından birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.⁹³

بِنُفُورِ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبْدًا - “Ben yığın yığın mal yok ettim diyor.” Bu cümlenin istiâre olduğu izah edilmektedir. Cümlede لُبْدًا (Lubeden) - “yığın yığın” kelimesi, تَلْبُد (telebbüd) kelimesinden gelir ki, birbiri üstüne yığılmış, çok mal anlamı ifade edilmektedir. Burada "yığın yığın" anlamındaki kelime, gerçek anlamı dışında kullanıldığı için istiâre vardır. أَهْلَكْتُ مَالًا - “mal yok ettim” cümlesi ise, “bâki ve sağlam (sabit) bir malın sahibi idim” anlamında kullanılmaktadır. Burada da “mal yok ettim” ifadesi gerçek anlamının dışında kullanılmasından dolayı istiâre meydana gelmektedir.⁹⁴

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ بُولْسَانًا وَشَفَتَيْنِ - “Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve iki dudak?” Burada, ifadenin başında takrirî istifham anlamına gelen hemze (أ) 'nin gelmesiyle Cenab-ı Hakk, insana verdiği nimetlere hatırlatma yapmaktadır. Ayrıca cümle sonlarındaki ses uyumu dikkat çekmek mümkündür.⁹⁵

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ - “Ona iki yolu gösterdik.” Bu hitapta da النَّجْدَيْنِ “iki yol” ifadesinin tasrîhî istiâre olduğu görülmektedir. Zira “Ona iki yolu gösterdik.” ifadesinde müşebbeh hazfedilmiş, lâkin müşebbeh bih'in النَّجْدَيْنِ (iki yol) kelimesi olduğu görülmektedir. Cümlede hazfedilmiş olan müşebbeh, “hayır (İyilik) ve şer (Kötülük) yolları” ibaresi olmaktadır. Buna göre teşbih edatı, vechüşşebeh ve müşebbeh mahzuffur. Müşebbeh bih ise mezkûrdur. Dolayısıyla bu tasrîhi istiâredir. Görüldüğü gibi Allah Teâla, insanlara hayır yolunu, şer yolunu da göstermiş ve insanı bu yollardan birini tercih etmekte serbest bıraktığı için "necdeyn" ifadesini kullanmaktadır.⁹⁶

فَلَا أَقْتَحِمُ الْعَقَبَةَ - “Fakat o, sarp yokuşa tırmanamadı.” Burada da başka bir istiâre vardır. Şiddetle ve hızlıca sarp yokuşa girme veya onu aşma ifadesiyle, hayrın (iyilik) yapılması ve şerrden yüz çevirmesi için nefisle cihat etmek anlamı kastedilmektedir. Cenab-ı Hakk'ın bu hitapta geçen الْعَقَبَةَ kelimesini, فَكُّ رَقَبَةٍ - “o, tutsak bir boynu çözmek

⁹³ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 243.

⁹⁴ er-Radî, eş-Şerîf, *Telhîsü'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1432/2011, s. 280.

⁹⁵ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 247.

⁹⁶ ed-Dervîş, a.g.e., s. 491; Er-Radî, a.g.e., s. 280.

(köle azat etmek)tir”, *أَوْ إِطْعَمْتُ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ*, “Yahut bir açlık gününde bir kimseyi doyurmaktır” âyetlerinde geçen fiilleri bir şahsın yapmasına benzettiği söylenmektedir. “Fakat o, sarp yokuşa tırmanamadı (göğüs veremedi)” anlamındadır.⁹⁷

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ – “Bildin mi sen, o sarp yokuş nedir?” *أَدْرَاكَ* fiilinin başında gelen hemze istifâminın, tehvîl (korkutma) ve tâzîm (önemine dikkat çekme) ifade ettiği söylenmektedir. *الْعَقَبَةُ* “sarp yokuş” kelimesinin zor iş, mal harcama, nefse ağır gelen anlamları yerinde kullanılmasıyla tebe’i istiâre⁹⁸ yapılmıştır.

مَقْرَبَةٍ - “yakınlığı olan bir kimse”, *مَتْرَبَةٍ* - “Toprakta sürülen bir yoksul” sözleri birbirleriyle yapısı açısından cinâs-ı nâkıs (benzeme) olmaktadır. *مَتْرَبَةٍ* kelimesinin ise, kinâye anlamında kullanıldığı söylenmektedir.⁹⁹

هَمَّ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ - “İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilenlerdir” cümlesi ile *أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ* - “İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilenlerdir” cümleleri arasında güzel bir mukâbele (karşılaştırma) bulunmaktadır.¹⁰⁰

V- BELED SÛRESİ'NİN DİĞER SÛRELERLE MÜNÂSEBETİ

A- BELED – KIYÂME – KÂF SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

Fehmü'l-Kur’ân eserinin sahibine göre Beled, Kıyâme ve Kâf Sûreleri’ni birlikte incelediğimiz vakit, onların arasında mühim bir bağlantı olduğu görülecektir. Kâf Sûresi, şerefli Kur’ân’a; *قَالَ وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ* – “Kâf. Şerefli Kur’an’a andolsun.”, Kıyâme Sûresi’nde kıyâmet gününe ve onu takbih eden nefse; *لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ* – Kıyâmet gününe yemin ederim” *وَلَا أَقْسِمُ بِاللَّفْطِ الْوَأَمَةِ* – “(Kusurlarından dolayı kendini) Kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz.)”, Beled Sûresi’nde de Mekke’ye; *لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ*

⁹⁷ er-Râdî, a.g.e., s. 270.

⁹⁸ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 247.

⁹⁹ es-Sâbûnî, Muhammed Alî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III, Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, Beyrut, 1402/1981, 563.

¹⁰⁰ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 247.

- “Bu belde’ye yemin ederim” şeklinde yeminle başlamaktadır. Dolayısıyla bu sûrelerin arasında yeminin ilk bağlantı olduğu dikkat çekmektedir.¹⁰¹

Kâf Sûresi, ölümden sonra yeniden diriliş konusunu ayrıntılı bir şekilde ve etkileyici bir üslûpla anlatmış, belli şahısları değil, bir bütün olarak Kureyş’in inkâr edenlerini tenkit ederek, ahirette karşılaşılabilecek cezalar ve inananlara verilecek nimetler gibi konuları çarpıcı bir ifade ile ibraz etmiştir. Beled Sûresi ise, Hz. Peygamber’in söz ettiği öbür dünyadan (ahiretten) ve hesap vermekten korkan, kötülüklerinden bağışlanmasını sağlamak için bazı iyi ameller yapmak isteyen kimseden, ayrıca samimiyeti bulunmayan ve hakaret eden bir zengin Kureyş önderini (bir şahıs) eleştirmekten bahseder.¹⁰² Bundan dolayı, iki sûrenin söz ettiği konular açısından da birbiriyle bağlantılı olduğu söylenmektedir.

B-BELED-SECDE-KEHF-YÛNUS SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

Secde Sûresi’nin 13. âyetiyle *وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًىٰ وَلَٰكِن حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِن* – “Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim, 'Anadolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım' sözüm gerçekleşecektir.”¹⁰³ Beled Sûresi’ndeki *لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ* – Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gelecek şekilde) yarattık.” âyetlerinin bağlantılı olduğu söylenmektedir. Buna göre Allah’ın insanı imtihan ettiği, onun ibret alması ve düşünmesi için sıkıntı ve zorluk içinde yarattığı ortaya çıkmaktadır. Kehf Sûresi’nde de, daha kapsamlı bir şekilde insanların zorluk içinde yaratılışı ve kalplerinin gafil kılındığı zikredilmektedir.¹⁰⁴ *وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاؤُهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آيَاتِهِ لَعَلَّ يَلْمِزُونَ* – “Kim kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları

¹⁰¹ el-Câbirî, Muhammed Âbid, **Fehmü'l-Kur’ân**, çev., Muhammed Coşkun, I, İlim Yurdu Yayınları, İstanbul, 2013, 191.

¹⁰² el-Câbirî, a.g.e., I, 191.

¹⁰³ Secde 32/13.

¹⁰⁴ es-Sekafî, Ebû Ca’fer Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr, **el-Burhân fî Tenâsübi Süveri'l-Kur’ân**, 1.b., Dâru İbni'l-Cevzî, Damam, 1428/2007, s. 207.

hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar.¹⁰⁵ buyrulmaktadır. Görüldüğü gibi bu âyetlerin birbirleriyle bir bağlantısı bulunmaktadır.

Cenab-ı Hakk Beled Sûresi'nde insanın meşakkat içinde yaratıldığını zikrederek, Kehf Sûresi'nde başka bir âyette de bu tür yaratılıştan bahsetmektedir: *وَلَا تُطِيع مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ* – “Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, boş arzularına uyumuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”¹⁰⁶ Âyette insana huzura ulaşmak ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapması gereken ameller ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır: *وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا* – “Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma.”¹⁰⁷ Beled Sûresi'nde de Allah Teâla'nın insanlara bazı nimetler verdiğini vurgulayarak: *أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ* – “Biz ona iki göz vermedik mi?” – *وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ*; – “Bir dil, iki dudak vermedik mi?” buyurmaktadır. Yunus Sûresi'nde de aynı şekilde ona bu nimetler verildiğinden dolayı kendisinin inanıp-inanmama özgürlüğüne sahip olduğu açıklanmıştır:¹⁰⁸ *وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا* – “Eğer Rabbin dilseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?”¹⁰⁹ Bu sûrelerde, Beled Sûresi'nde olduğu gibi insanların yaratılışı ve iki yoldan birini seçme prensibinin söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre bu sûrelerin arasında bir münâsebet olduğu söylenebilir.

C- BELED - FECR SÛRELERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

Fecr Sûresi zamanın en önemli bölümlerine yemin ile başlamış; *وَالْفَجْرِ* – “Tan yerinin ağarmasına andolsun.” sonra yine yemin ile devam etmiştir: *وَالْيَالِ عَشْرِ* – “On geceye andolsun.”, *وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ* – “Çifte ve teke andolsun.”, *وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ* – “Geçip, giden geceye andolsun.” Beled sûresi de, dünyanın en şerefli beldesine yemin ile başlamasından dolayı; *لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ* – “Bu belde'ye yemin ederim ki ...” bu iki sûrenin birbiriyle münâsebeti olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Fecr Sûresi'nde, *فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ*

¹⁰⁵ Kehf 18/57; Âyette geçen insanların kalplerine engel gerilmesinin, kulaklara bir ağırlık konmasının sebebi: İnsanın haktan karşı çıkması, kalbinin gafil olması, imanı kabul etmemesi, yani bütün bunlar kendi eylemleridir.

¹⁰⁶ Kehf 18/28.

¹⁰⁷ Kehf 18/28.

¹⁰⁸ es-Sekafi, a.g.e., s. 207.

¹⁰⁹ Yûnus 10/ 99.

“İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğunda, ona bol bol nimetler verdiğiinde, “Rabbim bana ikram etti” der.”; ve ona verilen bu nimetler ile imtihan edildiğini; “Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, 'Rabbim beni aşağıladı' der.”¹¹⁰ âyetleri zikredilerek, yine onun sorumluluğu gündeme getirilmektedir. Beled Sûresi’nde de insana verilen üstün vasıflardan; أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ - “Bir dil, iki dudak vermedik mi?” - وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ - “Biz ona iki göz vermedik mi?” - عَيْنَيْنِ şeklinde söz edilmektedir. Ayrıca Beled Sûresi’nde bazı toplumsal sorumluluklara da değinilmiştir; أَوْ إِطْعَمْتُمْ فِي يَوْمٍ ذِي - “o, tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir”; فَكَ رَقَبَةٍ - “Yahut bir açlık gününde bir kimseyi doyurmaktır”; يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ - “Yakınlığı olan bir yetime.”; - “Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula.”, Fecr Sûresi’nde de buna; وَلَا تَخْضَعُونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ - “Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz.”; - بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ - “Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.”; وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا - “Malı da pek çok seviyorsunuz.”¹¹¹ şeklinde işaret edildiği görülmektedir.¹¹² Bu âyetlerde bahsedilen konular açısından Fecr ve Beled Sûresi’nin birbiriyle ilişkisi (münâsebet) olduğu ortaya çıkmaktadır.

Fecr Sûresi’nde ahirette huzura ermiş insandan - يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ (Allah şöyle der:) “Ey huzur içinde olan nefis!” - أَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً - “Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!” - فَادْخُلِي فِي عِبَادِي - “(İyi) kullarımın arasına gir.” - وَأَدْخُلِي جَنَّاتِي - “Cennetime gir.” şeklinde bahsedilip sûrenin bitirildiği görülmektedir.¹¹³ Beled Sûresi de, huzura kavuşmanın yolunu zikretmiş; ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ - “Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar.”; أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ - “İşte onlar ahiret mutluluğuna erenlerdir.” Buna karşılık olarak da Allah’ın âyetlerini inkâr edenlerin ve O’nun emirlerini yalanlamanın uğursuzluğu ile kötü akibetini; وَالَّذِينَ يَنْكَرُوا بَأْيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ - “Üzerlerinde - عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ - “Üzerlerinde

¹¹⁰ el-Fecr 89/15-16

¹¹¹ el-Fecr 89/17-20

¹¹² Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, IX, Feza Gazetecilik A.Ş. Yayınları, İstanbul, ty., 209.

¹¹³ el-Fecr 89/27-30

etrafi sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.” şeklinde açıklayarak bitirmiştir.¹¹⁴ Belirttiğimiz üzere iki sûre ayetleri arasında bir münâsebet meydana gelmektedir.

D- BELED – ŞEMS SÛRELERİ ARASINDAKİ MÛNÂSEBET

Cenab-ı Hakk Beled Sûresi’nde geçen وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ – “İki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?” kavliyle insanlara iki yolun gösterildiğini zikretmiş, sonraki sûre olan Şems Sûresi’nde ise nefse dikkat çekmiş ve insana hayır ve şer olmak üzere iki yolu seçme kabiliyeti verdiği mânasında فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ; Sonra da ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) verdi.” âyetiyle bir açıklık getirdiği görülmektedir.¹¹⁵

Beled Sûresi’nin son âyetlerinde çekici bir şekilde iki farklı akıbet; أُولَئِكَ أَصْحَابُ – “Amel defteri sağdan verilecek kimselerdir.” ve وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ – “Âyetlerimizi inkâr edenler ise, amel defterleri soldan verilecek olanlardır.” olarak zikredilmiştir; Şems Sûresi’nde de onlar amelleri açısından ortaya koyularak bir özet ve sonuç çıkarılmıştır; وَقَدْ خَابَ مَنْ – “Elbette nefsinin arındırarak kurtuluşa ermiştir.” – فَذَاقَ أَقْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا – “Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.”

Şems Sûresi’nde son âyetlerde, bazı kâfirlerin dünyadaki neticeleri ve nasıl yok (helâk) olacaklarından söz edilmiştir: فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا – “Fakat onlar onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helâk etti ve kendilerini yerle bir etti.” Beled sûresinin sonlarında da Cenab-ı Hakk, sözünü ahirette kâfirlerin gidecekleri yeri izah ederek bitirdiği görülmektedir: “İnkâr edenlerin, “üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.”¹¹⁶

Başka bir tasnife göre Beled Sûresi ve diğer sûrelerden; Alâ /87, Gaşiye/88, Şems/91, Leyl/92, Duhâ/93, İnşirah/94, Tin/95, Alak/96 arasında da bir münâsebet bulunduğu söylenmektedir. Zira bu dokuz sûrede sözün, Hz. Peygamber’e döndüğü görülmektedir. Buralarda O'nun Allah'a teveccüh etmesi, O'nun yoluna itaat etmesi, Kıyâmetin yakında olduğunu insanlara en kapsamlı ve geniş bir üslûpla hatırlatması emrediliyor ve bu kısım; كَلَّا لَا تَطْعَهُ وَاسْجُدَّ – “Biz de zebanileri çağıracağız.” – سَنَدَّغُ الزَّبَانِيَةَ

¹¹⁴ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 241.

¹¹⁵ Elmalılı, a.g.e., IX, 231.

¹¹⁶ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 255.

وَأَقْتَرِبْ – “Hayır! Sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.” sözleriyle son bulmaktadır.¹¹⁷ Genel olarak Beled Sûresi’nin, Fecr Sûresi’nin ve sonrasında yer alan Şems Sûresi’nin özet olarak insanın sorumluluğuna dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

VI- SÛRENİN ÜSLUBU VE İHTİVA ETTİĞİ KONULAR

Sûrenin üslubu, Mekke döneminin başlangıcında nazil olan sûrelere benzemektedir. Bütün Mekkî sûrelerde olduğu gibi, bunda da itikâd ve ibadetin sağlamaştırılması, ahirette hesap ve cezaya imanın perçinleştirilmesi, iyilerle kötülerin birbirinden ayrılması ve ahlakî özellikler muhtevalı bir hususiyete sahiptir. Sûre, insanın psikolojik haline ve bazı davranışlarına temas etmektedir. Bunlardan bir kısmı, onun Allah’a karşı, bir kısmı da topluma karşı gösterdiği davranışlardır. Beled Sûresi aynı zamanda, insanın dünyada sorumluluğunu anlatmakta ve Allah’ın insanlara iki yolu açıkça gösterdiğini bildirmektedir. Dolayısıyla Beled Sûresi, insana bu iki yolu göstermekte ve seçtiği yolun neticelerini belirtmektedir. Bu sûrede geniş bir konuya, kısa cümlelerle ve özet olarak değinilmiş, konu toparlanıp etkili bir şekilde ifade edilmiştir. Bu yönüyle sûre, Kur’ân-ı Kerîm’in i’câz özelliğinin muhteşem örneklerinden biridir. Böylece Kur’ân’ın, hakkında koca bir kitap yazılabilecek büyük bir konuyu, bu küçük sûrede kısa kısa cümlelerle etkili bir şekilde izah ettiği görülmektedir.

Mekke’ye atıf içeren bu sûrenin ana konusu, insanın dünyadaki yerini anlatmak ve bu dünyada saadete ve şekâvete götüren iki yoldan birini seçebileceğini bildirmektir. Sûrenin, insanların orada emin olduklarını bildirerek ve kıymetli olan Harem Belde Mekke-i Mükerrreme’ye yemin ederek başladığı görülmektedir. Hem de açık yeminle, yemin lafzı ile başlamıştır. Mekke’ye yemin edilmesi; oranın değerinin büyüklüğünü, Hz. Peygamberimiz (sav)’in oturduğu yerin kutsallığını ve emniyetli bir belde olduğundan dolayı orada zulmetmenin günahının büyüklüğünü gösterir. Daha sonra da Allah, üzerine yemin edilen¹¹⁸ şeylerden bahsetmiştir: لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ – “Bu belde’ye (Mekke’ye) yemin ederim ki.”; وَأَنْتَ جَلُّ بَلَدًا الْبَلَدِ – “Sen bu belde’ye aitsin.” وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ – “Babaya ve ondan

¹¹⁷ Yılmaz, Mehmet Faik, **Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet**, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, Ankara, 2009, s. 173.

¹¹⁸ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 241.

gelen çocuğa yemin ederim.” لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ – “Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.” Ayette, dünyada insanın zorluk ve sıkıntı ile imtihanı ve bu imtihanın yine insanın ruh ve ahlak gelişimi için gerekliliği ifade edilmektedir.

Sonradan sûre, insanın vasıflarından birisinin de gücüne aldanması ve büyülenmesi olduğunu bildirmektedir. İnsandaki bu kötü huyun bulunmasıyla kendine güvenip güçlerine aldanarak hakka karşı inat etmesini, Allah’ın Resûlü’nü yalanlamasını, mallarını gösteriş ve riya için vermesini, aynı zamanda bunun insanın nankörlüğüne neden olduğunu ibret olarak getirmiştir.¹¹⁹ Allah Teâla bu kısımda, mülklerine ve zenginliklerine aldananların hallerini şöyle açıklamıştır: - “İnsan, kendisine karşı kimse güç yetiremez mi sanıyor.” Buna göre Beled Sûresi’nin bu kısmında insanların olumsuz özelliklerinin ortaya konulduğu söylenebilir.

Sûrenin devamında Allah Teâla, insana lütfettiği nimetlerden bazılarını hatırlatıp yaratılış amacını göstermekte ve ona önünde bulunan hayır (iyilik) ve şerr (kötülük) gibi birbirinden belirgin şekilde ayrılabilen iki yolu açıklayıp, akıl ve iradesi ile bu iki yoldan birini dilediği şekilde seçebileceğini belirtmiştir. Bu iki yoldan birisinin ahlaki alçaklığa neden olduğunu, insanın onu takip etmesi için hiçbir ihtiyacın ve zorlamanın olmadığını anlatmıştır. Diğer yol ise, ahlâki yükseklığe götürür ve sûre insanın bu yolu izlemesi için kendini zorlaması gerektiğini açıklamıştır. Buna rağmen insan, zayıf olması sebebiyle en kolay olan yolu tercih etmektedir:¹²⁰ وَلِسَانًا – “Biz ona iki söz vermedik mi?” – أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ – “Bir dil, iki dudak vermedik mi?” – وَشَفَتَيْنِ – “İki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?”

Peşinden de insana, ahirette karşılaşacağı sıkıntılı, korkulu, dehşetli halleri, Allah’a ve Hz. Muhammed’e iman etmek ve salih amel yapmakla kurtulanlardan olacağı ve sonsuz saadete ulaşmaları için iyilik ve hayır yolunda mal sarf etmeleri gerektiği söylenmiştir.¹²¹ Bahsettiğimiz konular şu âyetlerin içinde yer almaktadır: فَلا أَقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ – “Fakat, o sarp yokuşa atılmadı.” – وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ – “Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?” فَكُّ رَقَبَةٍ,

¹¹⁹ Elmalılı, a.g.e., IX, 209.

¹²⁰ Mevdudî, a.g.e., VII, 122.

¹²¹ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 242.

– “O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir.”, أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ, – “Yahut şiddetli bir açlık bir gününde bir yoksulu doyurmaktadır.”, يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ, – “Yahut kendisiyle yakınlığı olan bir yetim.”; أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ, – “Yahut yerde sürünen bir yoksulu (doyurmaktadır).” ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ, – “Sonra iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar.”, أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ, – “İşte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir.” Bu âyetlerde de insanların olumlu vasıflarından bahsedildiği söylenebilir.

Bunun mukabilinde de, Hakk'tan sapanların ve Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin yolunun anlatıldığı görülmektedir. Sürenin sonunda, onların acı akibeti anlatılarak bitirildiği açık bir şekilde görülmektedir: وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ, – “Âyetlerimizi inkâr edenler ise; kötülüğe batmış kimselerdir”, عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ, – “Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.” Buna göre ahlâki alçaklığa götüren yolu takip edenlerin sonu, cehennem ateşidir ve bu ateş onları çevreleyecektir, oradan çıkmaları mümkün olmayacaktır.¹²² Beled Sûresi sosyal meselelere, ahlâkî konulara yer verdiği gibi, son bölümde ahiret konusuna da temas etmektedir.

Bu sûrenin muhtevası hakkında şöyle söylenmiştir: “Bu küçük sûre, insan varlığının hayatında yer alan itici ilhamları, yönlendirici dokunuşları bulunan temel gerçekler grubunu içine alır. Kur’ân-ı Kerîm’in dışında, bu kadar küçük bir yerde, bu kadar çok gerçekleri toplamak zordur. Ayrıca Kur’ân'ın beşer kalbinin tellerini bu kadar çabuk ve derin dokunuşlarla etkilemedeki üslûbu da eşsizdir.”¹²³

Alimler, Beled Sûresi’nde nesh bulunmadığı görüşünü ileri sürmektedir.¹²⁴ Dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz gibi Beled Sûresi’nin ihtiva ettiği konular, hükümler muhkem¹²⁵ kabilinden sayılmaktadır.

¹²² Mevdudî, a.g.e, VII, 122.

¹²³ Havva, Saîd, **El-Esâs fi't-Tefsîr**, çev. Abdüsselam Arı, XVI, Şamil Yayınları, İstanbul, 1992, 203.

¹²⁴ en-Nahhâs, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh**, III, Mü’essesetü’r-Risâle, Beyrut, 1412/1991, ss., 4-452.; Mekkî b. Ebi Tâlib el-Kaysî, **el-Îzâh li Nâsihi'l-Kur’ân ve Mensûhih**, Dâru’l-Minâre, Cidde, 1406/1986, ss., 123–455; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec b. Abdurrahmân, **Nâsihü'l-Kur’ân ve Mensûhuh**, Dâru’s-Sekâfeti’l- Arabiyye, Beyrut, 1411/1990, ss., 151- 311.

¹²⁵ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsî ez-Zâhirî, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur’âni'l-Kerîm**, I. b., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986, s., 65.

VII- BELED SÛRESİ'NİN FAZİLETİ

Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm'in içerdiği sûreler kapsamlı ve mühimdir. Bu sûrelerin okunması, anlaşılması ve fazîletinin bilinmesi de önemlidir. Söz konusu olan Beled Sûresi bu açıdan hakkında pek bilgi verilmeyen sûrelerdendir. Bu sûrenin fazîleti konusunda el-Vâhidî, Sa'lebî gibi bazı müfessirler, Übey b. Ka'b'dan; "Lâ uksimu bi-ha'zel-Beled'i kim okursa kıyâmet gününde, Allah'ın gazabından emîn olur."¹²⁶ hadîsini nakletmiştir. Fakat bu hadîsin mevzû' olduğu kabul edilmektedir. Bu hadîsin, Zemahşerî ve Beyzâvi gibi müfessirlerin eserlerinde de yer aldığı görülmektedir.¹²⁷

Bu sûreyi sabah namazının farzı ile sünneti arasında devamlı bir şekilde okuyanların fakirlikten kurtulup, maddi sıkıntıları yaşamayacakları söylenmiştir. Yeni doğmuş çocuğa Beled Sûresi yazılıp bir tarafına asılırsa, bütün zararlı haşerelerden emin olup, mahfuz olacağı da yine söylenmektedir.¹²⁸ Fakat bunların bir delile dayanmadığı söylenebilir.

VIII- BELED SÛRESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nde, Aynur Cırık'ın "Beled Sûresi'nin Eğitim Açısından Yorumu" isimli, 53 sayfadan oluşan basılmamış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹²⁹

Mezkur tez, konu tefsir açısından işlenmediği için bizim tezimizle çoğunlukla benzememektedir. Bu tezin birinci bölümünde, Mekke'ye yemin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum yeri olduğu, iyiliğin üretildiği yer, Ka'be ve Kible ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. Oysa bizim tezimizin birinci bölümünde, sûrenin ismi, iniş yeri, sırası ve nüzul sebebi, kıraat ve i'rab farklılıkları, edebî sanatlar, sûrenin muhtevası ve üslûbü, sûrenin münâsebeti vs. konuları, Arapça sözlükler, kıraat, i'rab kitapları ve çeşitli tefsirlere dayanarak beyan etmeye çalıştık.

¹²⁶ Eroğlu, Muhammed "Beled Sûresi", **DİA**, V., İstanbul, 1992, s. 398.

¹²⁷ Bkz. el-Beyzâvî, a.g.e., V, 314; ez-Zemahşerî, a.g.e., VI, 1204.

¹²⁸ el-Yâfîî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Es'ad el-Yemenî eş-Şâfîî, **ed-Dürrü'n-Nazîm fî Havassi'l-Kur'âni'l-Azîm**, el-Mektebetü'l-A'lâmiyye, y.y., ty., s. 106.

¹²⁹ Gnl.Tez.: 173079, tsf.no., 297.212. CIR.B.

Bu tezin ikinci bölümünde daha çok “kebed” kavramı, insanın hürriyeti ile ilgili eğitim açısından ele alınıp, Beled Sûresi’nin 4-10. âyetlerine de kısaca değinilerek er-Râzî tefsirinden diğer müfessirlerin görüşleri çıkartılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Bizim tezimizin ikinci bölümünde ise sûrede geçen ıstılahlar Arapça sözlüklerden faydalanarak izah edilecektir. Ayrıca sûrenin âyetlerinin ihtiva ettiği konular farklı gruplara ayrılarak, rivâyet, dirâyet ve modern tefsirlere dayanılarak tefsir edilecektir.

Zikri geçen tezin *insan ve amel* adıyla üçüncü bölümünde sûrede geçen sadece güzel amellerden bahsedilip, insanın nasıl davranması gerektiği kısaca anlatılmıştır. Bizim çalışmamızın üçüncü bölümünde ise önce insanın yaratılışı, karakteri, bütünlüğü ve insanın fitratından getirdiği bazı özellikler, dünyada halife kılınp diğer bütün mahlukattan üstün olması ile ilgili Kur’ân-ı Kerîm ve insanın ahlakı ve psikolojisi ile ilgili eserlere dayanılarak açıklanacaktır. Ayrıca bu bölümde Beled Sûresi’nde geçen olumlu ve olumsuz insan tipleri, Kur’ân’ın diğer sûrelerinden de istifade edilerek izah yapılacaktır.

Netice olarak diyebiliriz ki daha önce çalışılmış olan bu tez, Beled Sûresi’nde geçen yapılması gereken bazı güzel amellerin eğitime etkisi, düzgün ve temiz bir şekilde ele alınmış görülmektedir. Lakin bizim tezimizde, Beled Sûresi’nin baştan sona kadar hem daha kapsamlı, hem de farklı bir yöntemle çalışıldığı söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM
BELED SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

I- BELED SÛRESİ'NİN METİN VE MEÂLİ

A- SÛRENİN METNİ

سُورَةُ الْبَلَدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا
وَلَدَ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ
عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ
أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ
النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا أَقْتَحِمُ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾
فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا
مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾
عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ ﴿٢٠﴾

B- SÛRENİN MEÂLİ

Bismilâhirrahmânirrahîm.

1. Andolsun bu beldeye,

2. Ki sen bu beldede oturmaktasın.
3. Ve andolsun babaya ve çocuğuna.
4. Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gelecek şekilde) yarattık.
5. İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetirmeyeceğini mi sanıyor?
6. “Yığınla mal harcadım” diyor.
7. Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor?
8. Biz ona iki göz vermedik mi?
9. Bir dil ve iki dudak?
10. Ona iki apaçık yolu göstermedik mi?
11. Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.
12. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?
13. O tutsak bir boynu çözmektir.
14. Veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir,
15. Yakınlığı olan bir yetime,
16. Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula.
17. Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır.
18. İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilecek kimselerdir.
19. Âyetlerimizi tanımayanlar ise; amel defterleri soldan verilecek olanlardır.

20. Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

II- SÛRE İÇERİSİNDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHI

A- 1-10. ÂYETLERDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHI

Sûrenin tefsir kısmına geçmeden önce, tefsiri etkileyeceği, ona yol göstereceği, belki de bir takım ufuklar açabileceği yahut yanlış manaları önleyebileceği cihetiyle, sûrede herkes tarafından ilk bakışta anlaşılamayacak bir takım ıstılahların öncelikle ele alınıp izah edilmesinin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

1- قسم (Kaseme) Kelimesi

Sûrede geçen قسم 'Uksimü' kelimesinin aslı 'el-Kasâme' القسامة lafzı olmakla birlikte, ikisi قسم (kaseme) kökünden türetilmiş olup, حلف (halefe) yemin etmek manasına gelmektedir. Kasâme, maktûlun velilerine verilen yeminlere denmektedir. Böylece bu kelime her yemin için bir isim olmuştur.¹³⁰ Nitekim bu manada Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetler de geçmektedir:

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ

“Onlar, ‘Allah, ölen bir kimseyi diriltmez’ diye var güçleriyle Allah’a yemin ettiler...”¹³¹

فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ، عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ

“Doğuların ve Batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter. Bizim önümüze geçilemez.”¹³²

لَا أَقْسِمُ بِبِئْرِ الْعَيْمَةِ

¹³⁰ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 403; İbrâhîm, Muhammed İsmâil, **Mu'cemu'l-Elfâzi ve'l-A'lâmi'l-Kur'âniyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, ty., s. 425.

¹³¹ Nahl 16/38.

¹³² Me'âric 70/40.

“Kıyâmet gününe yemin ederim.”¹³³

لَا أَقْسِمُ بِبَلَدِ الْبَلَدِ

“Bu beldeye yemin ederim ki...”¹³⁴

El-Kasâme esasen hüsnü cemâl manasına isimdir. Yüzü güzel olan insana (رجل مَقْسَمٍ) (الوجه) el-kasâm¹³⁵ denilmektedir.

2- بلد (Beled) Kelimesi

“Beled” (بَلَدٌ), Arapça bir müzekker isim olup esasen şehir anlamına gelmektedir. Çoğulu “Bilâd” (بِلَادٌ) ve “Buldân” (بُلْدَانٌ) şekillerinde gelmektedir. Beled kelimesi Arapça’da şehir anlamının dışında, farklı şekillerinin gelmesiyle birkaç manayı ifade etmektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

بَلْدٌ (beldun); bu isimle yer (toprak) anlamı kastedilmiştir.¹³⁶

بَلِيدٌ (belid); Vatanında uzun bir müddet kalıp oradan hiç ayrılmamış bir kişinin, bir süre sonra başka bir yere gittiği vakit, şaşkınlığa düşmesi nedeniyle hayret etmesi ve zihin donukluğu manalarında kullanılmıştır. Beled kelimesi bu anlama gelirse, fiil olarak ‘O işinde şaşırıldı’- ifadesinin söylenmesi "بَلِيدٌ فِي أَمْرِهِ" şeklinde kullanılmaktadır. Bunun dışında أَبْلَدٌ (eblede) ve تَبْلَدٌ (tebellede) şekilleri de kullanılmaktadır.¹³⁷

أَلْبَدٌ (el-beled); eser, nişân, göz önünde var olunması anlamında kullanılmıştır. Mesela; ‘Onun derisinde bir nişân var’ manasında (بِجِلْدِهِ بَلْدٌ) ile ifade edilmiştir. Bu kelimenin çoğulu أَبْلَادٌ (eblâd) biçiminde gelir.¹³⁸

أَلْبَلْدَةُ (el-belde) kelimesi ile, Arapça’da yeryüzü, arz (الْأَرْضُ)’ın ifade edildiği görülmektedir.¹³⁹

¹³³ Kıyâme 75/1.

¹³⁴ Beled 90/1.

¹³⁵ el-İsfahânî, Ebû Mûsâ Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsa el Medîni, *el-Mecmû’u’l-Muğîs fî Garîbeyi’l-Kur’âni ve’l-Hadîs*, III, 1.b., Merkezu İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî, y.y., 1408/1988, 709.

¹³⁶ İbn Manzûr a.g.e., I, 481.

¹³⁷ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 59.

¹³⁸ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s., 59.

الْبَلَدُ (el-beled); Ateşin ve deliğin bulunmadığı (üzerinde çalışılmamış) bir yeri ifade etmektedir.¹⁴⁰

الْبَلْدَةُ (el-belde); gedik manasında kullanılmaktadır.¹⁴¹

بَلْدَةٌ (belde); istiâre yoluyla bazen insan göğsü (الْصَدْرُ) anlamında kullanılır. Örneğin; 'Filan kişi geniş göğüslüdür' anlamında "فِلَانٌ وَاسِعُ الْبَلْدَةِ"¹⁴² denilir.

بَلَدٌ (beled); Devenin göğsüne, döşüne beled denilmesi, sınırlarının belli olması nedeniyledir.¹⁴³

بَلَدٌ (beled); vahşi hayvanların mekanı olması sebebiyle çöl anlamındadır.¹⁴⁴ Mezarlığa belde denilmesi de ölülerin mekanı olmalarından dolayıdır.¹⁴⁵

الْبَلْدَةُ (el-belde); (مُنَزَّلٌ مِنْ مَنَازِلِ الْقَمَرِ) Ayın mekanlarından biri anlamı da vardır.¹⁴⁶

الْبَلْدَةُ (el-belde); iki kaş arasında kıl olmayıp açıklığını ifade etmektedir.¹⁴⁷

الْبَلَدُ (el-beled); ev (الدَّارُ) anlamında da kullanılmıştır.¹⁴⁸

الْبَلْدَةُ ve الْبَلَدُ sınırları belirlenmiş, elverişli yahut elverişsiz (çorak) toprağa denilmektedir. el-Ezherî, belirttiğimiz üzere sınırlı ve belli bir toprağın işlenmemiş ya da işlenmiş olan, elverişli yahut çorak olmaları anlamında بَلْدٌ veya بَلْدَةٌ ifadelerinin kullanıldığını söylemiştir.¹⁴⁹ Bunun ile ilgili Allah'ın Rasûlü'nden bir hadis-i şerîf zikredilmektedir:

حدثنا عمرو بن عثمان ، حدثنا بقیة ، حدثني صفوان ، حدثني شريح بن عبيد ، عن زبير بن الوليد ، عن عبد الله بن عمر ، رضي الله عنهما ، قال : كان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - اذا سافر فأقبل الليل

¹³⁹ el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh, **Şemsü'l-'Ulûm ve Devâ'ü Kelâmi'l-'Arab mine'l-Külûm**, I, 1.b., Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1187/1999, 610.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

¹⁴¹ el-Himyerî, a.g.e., I, 610.

¹⁴² er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 60.

¹⁴³ Soyalan, Mehmet Yaşar, **Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003, s. 75.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

¹⁴⁶ el-Himyerî, a.g.e., I, 610.

¹⁴⁷ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 59.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

قال : "يا أرض! ربي و ربك الله ، أعوذ بالله من شرك و شر ما فيك ، و شر ما خلق فيك ، و شر ما يدب عليك . أعوذ بالله من شر أسد و أسود ، و من الحية و العقرب ، و من ساكن البلد ، و من والد و ما ولد".¹⁵⁰

İbn Ömer'den (r.a): Allah'ın Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem, seferde iken gece olduğunda şöyle söyledi:

“Ey arz! Senin de benim de Rabbimiz Allah’dır. Senin ve sende olan şeylerin şerrinden, sende yaratılanların ve üzerinde gezip dolaşanların şerrinden Allah’a sığınırım. Yine arslanların, yılanların, akreplerin ve bu diyarda (belde) yaşayanların, doğuran ve doğanların şerrinden Allah’a sığınırım.”

el-Hattâbî, hadiste geçen "سَاكِنُ الْبَلَدِ" (Bu diyarda yaşayanlar) ile ifade edilen kimselerin o yerde de yaşayan cinler olduğunu söylemiştir. Beled, arz demektir ve manası da hayvanların sığındığı, bina ve evlerin olmadığı yerdir. “Doğurandan” manasına gelen مِنْ وَالِدٍ ifadesi ile İblis; مَا وَالدُّ “doğanlarından” lafzından da Şeyâtîn'in kastedildiği söylenmiştir.¹⁵¹

Bazı alimlere göre الْبَلَدِ (el-beled) kelimesinin memleket anlamına gelip; Irak, Şam gibi ülkelere tahsis edilmektedir. الْبَلَدَةِ (el-belde) kavramının ise Basra, Dimeşk gibi şehirler için kullanıldığı söylenmektedir.¹⁵²

3- حل (Hill) Kelimesi

حل (*Hillin*) lafzının esas anlamı, ‘düğümü çözmek, açmak’ olmaktadır. Yüce Allah’ın şu sözü de buradan gelmektedir:

وَأَحْلَلْ عَقْدَهُ مِّنْ نَّسَائِي

“Dilimdeki tutukluğu çöz (düğümü çöz).”¹⁵³

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, Kitabu'l-Cihâd, 82, 2603.

¹⁵¹ en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **Riyâzû's-Sâlihîn**, el-Yemâmetu li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Dimeşk, 1423/2002, s. 351.

¹⁵² İbn Manzûr, a.g.e., I, 479.

¹⁵³ Tâ Hâ 20/25.

Bazı dilcilere göre, *حل* kelimesinden türetilmiş olan *حلول* (*Hulûl*) lafzı, ‘bir yere inme, konma ya da konaklama’ manasında olup, aslı *حَلٌّ – الحَلُّ* el-hall - hallün¹⁵⁴ olduğu söylenmektedir. Nitekim, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle geçmektedir:

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا نُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ
الْمِيعَادَ

“...Allah’ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez.”¹⁵⁵

Dilcilere göre âyette geçen *حل* kelimesinin *تنزل* inmek¹⁵⁶ manasına geldiği söylenmektedir. Yani, *أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ* “...yahut yurtlarının yakınına inecektir...”¹⁵⁷ âyeti *أَوْ تَنْزِلُ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ* denmesi gibi aynı anlamdadır.

Kelimenin, ‘bir şeyin bir başkasını bir yere indirmesi, kondurması veya bir yerde konaklamasını sağlaması’¹⁵⁸ manasında olabildiği de söylenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu anlama şu âyet örnek verilebilir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ

“Allah’ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini de helâk yurduna konduranları görmedin mi?”¹⁵⁹

حل (*Hill*) kelimesi, ‘ihramdan çıkmış ya da Haram bölgesinden çıkmış adam’¹⁶⁰ manasına da gelmektedir. Bu kelime, ‘ihramlı ve ihramsız adam’ *رجل حرام و محل* ve ‘ihramlı adam’ *رجل حرام و محرم*¹⁶¹ manasında da kullanılmaktadır. Ayrıca helâl, bir mekanda

¹⁵⁴ ed-Dâmeğânî, el-Hüseyin b. Muhammed, **Kâmûsü’l-Kur’ân**, 3.b., Dâru’l-‘ilm li’l-Melâyîn, Lübnan, 1985, s. 142.

¹⁵⁵ Ra’d 13/31.

¹⁵⁶ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 143.

¹⁵⁷ Ra’d 13/31.

¹⁵⁸ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 128.

¹⁵⁹ İbrâhîm 14/28.

¹⁶⁰ Mâide 5/2.

¹⁶¹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 128.

bulunmak¹⁶² anlamında da kullanılmaktadır. Bir ihtimale göre Beled Sûresi'nde helal, mekan anlamında geçmektedir:

وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ

“Sen bu beldede oturmaktasın.”

4- والد (Vâlid) ve ولد (Veled) Kelimeleri

Arapça'da الوالد (*vâlid*) kelimesi, ‘baba’ için kullanılan bir ibaredir. Sözlük açıdan çocuğun (kız ya da erkek) dünyaya gelmesinde etken olan erkeğe denmektedir. Bu kelimenin kipi olan الوالدة (*el-vâlidetü*) sözcüğünün anlamı ‘anne’ olmaktadır. Yine, bu kökten müsenna olarak meydana gelen الوالدان (*el-vâlidân*) kelimesi ‘ebeveyn’ anlamında kullanılmaktadır.¹⁶³ Nitekim, Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا

“Rabbim! Beni, anamı, babamı, iman etmiş olarak evime girenleri...bağışla.”¹⁶⁴

Bu kelime, الوالد sigasında, Kur’ân-ı Kerîm’de yalnız iki¹⁶⁵ yerde geçmektedir. Nitekim, Lokmân Sûresi’nde Cenab-ı Hakk şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَأَحْسِنُوا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun!”¹⁶⁶

Kur’ân’da, bu lafzının ikinci geçtiği yer, Beled Sûresi olmaktadır.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ

“Babaya ve ondan gelen çocuğa yemin ederim ki...”¹⁶⁷

¹⁶² Soyalan, a.g.e., s. 149.

¹⁶³ İbrâhîm, a.g.e., s. 587; İsfahânî, Ebû Mûsa, a.g.e., III, 451.

¹⁶⁴ Nûh 71/28.

¹⁶⁵ en-Na’âl, a.g.e., s. 835.

¹⁶⁶ Lokmân 31/33.

ولد *lafzi*, ‘doğrulmuş olan’ anlamında, Arapça’da kız ya da erkek, tekil veya ekser, büyük yada küçük, her çocuk için kullanılan bir terimdir. ‘Evlat edinilmiş olana’ da ولد (veled) denmektedir. Çoğulu ise, أولاد (evlâd)¹⁶⁸ olmaktadır. ولد *lafzının*, Kur’ân’da bir çok sûrelere geldiği görülmektedir. Mesela, Âl-i İmrân Sûresi’nde şöyle geçmektedir:

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

“(Meryem), ‘Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?’ dedi. Allah, ‘Öyle ama, Allah dilediğini yaratır.’¹⁶⁹

Beled Sûresi’nde aynı şekilde geçtiği de görülmektedir: وَالَّذِي وَمَا لَدَيْكَ - “Babaya ve ondan gelen çocuğa yemin ederim ki...”¹⁷⁰

Arapça’da, ‘Kişinin doğum vakti yakın olması sebebiyle’ وليد (velîd) ibaresi kullanılmaktadır. Cem’isi ولدان (vildân) şeklinde gelmektedir. وليدة (velîdetün) sözcüğü, Arapların genel dilinde ‘câriye’ için de kullanılmaktadır.¹⁷¹

5- خلق (Halk) Kelimesi

Haleka fiili ‘yaratmak, doğru takdir etmek, inşa etmek, yoktan var etmek, bir şeyi başka bir şeyden meydana getirmek’¹⁷² anlamlarına gelmektedir. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şöyle buyurmaktadır:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

“O, gökleri ve yeri altı günde (altı evre) yaratandır ...”¹⁷³

Halk, mastar olarak, ism-i mef’ûl manasında kullanılır ve ‘yaratılan-mahlûk (مخلوق)’ anlamı taşır. Halk *lafzı*, yoktan var etme ‘ibdâ’ (إبداع)’ ile eş anlamlı olduğunda,

¹⁶⁷ Beled 90/3.

¹⁶⁸ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 532.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/47.

¹⁷⁰ Beled 90/3.

¹⁷¹ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 532.

¹⁷² İbrâhîm, a.g.e., s. 161.

¹⁷³ Hadîd 57/4.

yalnız Allah'a Hâlık (خالق) denmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hâlık lafzı yedi sûrede geçmektedir.¹⁷⁴ Örneğin, Mü'min Sûresi'nin 62. âyetinde şöyledir:

ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلِيقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآلَيْ تُؤْفَكُونَ

“İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da (haktan) döndürülüyorsunuz?”¹⁷⁵

Bir başka şeyden var etme, takdir etme manasıyla hâlık, Allah'tan başka varlıklara da nisbet edilebildiği söylenmektedir. Bunun üzerine dilcilere göre, hâlık kelimesi insanlara nisbet edildiğinde şu iki manadan birisi kastedilir:

a. Düzenleme, takdir etme, belirleme manasına gelmektedir. Şu şiirde olduğu gibi:

فَلَأَنْتَ تَقْرِي مَا خَلَقْتَ

و بعض القوم يخلق ثم لا يفرى¹⁷⁶

“Sen düzenlersin halk ettiğin şeyi,

bazıları ise, halk eder ama düzenleyemezler.”

b. Yalan söylemek ve gerçek olmayan şeyi iddia etmek.¹⁷⁷

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا

“Siz, Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz...”¹⁷⁸

Bu kelime Kur'ân'da görünüşü, Allah'ın dîni, tasvir (şekil vermesi) etmesi, diriltmek, dünyadaki yaratmak anlamlarında halk خلق , kuvvet, seciye, ahlâk, davranış biçimi manalarında huluk خُلُق şeklinde kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Bütün bu kullanımların yaratma

¹⁷⁴ Bkz. En'âm 6/102; Ra'd 13/16; Hicr 15/28; Fâtır 35/3; Sâd 38/71; Zümer 39/62.

¹⁷⁵ Mü'min 40/62.

¹⁷⁶ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 157.

¹⁷⁷ Ebû Hayyân ve diğerleri, **el-Mu'cemü'l-Câmi' li Garîbi Müfredâtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-'ilm lil-Melâyîn, Lübnan, 1986, s. 135; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 157.

¹⁷⁸ Ankebût 29/17.

¹⁷⁹ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 162; İbrâhîm, a.g.e., s. 160; Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 135.

ile ilgisi de vardır. İnsanların yalanı söylemesi, olmayan bir şeyi ileri sürmesi, anlamında kullanılan halk kelimesi böyledir.

6- الإنسان (El-İnsân) Kelimesi

El-İnsan kelimesinin aslı انسيان (insiyân) olmaktadır. El-İnsan kelimesi ism-i cins olup, Adem oğullarına, hem tekil hem çoğul, hem kadın hem de erkeğe ıtlak olunmaktadır. Nitekim, هو انسان ‘O, (erkek) insandır’; هي انسان ‘O, (kadın) insandır’; هم انسان ‘Onlar insanlardır’, şeklinde söylenebilmektedir. İnsan kelimesi, lafız bakımından ‘fi’lan’ vezindedir. Cem’isi سرحان kelimesinin سراحين olması gibi, أناسين’dır. Ancak bu cem’ kullanılmamaktadır. Bilinen cem’isi ناس (nâs), hemzenin (ء) dammesi ile أناس (ünâs)’dır. Bu kelime, ‘alışmak, uyum sağlamak’ anlamına gelen انس (üns) masdarı ile irtibatlandırılmıştır. İnsan kelimesi الانسان şeklinde, Kur’ân’da, altmış beş âyette geçmektedir.¹⁸⁰ Nitekim Allah Teâlâ, İnfîtâr Sûresi’nin 6. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ

“Ey insan! Seni yaratan, cömert Rabbine karşı seni ne aldatı?”¹⁸¹

ed-Dâmeğânî, Kur’ân-ı Kerîm’de bahsedilen el-insân kelimesi ile, Adem (a.s),¹⁸² Adem oğulları,¹⁸³ Hişâm b. el-Mugîre veya Velîd b. Mugîre,¹⁸⁴ Ebû Cehil b. Hişâm,¹⁸⁵ Karz b. Abdullah b. Amr Ebû Habâb,¹⁸⁶ Büdeyl b. Vereka,¹⁸⁷ Ahnes b. Şerîk,¹⁸⁸ Üseyd b. Halef,¹⁸⁹ Ukbe b. Ebû Muayt,¹⁹⁰ Ebû Tâlib,¹⁹¹ Utbe b. Ebî Leheb,¹⁹² Adî b. Rabîa,¹⁹³ Sa’d b. Ebî Vakkâs,¹⁹⁴ Abdurrahmân b. Ebî Bekr,¹⁹⁵ Utbe b. Rabîa,¹⁹⁶ Übey b. Halef el-

¹⁸⁰ en-Na’âl, a.g.e., s. 109.

¹⁸¹ İnfîtâr 82/6.

¹⁸² Rahmân 55/14.

¹⁸³ Kâf 50/16.

¹⁸⁴ Tîn 95/4.

¹⁸⁵ Alak 96/6, 7.

¹⁸⁶ Âdiyât 100/6.

¹⁸⁷ Hac 22/66.

¹⁸⁸ Me’âric 70/19.

¹⁸⁹ İnfîtâr 82/6.

¹⁹⁰ Furkân 25/29.

¹⁹¹ Târik 86/5.

¹⁹² Abese 80/17, 24.

¹⁹³ Kıyâme 75/3.

¹⁹⁴ Lokmân 31/14.

¹⁹⁵ Ahkâf 46/15.

¹⁹⁶ İsrâ 17/83.

Cumahî¹⁹⁷ ve Ümeyye b. Halef'in¹⁹⁸ kastedildiğini ve Beled Sûresi'nin 4. âyetinde geçen bu kelime ile Üseyd b. Keled'e'nin kastedildiğini söylemiştir.¹⁹⁹

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ

“Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.”²⁰⁰

İnsan kelimesindeki elif (ل) ve nun (ن), bazılarının göre kelimeye ziyâde, ehl-i tahkîke göre ise tesniye anlamını vermektedir. Bir takım dilciler de “insan” kelimesinin hemzesinin kesresi ile اينسان kelimesinden geldiğini, ‘görme ve hissetme’ anlamını ihtiva ettiğini söylemişlerdir. Zira insan, eşyaya ilim yoluyla vâkıf, görme aracıyla vâsıl, havâs sebepleriyle de müdrik olmaktadır. Bazıları ise, kelimenin aslının ‘unutmak’ anlamındaki نسي (nesiye) kökünden, افعال (İf’ ilân) veznine girip انسيان (İnsiyân) olduğu görüşleri ileri sürmektedir. Böyle düşünenler İbni Abbâs’a nisbet edilen, ‘İnsan ahdini unutmasından dolayı bu isimle adlandırılmıştır’ şeklindeki rivayete dayanmaktadır.²⁰¹

Hemzenin kesre ile الإنس (el-ins) beşer, Ademoğlu manasındadır. Cinn ve melekin mukâbilidir. Bu kipte, Kur’ân-ı Kerîm’in sekiz sûresinde, on sekiz âyetinde geçmektedir. Müfredi, (ء) hemzenin kesresi ve (ن) nun harfinin sükûn ile انسي veya hemze (ء) ve nun (ن)’un fetha ile أنسي şeklindedir. Çoğulu ise, yâ (ي) harfinin teşdid ile اناسي (enâsiyyü) veya tahfif ile اناسي (enâsiyü) şeklinde gelmektedir.²⁰²

7- كَبَد (Kebed) Kelimesi

د، ب، ك kökünden türetilmiş olan *Kebed* kelimesi, bu sigasıyla Kur’ân-ı Kerîm’de yalnız bir yerde geçmektedir. Bu da, Beled Sûresi’ndedir. Cenab-ı Hakk şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ (٤)

¹⁹⁷ Yâsîn 36/77.

¹⁹⁸ Fecr 89/15, 23.

¹⁹⁹ ed-Dâmeğânî, a.g.e., ss. 49-52.

²⁰⁰ Beled 90/4.

²⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 231-236.

²⁰² en-Na’âl, a.g.e., s. 108.

“Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.”²⁰³

Kebed kelimesi, be (ب) harfinin fethası ile el-Kebed الكبد şeklinde ‘acı, yorgunluk, bitkinlik ve zorluk’ manalarındadır. Be (ب) harfinin esresi ile ise, el-Kebid الكبد ‘göbeğin sağ yanında bulunan organı (karaciğer), engel (zorluk), ve çeşitli vazifeler’ anlamlarında olduğu söylenmiştir. Kelime, كبد (kebed) ve كباد (kübâd) şeklinde gelip, ‘karaciğerin ağrması’ manasında da kullanılmaktadır. Nitekim, ‘bir kimseye, karaciğerinden şikayet ederek acısını izhâr eden’ anlamında هو أكبد (hüve ekbed) denmektedir. Kelimenin çoğulu اکباد (ekbâd) ve كبود (kübüd) olmaktadır. Kebed kelimesi ‘göğün ortasını’ ifade etmek maksadıyla da kullanılan bir sözcüktür. Ayrıca, Arapça’da, ‘güneş göğün ortasına geldi’ anlamında تكبد الشمس (tekebbede’ş-Şemsü) ifadesi kullanılmıştır. Kelimenin manalarına baktığımız zaman hepsinin aynı mana ifade ettiği söylenebilmektedir. د ، ب ، ك harflerin çıkan esas mana ‘bir işte, olayda kuvvet ve şiddet’ olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla Kebed kelimesinin anlamı ‘meşakkat, zorluk’ olmaktadır. Nitekim, ‘bu işte fulan çok zorluk çekti’ söylenmesi كبد فلان من هذا الامر كبد , ‘yoruldu, zorluk çekti’ anlamındadır. Bunun benzeri Beled Sûresi’nde de, لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ – “Gerçekten insanı bir sıkıntı, meşakkat içinde yarattık.”²⁰⁴ olmaktadır.

İbni Abbâs, Hasen, Saîd b. Cübeyr, Ebû Ubeyde, kebed kelimesinin ‘şiddet, zahmet, zorluk içinde’ manasında olduğunu belirtmiştir. İbn Kuteybe, ‘baskın zorluk’, dünya ve ahiret işlerinin sıkıntısı içinde olma’ anlamında olduğunu demiştir. Buna göre Kebed مكابدة (mükâbede)’den gelir ki o da didinmektir.²⁰⁵ Bunun benzeri, Kebed – كبد kelimesinden de dünyâ ve âhirette şiddet, meşakkat ve zahmet içinde yaşamak anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Muhtâr Fevzî en-Na’âl bunun üzerine, insanın bu dünyada belalar, zorluklar, zahmetler, acılar ve denemeler içinde yaratıldığını ve bütün bunların fani olduklarını

²⁰³ Beled 90/4.

²⁰⁴ en-Na’âl, a.g.e., s. 236; İbrâhîm, a.g.e., s. 445; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 420.

²⁰⁵ Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 356.

²⁰⁶ es-Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyr, **Kitâbu Garîbi'l-Kur’ân**, Dâru Kuteybe, 1.b., y.y., 1416/1995, s. 393.

söylemiştir. Gerçek şeyler öbür dünyada yer almaktadır.²⁰⁷ Nitekim, Allah Teâlâ Enbiyâ Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُّوْكُمْ بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”²⁰⁸

8- **حسب (Hasebe-Hasibe) Kelimesi**

الحسيب (*hasibe*) kelimesinin masdarından fa’îl (fa’îl) vezninde gelmiş olan الحسيب lafzı, Allah’ın güzel isimlerinden biri olup, ‘yeterli, yetecek ölçüde olan’ anlamındadır. Kelimedeki (س) sin, sakin şekli ile حسب (*hasb*) ‘kifâyet, yeterlik’ anlamında da kullanılmaktadır. Aynı masdardan türetilmiş olan الحساب (*el-hisâb*), الحسان (*el-Husbân*), حسيبا (*hasîben*), lafızların anlamları, ‘çok-hesapsız,²⁰⁹ mükâfat,²¹⁰ azâb,²¹¹ koruyucu,²¹² arz’,²¹³ olmaktadır.²¹⁴

حسب (*hasibe*) kökünden meydana gelen, يحسب (*yahsibü*) yada يحسب (*yahsebü*), حسابنا (*hüsbânen*), محسبة (*mahsebe*), kelimelerin her biri الظن ‘zanetmek’ anlamında olup, masdarı محسبة (*mahsibe*), olmaktadır.²¹⁵ Tıpkı, Beled Sûresi’nde olduğu gibi:

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ

“Kendisine kimsenin yetiremeyeceğini mi sanıyor?”

Kelimeyi, fetha ile okuyanlar يحسب (*yahsebü*), محسبة masdarı nâdiren kullanılan bir masdar olduğunu söylemişlerdir. Bunun aksine, kelimeyi esrelî okuyanlar da, محسبة masdarı, nâdiren kullanılan bir masdar olmadığını iddia etmişlerdir. Kelimenin ikinci bir

²⁰⁷ en-Na’âl, a.g.e., s. 236.

²⁰⁸ Enbiyâ 21/35.

²⁰⁹ Nebe’ 78/36.

²¹⁰ Şu’arâ 26/113.

²¹¹ Nebe’ 78/27.

²¹² Nisâ 4/86.

²¹³ İbrâhîm 14/41.

²¹⁴ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 128.

²¹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., III, 165.

masdarı da حسابان (hüsbân) olup, ism'i mef'ûlü محسوب (mahsûb) şeklinde gelerek, ism'i fâili, حاسب (hâsib) olmaktadır.²¹⁶

9- احد (Ehad) Kelimesi

Ehad kelimesinde bulunan hemzenin (ا), vâv (و) harfinin yerinde kullanıldığı söylenmiştir. Zira, احد kelimesinin aslı وحد (vehad) olmaktadır ve bu, الوحدة (el-vaḥde) kökünden gelen bir lafızdır. Kelime, Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerinden olup, zâtında bir, tek, yalnız ve tek olan, manasındadır. Arapça'da الاحد (el-ehad) ile, ilk sayı da ifade edilmektedir. Nitekim, Arapça'da on bir sayısında da احد عشر ehad lafzı kullanılmaktadır.²¹⁷ *Ehad* lâfzı, Kur'ân-ı Kerîm'de de birçok yerlerde geçmektedir. Nitekim İhlâs Sûresi'nde, bir, tek, birliğinde eşitlik olmayan, manasında kullanılmıştır:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

“De ki, O, Allah'tır, bir tektir.”²¹⁸

Dilciler Kur'ân-ı Kerim'de ehad kelimesinin belli âyetlerde birkaç²¹⁹ anlam taşıdığını ileri sürmektedir:

Bazılarına göre, ehad kelimesi ile, Allah'ın sıfatı olarak vârid olduğu zaman, ne ulûhiyetinde, ne zâtında ne sıfatları konusunda, ne rububiyetinde hiçbir ortağı, nazîri, misli, zıddı, niddi, bir ikincisi olmayan anlaşılmaktadır. Beled Sûresi'nin 5-7. âyetlerinde ehad kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ (٥) يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا (٦) أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ (٧)

“İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetirmeyeceğini mi sanıyor? Yığınla mal harcadım, diyor. Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor?”²²⁰

²¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., III, 165.

²¹⁷ İbrâhîm, a.g.e., s. 32.

²¹⁸ İhlâs 112/1.

²¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm – Kur'ân Terimleri Sözlüğü**, çev. Beşir Eryarsoy, 1.b. İşaret Yayınları, İstanbul, 2004., ss., 338-339.

²²⁰ Beled 90/5,6,7.

Bir takım dilciler ise, şu ayette geçen ehad ifadesi ile, Nebî'nin (s.a) kastedildiğini söylemektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِن أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ
أَحَدًا أَبَدًا

“Kitap ehlinde o inkâr eden kardeşlerine, ‘Yemin ederiz ki, siz (Medine’den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşırsa, size mutlaka yardım ederiz’ diyerek münafıklık yapanlara bakmaz mısınız?”²²¹

Ehad kelimesi ile ilgili üçüncü görüşte ise, kelime mevlâ (azadlı köle) olduğu esnada Bilal’in kastedildiğidir. Şu âyette olduğu gibi:

وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ

“O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz.”²²²

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen *ehad* kelimesi konusunda dördüncü bir görüş ise, Zeyd b. Hâris,²²³ Allah’ın yaratıklarından biri (melek, cinni veya ins),²²⁴ Yemlihâ,²²⁵ Dakyanûz,²²⁶ Sultan’ın hizmetkârı,²²⁷ kastedildiğidir.²²⁸

er-Rağıb el-İsfahânî’ye göre, Arapça’da احد lafzı, iki şekilde kullanılmaktadır. Birincisi ‘olumsuz’ ikincisi ise ‘olumlu’dur. Olumsuz kullanımında, akıllı varlıkların cinsini kapsamına alması hedeflenir. Mesela: ما في الدار احد (Mâ fi’-d-Dâri Ehad) ‘Evde kimse yoktur’ anlamında olan cümleyi, olumlu kullanmak mümkün değildir. Olumlu kullanımının ise, üç şekilde gerçekleşebileceğini söylemiştir. Birincisi: onlu sayılara eklenen bir sayısı şeklinde; mesela احد و عشرون (ehadün ve ‘işrûne) ‘Yirmi bir’ sayısı gibi.

²²¹ Haşr 59/11.

²²² Leyl 92/19.

²²³ Ahzâb 33/40.

²²⁴ Kehf 18/38.

²²⁵ Kehf 18/19.

²²⁶ Kehf 18/19.

²²⁷ Yûsuf 12/36.

²²⁸ ed-Dâmeğânî, a.g.e., ss. 19-20.

“Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah, size kelâle (babasız ve çocuksuz kimse)’nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür (helâk olur) de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur.”²³²

Heleke kelimesi ile ilgili ikinci görüş ise, ‘azâb, eziyet, felakete uğratmak (felaketle cezalandırmak)’ anlamına geldiğidir. Mesela bu kelimen Kehf Sûresi’nin 59. âyetinde ‘azâb’ anlamında kullanılmıştır.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا

“İşte zulmettiklerinde helâk (azâb) ettiğimiz memleketler. Helâk edilmeleri (azâbıları) için belli bir vakit tayin etmiştik.”²³³

هَلَك Heleke kelimesinin ‘dall/kaybolmak, telef olmak’, anlamları da taşıdığı söylenmiştir. Bundan, bir şeyin senden kaybolup senin dışındaki birinde bulunması anlaşılmaktadır. Bu kelimenin ‘kaybolmak’ anlamında kullanılmasına örnek Hâkka Sûresi’nde, 29. âyet gösterilebilir.

هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةً

“Benim saltanatım da helâk (kayb) olup gitti.”²³⁴

هَلَك Heleke kelimesinin, أَهْلَك (ehleke) – يَهْلِك (yuhliku) - اهْلَاكَ (ihlâken) kalıbına Kur’ân’da rastlamak mümkündür. Bunların çoğu مَهْلِكِينَ (muhlekîne) yahut مَهْلِكُونَ (muhlekûne) olup, ism-i fâili مَهْلِك (muhlik) olarak, ism-i mef’ulü مَهْلَك (muhlek) şeklinde gelmektedir. ‘Helak etmek, harcamak’ anlamında bulunmaktadır. Kur’ân’da bu manada birçok âyet görülmektedir. Bu âyetlerden birisi de konumuz olan Beled Sûresi 6. âyette geçmektedir.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا

“Yığınla mal harcadım” diyor.²³⁵

²³² Nisâ 4/176.

²³³ Kehf 18/59.

²³⁴ Hâkka 69/29.

11- لب (Lübed) Kelimesi

Lübed kelimesinin tekili لبدة (Libdetün) olup, kullanımına benzer olan لب (Libd), المتلبّد (el-mütelebbid) kelimeleri, ‘birikmiş, toplanmış keçe’ anlamlarına gelmektedir. Cem’i ise, لب (Lübd), الباد (elbâd) ve لبود (Lübûd) olmaktadır. Bu kelime bir bakımdan أسرجه (esrectüh) ve الجمته (elcemtüh) fiillerine benzemektedir. Nitekim, Arapça’da ‘Eğere keçe yapmak’ denilirken ‘قد ألبدت السرج’ cümlesinde lebed kelimesi, أسرجه (esrectüh) ve الجمته (elcemtüh) fiillere benzer anlamında kullanıldığı görülmektedir.²³⁶ Lübed kökünden meydana gelen لب (Lebed), يلبد (yelbüd), لبودا (lübûden), لب (lebid), لبدا (lebeden) ve ألبد (elbed) lafızlarının ‘onun olduğu yerde kalıp ayırılmaması’ manasına geldiği de söylenmiştir.²³⁷ Lebed kökünden, Lübed - لبدا siğasında gelen, bu kelimenin manası, ‘birbiri üzerine birikmek, yığın,’ olmaktadır. Nitekim, kelimenin, لبدة (Libede) siğasıyla, ‘(onun üzerine) toplanacaklardı/üşüşeceklerdi’ anlamında, Cinn Sûresi’nde geçtiği görülmektedir:

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا

“Allah’ın kulu Muhammed, O’na ibadet etmek için kalktığında cinler nerede ise (Kur’ân’ı dinlemek için kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.”

Arapça’da, ما له سببٌ و لا لبٌ “O kişinin keçe gibi iç içe girimiş ne tüy sahibi ne de yün sahibi bir hayvanı var” anlamındaki deyimde سببٌ ve لبٌ sözcükleriyle kinayeli olarak develer ve davar kastedildiği söylenmektedir. Kelimenin çoğulu, Libdetun لبدة ve Libedun لبود olmakla birbiri üzerine birikmiş manasında olup, ondan türetilmiş olan Lebedun لبود kelimesi ise, döşeme-i keçe anlamında olmaktadır.²³⁸ İbn Kuteybe, لبدا kelimesinin kökünün التلبيد (et-telbîd) olup, ‘çok’ anlamında olduğunu söylemiştir.²³⁹ Bu anlamda da, Beled Sûresi’nde geçmektedir:

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لِبَدًا

²³⁵ Beled 90/6.

²³⁶ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 446.

²³⁷ İbn Manzûr, a.g.e., XII, 221; İsfahânî, Ebû Mûsâ, a.g.e., III, 105.

²³⁸ es-Sicistânî, a.g.e., s. 406.

²³⁹ Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 368.

“Yığınla mal harcadım, diyor.”²⁴⁰

12- عين (Ayn) Kelimesi

Arapça olan *ayn* kelimesinin birçok manada ve şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin esas anlamı ‘insanlar ve hayvanlarda görme aracı’ olmaktadır. Göz anlamında, tekil olarak (ayn) عين ve ma’rife (el-ayn) العين siğasında, Kur’ân Kerîm’in dokuz yerinde geçmektedir.²⁴¹ Nitekim Mâide Sûresi’nde, Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ نَلْفَسَ بِاللِّفْسِ وَالْعَيْنِ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا

“Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, diş diş kısas edilir...”²⁴²

عين (ayn) sözcüğü, müsenna olarak, ‘görme organı (iki göz)’²⁴³ anlamında Beled Sûresi’nde de geçmektedir. Yüce Allah, şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ

“Biz ona iki göz vermedik mi?”²⁴⁴

Arapça’da عين (ayn) ‘gözün sahibine ve bir şeye bakıp gözeten kimseye’ de denilmektedir. İbn Manzûr şöyle demiştir: “bir topluluğa bakan kimse عين (ayn) diye adlandırılmıştır. Böyle adlandırılmasının nedeni, yalnızca gözüyle bakmakta oluşudur. Kelimenin çoğu ise, أعْيَانُ (a’yün) أعْيَانَاتُ (a’yünât) أعْيَانُ (a’yân)” olduğu söylemiştir.²⁴⁵ Arapça’da, عين kelimesi ‘korurum, gözetirim’ anlamında da gelmektedir. Örneğin: ‘Filan kişiyi korurum ve onu bakıp gözeterim’, derken فلان بعيني kullanılmaktadır. Bu tıpkı, هو مَسْمَعٌ بِمَرَأِي مَنِي و مَسْمَعٌ ‘O, görebileceğim ve sesini işitebileceğim bir yerdedir’ ibaresine benzemektedir. Bu kelime (birinci tekil şahıs olarak) Kur’ân-ı Kerîm’de yalnız bir yerde²⁴⁶

²⁴⁰ Beled 90/6

²⁴¹ en-Na’âl, a.g.e., s. 546.

²⁴² Mâide 5/45.

²⁴³ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 338.

²⁴⁴ Beled 90/8.

²⁴⁵ İbn Manzûr, a.g.e., IX, 505.

²⁴⁶ Tâ Hâ 20/39.

geçmektedir. Kelime, اعيننا (a'yunina) şeklinde de, Kur'ân'da dört âyette geçtiği görülmektedir.²⁴⁷

مزادة (Mezâdetün) türünden olup tulumdaki deliğe', biçim olarak ve kendisinden suyun akması noktasında, göze benzetilmesinden dolayı, عين (ayn) denilmiş ve bundan, 'tulumdan su aktığında' anlamında عَيْنٌ سِقَاءٌ ve سِقَاءٌ مَتَعَيْنٍ şeklindeki kullanımları ortaya çıkmıştır. 'Casûsa', bakmak noktasından göze benzetilmesi sebebiyle, عين (ayn) lafzı kullanılmıştır.

Bazı dilcilere göre: عين (ayn) kelimesi, 'bir şeyin zâtı' manasında kullanılıp, كل مالٍ عينٌ denilmiştir. 'Su kaynağının' içinde su olmasından dolayı, göze benzetilerek عين (ayn) denilmiştir. Su kaynağı عين الماء (aynü'l-Mâi) kullanımından ماء معين (Mâün me'în) 'gözlere görünen, aşikâr olan su' anlamında gelen ibare ve ماء عائن (Mâün 'âinün) 'akan su' anlamında kullanımı türemiştir. Nitekim, bu anlamda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا: "Orada bir pınar ki ona 'selsebil' adı verilir."²⁴⁸ Kelime, Arapça'da sadece mastar olarak kullanılmamıştır. Gözlerin güzelliklerinden dolayı 'vahşi boğaya' أَعْيُنٌ ve 'inek olana' عِيَاءٌ denmiştir. Bunun benzeri, امرأة عِيَاءٌ 'Her iki göz güzel ve geniş olan kadın' için kullanılmıştır. Bu anlamda, Vâkıa Sûresi'nde²⁴⁹ de kullanılmıştır.²⁵⁰

13- لسان (Lisân) Kelimesi

Arapça olan لسان (lisân) kelimesi, 'insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç (organ-dil)' anlamında kullanılmaktadır. Cem'i لسن ، ألسين ، ألسينة ekillerindeş olmaktadır. Kelime, لسان (Lisân) ve لسانا (Lisânen) şeklinde, Kur'ân-ı Kerîm'in sekiz sûresinde, on âyette geçmektedir.²⁵¹ Bunlardan birisi de Beled Sûresi'dir. Cenab-ı Hakki şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ (٨) وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ (٩)

²⁴⁷ Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 297; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 355; en-Na'âl, a.g.e., s. 549; ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 338.

²⁴⁸ İnsân 76/18.

²⁴⁹ Vâkıa 56/22.

²⁵⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IX, 504; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 355-356.

²⁵¹ en-Na'âl, a.g.e., s. 665.

“Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve iki dudak?”²⁵²

Arapça’da *لسان (lisân)* sözcüğü lamın kesresiyle ve şeddesiyle *اللسن (el-Lisn)* şeklinde gelip, ‘Luğât’ anlamıda kullanılmıştır. ‘Her kavmin bir dili, (lisânı) vardır’ derken *ان لكل قوم لسان*²⁵³ lâmin kesre şeklinde gelmektedir. Nitekim, aynı anlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik...”

Lisân kelimesinden meydana gelen *اللسن (el-Lesen)* sözcüğü de fesâhat anlamına gelmektedir. Kur’ân’da, kelimenin organ (dil) anlamı dışında, ‘dua, dillerin farklı farklı oluşu ve kırâtteki ses güzellikleri ya da yumuşak, nazik tonla olan konuşmalar’²⁵⁴ anlamlarının da ifade edildiği söylenmektedir.

14- شَفَتَيْن (Şefeteyn) Kelimesi

Ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her birine *شفتين (şefeteyn)* denilmektedir. *شفتين (şefeteyn)*, *الشفة (eş-şefetü)* kelimesinin müennesi’dir. *الشفة* lafzının aslının *شفيهة (şefeyhetü)* olduğu söylenmiştir. Lâkin, kelimenin kökünden *هـ (he)* harfi hafzedilmiştir.²⁵⁵ Lafzının, Kur’ân-ı Kerîm’de yalnız bir yerde geçtiği görülmektedir. Bu da konumuz olan Beled Sûresi’ndedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ (۸) وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ (۹)

“Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve iki dudak?”²⁵⁶

²⁵² Beled 90/8,9.

²⁵³ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed, **Mu’cemü Mekâyîsi'l-Luğa**, I, Mü’essesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986, 807.

²⁵⁴ en-Na’âl, a.g.e., s. 664; ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 415; Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 371.

²⁵⁵ İbn Fâris, a.g.e., I, 507; en-Na’âl, a.g.e., s. 433.

²⁵⁶ Beled 90/8,9.

15- هدى (Hudâ) Kelimesi

Huda هدى kelimesinin, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde geçmesinden dolayı bu kelimenin manası ve şekil bakımından çok zengin olduğu görülmektedir. هدى - دى kökünden meydana gelen هدى (Huda), هدى (hedâ) - يهدى (yehdî) - هدىا (hedyen) - هداية (hidâyeten) türeyip kelimelerin 'irşad etmek/yol göstermek, tarif etmek, iletmek, doğru yoldan ayırmamak/sevk etmek/muvaffak etmek, kazandırmak/açıklığa kavuşturmak manalarında olduğu söylenmiştir. Bu kelimenin ism-i fâili ise, هادى - (Hâdî) ve هاد (Hâd) olmaktadır.²⁵⁷ Nitekim Beled Sûresi'nde وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ “Ona iki apaçık yolu göstermedik mi?”²⁵⁸ âyetinin ‘akılla ve şeriatla bildirdiği hayırla ve şer yoluna ve sevapla ikâb; ceza yoluna’ işaret edildiği söylenmektedir.²⁵⁹

Yine aynı kökünden türemiş olan اهتدى - (ihtedâ), يهتدى (yehtedî), اهتداء - (ihtidâen) lafızları; tanımak, bulmak/hidâyette kalmak, sapmamak manalarına gelemektedir. Bunların ism-i fâili ise, مهتدى (muhtedî) - مهتد (muhted) - مهتدون (muhtedûn) - مهتدين (muhtedîn)²⁶⁰ şekillerinde geldiği görülmektedir. هداة (hiddâen) - يهدى (yehiddî) - هدى (heddâ) kelimelerinin de mana bakımından aynı oldukları bilinmektedir. Kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de lam-ı tarif ile الهدى şeklinde doksan dokuz yerde geçtiği görülmektedir. Bunlar da hidayet verme, doğru yola iletmek/hidayet, doğru yol/tanıtan/irşad eden, yol gösteren/hidâyet veren, doğru yola ileten (Allah'tan başka sair doğru yola iletenler, hidayete vesile olanlar), Hak din, anlamlarında kullanılmaktadır. Huda kelimesinin ism-i tafdîli اهدى (ehdâ) kelimesi olup, en çok (daha çok) doğru yola ileten, hidâyet vesile olan/en çok hidâyete eren²⁶¹ anlamlarında kullanılmıştır.

16- نجد (Necd) Kelimesi

Necd sözcüğü temelde, ‘sert yada engebeli ve yüksek yer’ anlamına gelmektedir. Cem'isi, أ نجد (encüd), نجد (nicâd), أنجد (encâdün), نجد (nücüd) ve نجد (nücüd)'dür. Necd kelimesi de bir bölgenin adı'dır. Arapça'da, نجدة (necdetün), ‘cesurluğu, yiğitliği, aşikâr olan dayanıklı ve kuvvetli bir adama’ نجد و نجد و نجد şeklinde kullanılmaktadır. Kelime bazen ‘güçlenmek’ anlamında kullanılmıştır. Nitekim, استجد فلان ‘filan kişi (zayıflığının

²⁵⁷ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 538-539; Çanga, a.g.e., s. 531

²⁵⁸ Beled 90/10.

²⁵⁹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 540.

²⁶⁰ Çanga, a.g.e., s. 533.

²⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., XV, 63-59; Çanga, a.g.e., s. 533. en-Na'âl, a.g.e., s. 802.

ardından) güçlendi' kullanılmıştır. Kelimenin, ism-i mef'ûlü منجود olup, 'üzüntü, tasa, sıkıntı, zorluk, endişe' anlamına gelmektedir. Bunun üzerine, Arapça'da, 'Gam, tasa içine düşürülmüş ve mağlûp edilmiş, ya da zorla boyun eğdirilmiş kimseye' نَجِدْتُ الرَّجُلَ أَنْجُدَهُ ifadesi kullanılmıştır. 'Kılıcın yükselmesini sağlayan sıırım' (en-nicâd - التَّجَادُ) ifadesi de kullanılmaktadır.²⁶²

Yüce Allah'ın sözünde:

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

Necd kelimesi, müsenna olarak, Tarîk (yol) anlamına da gelmektedir. 'İki yol'dan maksadın, 'şer ve hayır yolu' olduğu söylenmektedir.²⁶³

Bununla birlikte er-Rağîb el-İsfâhanî, iki yolun, 'inançta hak ve bâtil, sözde doğru ve yalan, fiilde sâlih ve çirkin' işaret eden bir mesele olduğu söylemiştir.²⁶⁴

B- 11-20. ÂYETLERDEKİ BAZI KELİME VE İSTİLÂHLARIN İZAHI

1- اِقْتَحَمَ (İktaham) Kelimesi

قحم - (kaham) kelimesi, 'atmak, atılmak' anlamına gelmektedir. Kelime, korku veren bir sıkıntının, güçlüğün veya şiddetin içine girmek²⁶⁵ ya da قَحَمَ الرَّجُلُ فِي الْأَمْرِ غَيْرِ رُوِيَةً 'Bir kimsenin, hiç düşünmeden, kendini bir işin içine atması' anlamında kullanıldığı söylenmektedir.²⁶⁶ Bu anlamda; يَقْحَمُ (yakhum), قَحُومًا (kuhûmen), اِقْتَحَمَ (iktaham) ifadeleri kullanılıp, 'düşünmeden kendini şöyle bir şeyin içine attı'; رَمَى بِنَفْسِهِ فِيهِ بِثَمْدَةٍ وَبَلَا رُوِيَهُ kullanılmıştır. اِقْتَحَمَ (iktaham) kelimesi aynı zamanda, 'bir şeye şiddet ve hücûm ile girmek, saldırmak', anlamına gelmektedir.²⁶⁷ Hiç düşünmeden kendilerini bir işin içine atan kimselere اِقْتَحَمَ (el-Mekâhîm) denmektedir.

Kelime, Beled ve Sâd Sûreleri'nde de bu anlamda kullanılmaktadır. Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur:

²⁶² İbn Manzûr, a.g.e., XV, 45; Fâris, a.g.e., I, 855.

²⁶³ en-Na'âl, a.g.e., s. 433.

²⁶⁴ er-Rağîb el-İsfâhânî, a.g.e., s. 482.

²⁶⁵ er-Rağîb el-İsfâhânî, a.g.e., s. 394.

²⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XI, 47.

²⁶⁷ İbrâhîm, a.g.e., s. 414; İbn Manzûr, a.g.e., XI, 47; Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 331.

“Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.”²⁶⁸

هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارَ

“(Kendi aralarında şöyle derler:) “İşte sizinle beraber cehenneme tıkılacak bir grup. Onlara rahat ve huzur olmasın! Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir.”²⁶⁹

2- عَقَبَة (Akabe) Kelimesi

ب - ق - ع kökünden meydana gelen عَقَب (akabe) kelimesi, Arapça’da farklı şekillerde gelip, birçok manalarda kullanılmaktadır. Arapça’da, kelime عَقَب (akbün) siğasında gelip, ‘ayağın arkası (topuk)’ anlamında kullanılmıştır. Çoğulu أَعْقَاب (a’âkab) şeklinde gelmektedir.²⁷⁰

Kelime esreli عَقَب (akibe) şeklinde gelip, ‘son’ anlamında da kullanılmaktadır. Örneğin, عَقَب الشَّهْرِ (akibü’şehri) ifadesi Arapların ‘ayın son kısmında geldi’ جاء في عَقَب (Câe fî akibi’ş-şehri) sözlerinden gelmektedir. Kelime ayrıca, ‘geri (arka) dönmek’ anlamına da gelmektedir. Mesela, Arapça’da رَجَعَ عَلِيٌّ عَقِبَهُ cümlesi ‘Bir kimse geri dönmek için ya da geriye dönerek, arkasına doğru kıvrılması’ anlamında kullanılmıştır. ‘Evlad ve evladın evladı’ anlamında da müsteâr olarak²⁷¹, عَقَب (akibe) kullanılmıştır. Nitekim, Allah’ın şu sözünde olduğu gibi:

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

“İbrâhîm bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler (zürriyet) arasında kalıcı bir söz yaptı.”²⁷²

عَقَب (akabe) sözcüğü fetha ile kullanıldığında, ‘izlemek’ anlamına gelmektedir. Nitekim, Arapça’da ‘Bir kimse, başka bir kimseyi çok yakından izlediğinde (gittiğinde),

²⁶⁸ Beled 90/11.

²⁶⁹ Sâd 38/59.

²⁷⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IX, 299.

²⁷¹ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 340; İbn Manzûr, a.g.e., IX, 300; İbn Fâris, a.g.e., IV, 81; İbrâhîm, a.g.e., 350.

²⁷² Zuhruf 43/28.

عقبه (akabehü) ifadesi kullanılmaktadır. عاقبة (‘Âkibetün) kelimesi ise, ‘sevap’ ve bazen ‘cezâ’ anlamında kullanılmaktadır. ‘Cezâ’ anlamında daha çok عقاب (‘Îkâb), معقابة (Mü’âkabetün) عقوبة (‘Ukûbetün) şekillerinde kullanılmıştır. Kelime, الاعتقاب (el-‘Îtikâb) şekliyle ‘bir şeyin başka bir şeyi takip etmesi’ anlamında bulunmaktadır. Mesela, اعتقاب الليل والنهار (‘Îtikâbü’n-Nehâri ve’l-Leyli) ‘gündüzün ve gecenin birbirlerini takip etmesi’ anlamında اعتقاب kelimesi kullanılmıştır.²⁷³

Akabe kelimesinin yuvarlak *te* ile, عقبة (Akabetün) şeklinde geldiğinde, ‘dağda bulunan sarp yol’ anlamında olduğu söylenmektedir. Çoğulu عقب (‘ukub) ve عقاب (‘ikâb) şekillerinde gelmektedir. ‘Dağda bulunan sarp yol’ ifadesinin عقبة (Akabetün) diye adlandırılma nedeni ise, uzun, zor ve çetin bir geçiş (yol) olmasıdır.²⁷⁴

3- فَكَّ (Fekk) Kelimesi

فكَّ (Fekeke) kökünden meydana gelen فَكَّ (fekk) kelimesi ‘özellikle, ayırma, bölme yoluyla, veya bir aralık, gedik meydana getirmek amacıyla, bir şeyi açmak’ anlamına gelmektedir. Nitekim, فَكَّ الشَّيْءِ – (Fekke’ş-şeye) ‘bir şeyin böldü (ayırdı) anlamında bulunmaktadır. Ayrıca Arapça’da, فَكَّ الرَّهْنِ (ve fekke’r-rahne) ifadesi kullanıldığında ‘rehini açmak (kurtarmak)’ anlamındadır.²⁷⁵

Kelime, فَكَّ رَقَبَةٍ (Fekkü’r-Rekabet) ifadesinde geldiğinde, ‘köleyi serbest bırakmak’ anlamında kullanılmaktadır. Nitekim, Cenab-ı Hakk’ın şu sözünde olduğu gibi:

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (۱۲) فَكُّ رَقَبَةٍ (۱۳)

“Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmektir.”

Diğer bir görüş ise, Allah’ın lafızında geçen kelimenin ‘köleyi serbest bırakmak’ anlamında olmadığıdır. Aksine burada insanın, sâlih işlerle ve güzel bir sözle kendisini Yüce Allah’ın azâbından azat etmesi ve bunlarda göreceği fayda ile de, başkasını kurtarması’ anlamında olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Burada, bu ikincisi ancak birincisinin gerçekleşmesinin ardından olabilmektedir. Zira, kendisi doğru yola girmemiş

²⁷³ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 340.

²⁷⁴ İbn Fâris, a.g.e., IV, 84; İbn Manzûr, a.g.e., IX, 307.

²⁷⁵ İbn Manzûr, a.g.e., X, 308; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 384.

(bulmamış) bir kimsenin, bir başkasına doğru yolu gösterme gücü yetmeyeceğini vurgulamışlardır.²⁷⁶

4- رقبة (Rakabe) Kelimesi

Arapça'da رقبة (Rakabe) 'belirli bir organ (boyun) ya da beden bir kısmını ya da bütünü' ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Cem'isi ise, رقب (rekab), رقابت (rekâbet), رقب (rikâbet), أرقب (erkub) olmaktadır.²⁷⁷ Yaygın kullanımda 'köleler' anlamında getirilmiştir. Kelime, رقبة kipinde Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir. Bunlardan birisi de Beled Sûresi olmaktadır; فَأَنْتَ رَقَبَةٌ; وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ; “Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmektir.”²⁷⁸ Bu kullanımıyla, الرأس (er-ra's) 'baş', ظهر (zahrün) 'sırt' lafızlarının مرکوب (merkûb) 'üzerine binen şey' anlamında kullanılmasına benzemektedir. Bundan dolayı, Arapça'da 'Bir kimse şu kadar başı veya şu kadar sırtı bağlıyor' manasında فلان يربط كذا رأسا و كذا ظهرا (Fulânün yerbütü kezâ ra'san ve kezâ zahran) denmiştir.²⁷⁹

Kelime، الرقب (er-rikâb) siğasında, 'Yazışmalı kölelere yardımda bulunarak, onların serbest bırakması için çaba sarf etmek' anlamına geldiği söylenmiştir. İkinci bir izahta ise, 'ayrıca köle satın alınıp, serbest bırakılması' şeklindedir. Kölelerin fidye verilip kurtarılması anlamında da olduğu da söylenmiştir. Rakabe kelimesi رقب (rakabe), يرقب (yerkübü), رقبة (rikbetün), رقوبا (rukûben) şeklinde olduğunda; gözetlemek, gözetmek, beklemek, gözlemek anlamına gelmektedir. Kelimenin kökünden meydana gelen الرقيب (er-Rakîb) sözcüğü ise, 'koruyan, himaye eden, savunan, gözetken, gözetleyen, gözleyen' anlamında olup, Allah'ın güzel isimlerinden biri de olmaktadır.²⁸⁰

5- طعام (Ta'âm) Kelimesi

Arapça aslı طعام (Ta'm) olan sözcüğün birkaç şekillerde geldiği görülmektedir. Anlamları tam aynı olmamasına rağmen birbirleriyle benzeşmektedir. Kelime طعام (Ta'im), يطعم (yet'um), طعاما (ta'amen), مطعاما (mat'âmen) şeklinde olup, 'yemek, doymak,

²⁷⁶ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 384.

²⁷⁷ İbn Manzûr, a.g.e., V, 681.

²⁷⁸ Beled 90/12-13.

²⁷⁹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 201.

²⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., V, 289; Çanga, a.g.e., s. 217.

tadmak²⁸¹ anlamına gelmektedir. İsm-i fâili طاعم (Tâ'imün) yada طاعمة (Tâ'imetün) şeklindedir. 'Yiyecek, yedirme, doyurma'²⁸² anlamında kullanıldığında, طعام (tâ'am) şeklinde gelmektedir. Buna göre alınan, yenen şey (yiyecek) Ta'âm olarak isimlendirilmiştir. Arapça'da 'bir kimse (yiyecek kousunda) iyi durumda olduğunda' رجل طاعم (recülün tâ'imün) diye ifade edilmiştir.²⁸³ Bazı dilciler ise, طاعم (Ta'âm) sözcüğünün bilhassa 'buğday'²⁸⁴ anlamına geldiği söylemişlerdir. Bunun delili ise, Ebû Saîd'in rivâyet ettiği şu hadis olmaktadır:

أَنَّ النَّبِيَّ أَمَرَ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ

"Hz. Peygamber (s.a.v) sadaka-i fitrın, bir sa' buğday ya da bir sa' arpa olarak verilmesini emretti."²⁸⁵

طعم (Taam) kelimesinin cem'isi أطعم (et'am) sözcüğün manası 'yedirmek, doyurmak, rızıklandırmak' anlamında bulunmaktadır. Örneğin 'ona yemek yedirdi veya yiyecek verdi' derken أطعمه (et'amehu) şeklinde denmektedir. الاطعام (el-it'âm) kelimesinin 'suya kadar her şey ile yedirmek' anlamında olduğunu da söylemişlerdir.²⁸⁶ Nitekim, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ

"Veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir."²⁸⁷

6- يوم (Yevm) ve مسغبة (Mesğabe) Kelimeleri

Yevm يوم 'gün, gündüz' anlamına gelmektedir. Buna göre يوم (yevm) sözcüğü ile güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen müddet ifade edilmektedir. Bazen de 'hangi vakit

²⁸¹ Ahzâb 33/53.

²⁸² Âl-i İmrân 3/93.

²⁸³ en-Na'âl, a.g.e., s. 490; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 304.

²⁸⁴ İbn Fâris, a.g.e., III, 415.

²⁸⁵ el-Buhârî, Kitâbu'z-Zekât, Ebvâbu Sadekati'l-Fitr, 2, 1432.

²⁸⁶ en-Na'âl, a.g.e., s. 490; Çanga, a.g.e., s. 301; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 304.

²⁸⁷ Beled 90/14.

olursa olsun, zamandan bir bölümü' ifade etmek için kullanılmaktadır. Kelimenin çoğulu أيام (eyyâmün) olup, aslı ise, أيوام (eyvâmün) şeklindedir.²⁸⁸

سغب (sağabe) kökünden mimli masdar şeklinde gelen Mesğabe مسغبة sözcüğü, 'meşakkatla beraber acımak' anlamına gelmektedir. Bazı dilcilere göre de kelimenin 'meşakkatla beraber acımak' anlamı dışında kullanılmamaktadır. Bazen, Mesğabe مسغبة sözcüğü العطش سغب (el-'ataş seğaban) 'yorgunlukla beraber susama' anlamında olabildiği söylenmiştir. Fakat bu anlamda kullanılmamaktadır. Arapça da, 'yorgunluk olmadan açılık olamaz' anlamında لا يكون السَّعْبُ الا مع التَّعَبِ denmiştir.²⁸⁹

Kelime, fiil olarak üçüncü bâbtan سغب (sağibe), يسغب (yesğabü) şeklinde, 'yorgunlukla beraber acıktı' manasında kullanılmıştır. Bu fiilin mastarı سغب (sağabün) ve سغبوب (suğûbün) şekillerinde olup, ساغب (sâğibün) ve عطشان ('atşân) sözcüğünde olduğu gibi, سغبان (sağbânü) şekillerinde ism-i fâili gelmektedir.²⁹⁰

Yüce Allah'ın sözüne gelince:

أَوْ إِطْعَمْتُ فِي يَوْمٍ مَسْغَبَةً

Buradaki يَوْمٍ مَسْغَبَةً ifadesi, 'yorgunlukla beraber acıkmanın olduğu bir günde' anlamında kullanılmıştır.

7- يتيم (Yetîm) ve مقربة (Makrabe) Kelimeleri

Arapça'da اليتيم (el-yetimü) sözcüğü ile çoğun, buluş çağına erişmeden önce babasının ölmesi sebebiyle, babası ile ilişkisinin kesilmesi, ya da ondan ayrı düşmesi' ifade edilmektedir. Hayvanlarda ise kelime, 'annesi tarafından bu şeyler olduğunda' kullanılmaktadır. Kelime, mensûb olarak يتيما (yetîmen) siğasında, Kur'ân-ı Kerîm'in üç sûresi'nde geçmektedir. Bunlardan birisi de Beled Sûresi'dir. Kelimenin çoğulu, أيام (eytâm) ve يتامى (yetâmâ)²⁹¹ şekillerinde gelmektedir.

²⁸⁸ İbn Manzûr, a.g.e., XV, 466; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 553; İbrâhîm, a.g.e., s. 597; İsfahânî, Ebu Mûsâ, a.g.e., III, 535.

²⁸⁹ İbn Fâris, a.g.e., III, 77; Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 195; İsfahânî, Ebu Mûsâ, a.g.e., II, 92; er-Rağîb el-İsfahânî a.g.e., s. 633; İbn Manzûr, a.g.e., VI, 284.

²⁹⁰ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 233.

²⁹¹ Himyerî, a.g.e., XI, 7431/7432; en-Na'âl, a.g.e., s. 842.

يَتِيم (Yetîm) sözcüğü ile, ‘tek olan her şey’ ifade edilmektedir. Mesela, ‘tek olan benzeri olmayan’ anlamında دَرَّةٌ يَتِيمَةٌ (dürretün yetîme) denmektedir. Bu ifade’ye benzetilerek ‘tek ev’ anlamında بَيْتٌ يَتِيمٌ (beytün yetim)²⁹² denilmiştir.

مَقْرَب (makrabe) sözcüğün aslı قَرَبٌ olmaktadır. Bunun manası ‘yakın olmak, yaklaşmak, yakınlık’ olup, ‘uzak olmak, uzaklaşmak, uzaklık’, anlamlarında kullanılan بُعِدَ sözcüğün karşıtıdır. Fiil olarak, أَقْرَبُ مِنْهُ (akrubu minh), قَرَبْتُ (karabtu), şekillerinde ve bunlara benzer ‘ona yaklaştım (yakın idim)’²⁹³ anlamında kullanılmaktadır. Allah’ın sözüne gelince:

أَوْ إِطْعَمْتُ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ (١٤) يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ

“Veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir. Yakınlığı olan bir yetime.”²⁹⁴

ez-Zeccâc, bu ifadenin ذَا قَرَابَةٍ (za karâbetin) takdirinde olduğunu, çünkü senin, زَيْدٍ ez-Zeccâc, bu ifadenin ذَا قَرَابَةٍ (za karâbetin) takdirinde olduğunu, çünkü senin, زَيْدٍ (Zeydün zû karâbetî ve zû makrabetî) ‘Zeyd akrabamdır..’ diyebileceğini, fakat, masdar olduğu için, زَيْدٍ قَرَابَتِي (Zeydün karâbetî) ifadesinin, ifade edilmiş bakımından yerinde olmayan bir kullanım olduğunu söylemiştir.²⁹⁵

8- مَسْكِين (Miskîn) ve مَتْرَبَةٌ (Metrabe) Kelimeleri

Arapça سَكَنَ (sekene) sözcüğün esas anlamı ‘Bir yer yerleşme, bir yerde oturma’ olmaktadır. Nitekim, ‘Fılan kişi şöyle bir yere yerleşti (oturdu)’ manasında سَكَنَ فُلَانٌ مَكَانًا كَذَا (mesâkin) şeklinde olup, ism-i mekânı مَسْكِنٌ (mesken)²⁹⁶ şeklinde gelmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Gece ve gündüzde barınan her şey O’nun’dur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁹⁷

²⁹² İbn Manzûr, a.g.e., XV, 435; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 550.

²⁹³ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 398.

²⁹⁴ Beled 90/14,15.

²⁹⁵ ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Serî, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, V, 1.b., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988, 329.

²⁹⁶ İbn Fâris, a.g.e., III, 88; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 236.

²⁹⁷ En'âm, 6/13.

Kelime *السكن* (*es-sekni*) sigasında geldiğinde, ‘bir evin, meskenin sâkinleri’ anlamında kullanılmaktadır. Bunun cemisi *سكان* (*sükkân*) şeklinde gelmektedir. Örneğin, Arapça, ‘Bir kimsenin, kendisi aracılığıyla geminin hareketsiz veya sâbit hale getirildiği, ve hareket etmesini, sallanmasını önleyen şeye (dümene)’ *سكان السفينة* (*sükkânü’s-sefîneti*)²⁹⁸ ifade kullanılır.

Aynı (*سكن*-*sekene*) kökünden türeyen *المسكين* (*el-miskîn*) kelimesi sözlükte, ‘hiçbir şeyi olmayan kimse’ anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün *فقير* (*fakîr*) sözcüğünden daha belîğ olduğu söylenmiştir. Bunun çoğulu *المساكين* (*el-mesâkîn*)²⁹⁹ şeklindedir.

متربة (*Metrebe*) kelimesinin aslı *ترب* (*teribe*) şeklinde olmaktadır. Bunun anlamı, ‘bir kimse şiddetli fakir veya muhtaç olması veya o hale gelmesi’ diye izah edebilmektedir. Arapça’da ‘toprak ya da toz’ için *التراب* (*et-türâb*) sözcüğü kullanılmaktadır. Kelime mimli masdar halinde *متربة* (*Matrebe*) şeklinde olduğunda, ‘topraklanmak ya da bir kişinin toprağa yapışmış olduğu’ anlamında olduğu söylenmektedir.³⁰⁰ Allah’ın sözüne gelince:

أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ³⁰¹

Burada, ‘fakirliğinden dolayı toprağa yapışık gibi olan miskîne’ anlamında gelmiştir. Buna göre, *matrebe* kelimesiyle, aşırı yoksulluğun ve sefaletin anlatıldığını söyleyebiliriz.

9- *أمان* (Âmene) Kelimesi

أمن (*Emn*), *أمانة* (*Emânet*), *أمان* (*Emân*) mastarları temelde, ‘nefsin inanmaya (güvenme) kavuşması ve korkuyu ortadan izâle etmesi’ anlamlarına gelmektedir. *أمان* (*Eman*) mastarı, bazen isim olarak, ‘insanın emniyette iken üzere bulunduğu durumu,’ bazen de, ‘insanın, kendisine emânet edilen şeyi’³⁰² ifade etmektedir.

²⁹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 311; İbn Fâris, a.g.e., III, 88.

²⁹⁹ en-Na’âl, a.g.e., s. 697; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 237.

³⁰⁰ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh*, I, 1.b., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1399/1979, 91.

³⁰¹ Beled 90/16

³⁰² İbn Manzûr, a.g.e., I, 223; İbrâhîm, a.g.e., s. 47.

Âmenû fiilinin aslı iki hemze ile آمن³⁰³ şeklinde olduğu söylenmiştir. er-Rağıb el-İsfahânî bu fiilin, iki şekilde kullanıldığını söylemiştir. Birincisi; tek başına geçişli olarak. Örneğin, ‘Ona emniyet verdim’ manasında آمنته (Âmentuhu) ile ifade edilmektedir. İkincisi; geçersiz olarak kullanılmaktadır. Bu halde ‘emniyete sahip hale geldi’³⁰⁴ anlamına gelmektedir. Bundan ortaya çıkan إيمان ismi ile, bazen ‘itikâd, doğru söz ve sâlih amelden her biri ayrı ayrı’ anlaşılmaktadır. Örneğin, آمن به قوم و كذب به قوم (Âmene bihi kavmün ve kezzebe bihi kavmün) arapça cümlesi ‘itikâd, (tasdîk)’³⁰⁵ anlamında kullanılmıştır. Kelime, bazen de ‘Hz. Peygamber (s.a.v.)’in getirdiği şeriâtın adı olarak’³⁰⁶ kullanılmıştır. Bazen de, ‘övgü amacıyla’ kullanılmaktadır. Bu ayette, ‘nefsin onaylayarak hakka boyun eğmesi’ anlamı taşımaktadır. Bununda gerçekleşebilmesi için, ‘kalben hakikat olduğunu kabul etme, dil ile açıkça söyleme ve organların bunların muciben amel etmesi’ gerekmektedir. Nitekim, Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا

“Sonra da imân edenlerden...”³⁰⁷

10- صبر (Sabır) Kelimesi

الصبر (*es-Sabır*) sözlükte ‘bir darlık içinde tutmak, menetmek, alıkoymak, sebat etmek’ anlamına gelmektedir. Örneğin, صبرت الرجل (sabertü’r-Recül) söylediğinde, قتل فیلان صبرا و حلف صبرا ‘filân kişi ölmesi için, ölünceye kadar ya da yemin etmesi için, yemin edinceye kadar hapsedildi’ manası anlaşılmaktadır. *Sabır*, genel anlamlı bir lafız olduğu için bunu kısaca ‘nefsi, aklın ve şeriâtın gerektirdiği şekilde, ya da bu ikisinin nefsin kendisinden alıkoyduğu şeylerden hapsedip menetmek’³⁰⁸ diye etmek mümkündür.

Kelime, kullanıldığı yerlerin farklılığı sebebiyle, bazen, isim değişimine uradığı görülmektedir. Lâkin, anlam açısından aynı olmaktadır ve bütün bunların genel olarak adı *الصبر* (*es-Sabır*)’dır. er-Rağıb el-İsfahânî’ye göre kullanıldığı durumlar şöyledir: Eğer nefsin tutulmasının sebebi ‘musibet’ ise, bu sadece صبر (sabır) isimlendirilmiştir. Bunun

³⁰³ el-Cevherî, a.g.e., VI, 2071.

³⁰⁴ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 26.

³⁰⁵ İbn Manzûr, a.g.e., I, 223; el-Cevherî, a.g.e., VI, 2071.

³⁰⁶ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 48; Ebû Hayyân ve diğerleri, a.g.e., s. 53; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 26.

³⁰⁷ Beled 90/17.

³⁰⁸ el-Cevherî, a.g.e., III, 706; er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 273; ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 272.

zıt anlamı جزع (cez') kelimesi'dir. Eğer nefsin hapsedilip alıkonması 'savaşla' ilgili olursa, شجاعة (şecâ'at) 'yiğitlik' olarak adlandırılmıştır. Bunun zıtı olarak جبن (cübñ) kelimesi kullanılmaktadır. 'Konuşmaktan kendini tutması' olursa, كتمان (kitmân) olarak adlandırılmıştır. Bunun karşıtı, مدل (mezl)³⁰⁹ kelimesidir.

11- مرحمة (Merhamet) Kelimesi

Merhamet sözcüğü الرحمة (er-Rahmet) kelimesinde olduğu gibi, 'rahmet, merhamet edilen, acınan' anlamına gelmektedir.³¹⁰ Bazen 'şefkat, acıma ya da olaylardan çok çabuk etkilenen kimse (yufka yüreklilik)' anlamına gelmektedir. Bazen de 'ihsân' alamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, رحم الله فلانا (Rahime Allahu Fulanen) ifadesi ile, 'Cenab-ı Hakk filan kişiye (bir kimseye) ihsân etti' denmektedir. Kelime, 'Şefkat, acıma, yufka yüreklilik' manasında geldiği vakit, Allah'ın insanların tabiatlarına bunları yerleştirdiği, 'ihsân'ı' da, Kendine ayırmış olduğu³¹¹ anlaşılmaktadır. İnsanların birbirine acıma, zayıflık, yufka yüreklilik, merhameti' tavsiye bulunmaları,³¹² Allah'ın sözünde de şöyle geçmektedir:

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ

"...birbirine sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır."³¹³

12- أصحاب الميمنة (Ashâbü'l-Meymene) Kelimesi

فرخ (ferh) kelimesinin çoğulunun أفراخ olması gibi, الصَّحْب (es-Sahb) sözcüğünün çoğulu da أصحاب (Ashâb) şeklinde olup, 'boyun eğme, itaat etme' anlamına gelmektedir. Esasta o, 'bir صاحب (sahip) haline gelme' anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Arapça'da, "Filân kişinin oğlu büyüdü, artık kendisi bir sahib haline geldi" manasında أصحاب فلان (Ashâbü Fulân)³¹⁴ ifadesi kullanılmaktadır.

³⁰⁹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 273.

³¹⁰ el-Cevherî, a.g.e., V, 1929.

³¹¹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 191.

³¹² İbn Manzûr, a.g.e., V, 173.

³¹³ Beled, 90/17.

³¹⁴ el-Cevherî, a.g.e., I, 162; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 275.

Meymene sözcüğü, اليمين (el-yümn) kelimesinden türetilmiş olup, temelde beden uzuvlarından birisi olan ‘sağ kol’³¹⁵ anlamında kullanılmaktadır. İnsanın, Allah’ın yolunda ve insanlara karşı, sağ el ile birçok yararlı ameller işlemeden dolayı اليمين (el-yümn) ‘Sağ kol’ diye adlandırılıp, şu’m kelimesinin zıddı olmaktadır. Aynı yümn kökünden türeyen اليمين (el-yemîn) lafzı, ‘sağ taraf’ anlamına gelmektedir. Meymene sözcüğü de Meş’eme kelimesinin zıttıdır. Kelime, insanların yaygın kullanımlarında; sağ taraf, bereketleri, uğur’ manalarını ifade etmek için kullanılıp, ayrıca müsteâr olarak ‘uğurlu, bereketli sayma ve saadet, mutluluk’ anlamında da kullanılmaktadır. Araplar, ‘O benim yanımda sağdadır’ anlamında رجل عندي باليمين (Recülü ‘indî bi’l-yemîni) diyerek, ‘o benim yanımda değerli bir kişidir’³¹⁶ manasını kastetmektedir. Kelime, izâfet terkinde أصحاب الميمنة (Ashâbü’l-Meymene) şeklinde, ikisi Vâkıa Sûresi’nin 56/8. âyetinde ve bir tanesi bu sûrede (Beled) 90/18. âyette olmak üzere Kur’ân’da üç defa³¹⁷ geçmektedir. Beled Sûresi’nde şu şekilde geçmektedir:

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

“İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilecek kimselerdir.”

13- كُفْر (Kefera) Kelimesi

Kefera fiili sözlükte ‘örtmek, gizlemek’ anlamına gelip, الكفر (küfr) sözcüğü kefera fiilinin masdarıdır. Tarla ekip dikmeye, yani çiftçilik yapmaya da küfür tabir kullanılmıştır. Zira bu işle uğraşan çiftçi, toprakla tohumun üzerini örtmektedir. Bu, kökten gelen كافر(kâfir) sözcüğünün, dîn ve şeriatı inkâr eden kimse manasında kullanılmasının sebebi de, hakkı batılla örttüğü ve gizlediği içindir. ‘Gecenin’ كافر (kâfir) olarak nitelenmesinin sebebi ise, bireyleri örtmesi ya da gizlemesi içindir.³¹⁸ Yine bu kökten gelen كُفْرَان (kufrân) ve كُفُور (kefûr) sözcüklerinin manaları şöyledir: *Kufrân*, ‘Allah’ın vermiş olduğu nimeti inkâr etmek ve onu görmezlikten gelmek (nimete söz ve fiillerle nankörlük etmek)’ anlamındadır. *Kefûr*, lafzı ise, dîn ve şeriatı inkâr etmek anlamına geldiği gibi, nimete

³¹⁵ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 552.

³¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XIV, 457.

³¹⁷ en-Na’âl, a.g.e., s. 76.

³¹⁸ el-Cevherî, a.g.e., III, 807-808.

nankörlük etmek manasına gelmektedir. Her iki anlamı için de fiil olarak كفر (Kefera) denmektedir. Bunun ism-i fâili de كافر (kâfir) şeklindedir³¹⁹.

14- الآية (El-Âyet) Kelimesi

Âyet Arapça bir kelime olup, lugatte ‘nişân, mucize, alâmet, ibret, delil, yüksek binâ, cemaat’ anlamlarına gelmektedir. Bu sözcüğün ya أَيَّ (eyyü) ‘hangi’ kelimesinden türettiği, çünkü ‘O, bir şeyi diğerinden ayırmaktadır’, ya da أوى إليه (evâ ileyh)³²⁰ kullanımından alındığını söylenmiştir. Kelimenin cem’isi الايات (el-Âyât) şeklindedir. Alâmet, ‘zâhir ve açık’ demek olunca, âyet onun daha da zâhiri olmaktadır. Mesela ‘dağ alâmet’ ise, zirvesi onun âyeti olmaktadır. Güneş bir gündüz âyeti, ay bir gece âyetidir. Câmi bir alâmet ise, minâre onun âyetidir. Âyet’in bütün manaları Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli vesilelerle kullanılmaktadır.

ez-Zerkânî, âyetin bu ıstılah manası ile yukarıda sayılan mucize, alâmet, ibret, acayip şey, cemaat ve delil gibi sözlük manaları arasında şu şekilde bir münâsebet kurar: “Kur’ân’ın her bir âyeti, birisinin diğeri ile tenâsübü itibariyle bile olsa mücizedir. Onun getirenin doğruluğunun bir alâmetidir. Onda, ibret almak isteyenler için birçok ibret vardır. İnsanı hayretler içinde bırakan şeyler, icazı ve menzilesinin yüceliği olmaktadır. Âyetlerin ihtiva ettiği konulardan, Allah’ın kudretine, ilmine ve hikmetine, elçisinin risâletinde doğruluğuna dair birçok deliller vardır.”³²¹

15- أصحاب المشئمة (Ashâbü’l-Meş’eme) Kelimesi

Meş’eme sözcüğü الشؤم (eş-şu’um) kelimesinden türetilmiş olup, ‘uğursuzluk’ anlamına gelerek, يمين (yemîn) ‘sağ’ kelimesinin de mukâbilidir.³²² Arapların شؤم فلان علي (Şe’eme fulânün alâ kavmihi), ‘Fulan kişi kavmine uğursuz geldi’ ifadesi bu anlamına örnektir. شؤم (Şe’me) kelimesi ‘sol taraf’ anlamına da gelmektedir. Araplar, sol için الشمال (eş-şimâl), sol taraftan gelen için الشمال (eş-şemâl) kelimelerini kullanmaktadır. Arapların meclislerinde, yemîn, ‘sağ’ ve şimâl ‘sol’, sözcükleri değer ve değersizlik ifade etmektedir. Araplar, فلان عندي بالشمال (Fulân ‘indi bi’ş-şimâli) ‘Fulan kişi benim solumdadır’ der, buna

³¹⁹ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 434.

³²⁰ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 33.

³²¹ ez-Zerkânî, Muhammed Abdü’l-Azîm, Menâhilü’l-‘İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân, I, 1.b., Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1415/1995, 274.

³²² en-Na’âl, a.g.e., s. 74.

göre filan kişinin benim yanımda değeri yoktur³²³ anlamını ifade eder. Ashâbü'l-Meş'eme ifadesi de Ashâbü'l-Meymene ifadesinin mükâbilidir. Ashâbü'l-Meş'eme de, 'sol tarafta, alçak mevkiye bulunan, değersiz, yakınlarına uğursuzlukları dokunan kimseler', demektir. Kelime, izafet terkîbi أصحاب المشئمة (ashabü'l-meş'eme) şeklinde Kur'ân'da üç defa geçmektedir. Bunlardan ikisi Vâkıa Sûresi'nin 56/9. âyetinde, bir tanesi de Beled Sûresi'nde 90/19. âyetindedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْئِمَةِ

“Âyetlerimizi tanımayanlar ise; amel defterleri solda verilecek olanlardır.”³²⁴

16- مؤصدة (Mu'sade) Kelimesi

الوصيد (*el-vesîd*) sözcüğü, 'dağda mal koymak için ağıl tarzında taştan yapılmış çevrili yer' anlamına gelmektedir. Bu konuda Araplar, أوصدت الباب واصدته (evsadtü'l-Bâbe ve Âsadtuhu); 'Kapıyı kapattım ve onu sağlamlaştırdım' demiştir. *Mu'sade* kelimesinin أوصد (evside) kelimesinin kökünden türemiş olabileceği de söylenmiştir. Zira, bu kelimenin benzeri, موعج (mucea') kelimesinin babı olan أوجع (evcia')'dır.³²⁵ Yüce Allah'ın sözüne gelince:

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ

“Onların üzerinde kapalı bir ateş vardır.”³²⁶

Burada, Yüce Allah, onların üzerlerine kapanmış (kilitlenmiş) bir ateşin şiddetini ve cehennem azaplarının şiddetini vurgulamıştır.

³²³ İbn Manzûr, a.g.e., VII, 200.

³²⁴ Beled 90/19.

³²⁵ el-Cevherî, a.g.e., II, 550; İbn Manzûr, a.g.e., XV, 314; er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 525.

³²⁶ Beled 90/20.

III- SÛRENİN TEFSİRİ

A- ALLAH'IN VARLIKLARINA YEMİNLER

1. 1-3. Âyetler

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ (۱) وَأَنْتَ جَلُّ هَذَا الْبَلَدِ (۲) وَوَالِدِي وَمَا وَلدَ (۳)

2. Âyetlerin Meâli

1.2.3.4. “Sen bu beldedeyken bu beldeye, babaya ve ondan gelen çocuğa yemin ederim ki.”

3. İçerdiği Konular ve Tefsiri

a. Lâ Edatının Tefsiri

“Hayır..Bu belde’ye yemin ederim ki” buyruğundaki (لا): edatının, zâid bir bağlaç olduğu söylenmiştir. Sûrenin başına gelmesinin câiz oluşu, Kur’ân-ı Kerîm’in tümünün birbiriyle anlam açısından bağlı olmasından ve buna bağlı olarak tek bir söz hükmünde oluşundan dolayıdır. Buna göre, Kur’ân-ı Kerîm’de bazen bir husus herhangi bir sûrede, sözkonusu edilirken, onun yanıtı bir başka sûrede gelebilmektedir.³²⁷ Nitekim, Yüce Allah’ın: “Dediler ki: ‘ey kendisine Zikir (Kur’ân) indirilen kimse! Sen mutlak delisin”³²⁸ buyruğunun yanıtının Kalem Sûresi’nde: مَا أَنْتَ بِنِعْمَةٍ – “(Ey Muhammed) Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir mecnûn değilsin”³²⁹ gelmesi gibidir.

Mukâtil b. Süleymân, Kıyâme Sûresi’nde olduğu gibi bu buyrukta da (لا) edatı ‘yemin’ anlamına geldiğini söylemiştir. Çünkü, Câhiliye dönemi insanlarında herhangi biri yemin etmek istediği zaman, لَا أُقْسِمُ ‘Hayır, yemin ederim..’ derlerdi.³³⁰ Bu hususta, Ebu’l-Leys es-Semerkindî tefsirinde şöyle bir açıklama geçmektedir: Bütün müfessirler, لَا أُقْسِمُ ‘Hayır, yemin ederim..’ buyruğunun, yalnız ‘yemin ederim’ manasında olduğunu ve başka bir anlam taşımadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak, ‘Hayır’ anlamında olan (لا) edatının tefsiri hususunda farklı görüşler vardır. Kimisine göre, bir fazlalıktır. Arapça’da

³²⁷ el-Kurtubî, a.g.e., XIX, 91.

³²⁸ Hicr 15/6.

³²⁹ Kalem 68/2.

³³⁰ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, III, 1.b., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, 1424/2003, 421.

bu edat fazladan getirilebilmektedir. Örneğin, bir başka bir âyette de قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ‘Seni secdeden ne alıyordu?’³³¹ diye buyurulmaktadır ki, bu da ‘secde etmemekten’ anlamında değil de, ‘secde etmekten’³³² anlamına gelmektedir.

El-Ferrâ, (لَا) edatı, daha önce geçmiş bir ifadeyi ‘reddetmek’ anlamında kullandığını söylemiş, nahvcilerin bir çoğu da ‘hayır’(لَا) anlamındaki lafzın sıla olduğu görüşünü kabul etmemiştir. Ona göre, inkâr ifade eden biz sözcük ile başlayıp, sonra da onu sıla olarak kabul etmek câiz değildir. Çünkü hal böyle olsaydı, inkâr ihtiva eden haber ile inkâr ihtiva etmeyen haber birbirinden ayırt edilmezdi. Ancak, Kur’ân-ı Kerîm, öldükten sonra dirilişi, cenneti ve cehennemi inkâr eden kimselerin görüşlerini reddederek, ister mübtedâ olsun, ister olmasın ifadelerinin bir çoğuda onları reddetmeyi ihtiva eden yeminler kullanmıştır.³³³

Bazıları bu edatının, ‘sahih bir olumsuzluk’ olduğunu söylemişlerdir. Bu halde âyetin manası; ‘Sen bu beldede olmadıktan sonra bu beldeye yemin etmem’ demektir.³³⁴ Bazıları da, bunun, ‘onlara karşı bir red’ manasında olduğunu söylemişlerdir. Bu, İbnu’l-Arabî’nin de seçtiği bir görüştür. Çünkü İbnü’l-Arabî, “Bunun red için geldiğini söyleyenlere gelince, bu hiç reddolunacak bir görüş değildir, demiştir. Zira burada mana sıhhatli olmaktadır, lafız da, maksat da yerli yerince oturmaktadır.”³³⁵

Bu konuda, el-Kuşeyrî, Cenab-ı Hakk’ın ‘Hayır’ buyruğu bu sûrede anılmış, dünyaya aldanmış insanın vehimlerini reddetmek içindir, demiştir. Buna göre insan, hiç kimsenin kendisini haşre gönderemeyeceğini sanmaktadır. Fakat durum hiç de böyle değildir. Cenab-ı Hakk Lâ ile bunu reddettikten sonra kaseme geçtiğini söylemiştir.³³⁶

b. Mübarek Belde

Kur’ân-ı Kerîm’de yer yer Yüce Allah’ın, bir olay veya bir konuyu izah ederken bazı şeylere yemin ettiği görülebilmektedir. Bu ya açıklamak istenen şeyin ehemmiyetine

³³¹ A’râf 7/12.

³³² es-Semerkandî, Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, **Bahru’l-Ulûm**, III, 1.b., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, 1413/1993, 425.

³³³ el-Ferrâ, a.g.e, III., 207.

³³⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 60.

³³⁵ İbnü’l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, IV, 3.b., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, 1423/2003, 395.

³³⁶ el-Kuşeyrî, Abdü’l-Kerîm b. Hevâzin, **et-Teyşîr fi’t-Tefsîr**, y.y., ty., s. 464.

ya da onun ahlâk ve fazilet üzerindeki olumlu tesirine, yada aile ve toplumu daha iyiye, güzele ve düzene yönlendirmeye yöneliktir. Bir kelimenin, varlığın, şeyin önemini belirtmek için ona yemin etmek, Arapça'nın üslûp tarzındandır. Dolayısıyla bu sûrede de, dünya yerlerinin en önemlisini ve en şerefliğini belirtmek için, o beldeye yemin ile başladığımızı söyleyebiliriz.

Allah'ın yemin ettiği bu beldeden maksadı Mekke'dir. Bu hususuta müfessirler ittifak etmişlerdir. Burada şehre niçin yemin edildiği konusunda şüphesiz Meke'nin fâzileti etkilidir. Daha önce çöl olan, dağlar arasında susuz, bitkisiz bir vadiydi. Hz. İbrâhîm hanımı ile kundaktaki çocuğunu hiçbir güvence olmadan burada bırakmıştı. Dolayısıyla orasının Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâîl, Araplar ve tüm müslümanlar için kıymetli bir yer olduğunu ortaya koymuştur. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

“...Siz de Makam-ı İbrâhîm'den kendinize bir namaz yeri edinin...”³³⁷

Cenab-ı Hakk orasını, doğuluların ve batılların kiblesi olan Beyt-i Atîk ile şerefleştirmiş ve rahmetlerin indiği yer kılmıştır. Yüce Allah'ın saygın evidir. Yeryüzündeki insanlar için toplantı yeri ve güvenli bir sığınak olmak üzere kurulan ilk evdir. Herkes orada silahını bir yana koyar, çekişmelerini ve düşmanlıklarını unuttur ve barış içinde bir araya gelmektedir. Birbirlerinin kanını, kuşu, malını, ırzını dokunulmaz kabul etmektedir. Nitekim, Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَاللَّهُ عَلَى النَّاسِ جَعُّ الْبَيْتِ مَنْ أَسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

“...Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”³³⁸

İşte bu meziyet ve daha nice faziletler, Mekke'de bulunduğu için Allah Teâlâ Mekke'ye yemin etmiştir. Nitekim İbn Cüzey de şöyle der: Yüce Allah'ın البلد (el-beled)

³³⁷ Bakara 2/125.

³³⁸ Âl-i İmrân 3/97.

kelimesi ile Mekke’yi kastettiği ittifakla kabul edilmiştir. Orayı şereflendirmek için onunla yemin etmiştir.³³⁹

c. Bu Beldede Hüküm Senindir

Yüce Allah’ın, وَأَنْتَ جِلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ “Sen bu belde’ye girmektesin.” sözüne gelince Cenab-ı Hakk, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)’i şereflendiriyor, bu nedenle burada onu anmış, onun Mekke şehrinde kalmasından ve durmasından söz etmiştir. Zira Hz. Muhammed’in orada kalması, Mekke’ye bir kat daha saygınlık ve büyüklük katmaktadır.

Müfessirler bu âyetin birkaç manaya geldiğini açıklamışlardır.

Birincisi, “Sen bu beldedesin, oraya girmiş ve orada konaklamışsın.” Buna göre, Yüce Allah Mekke’yi Hz. Peygamber (s.a.v)’in orada ikamet etmesinden ötürü, ulu ve azametli kılmıştır,³⁴⁰ manasındadır.

İkincisi, “Ki sen içinde oturmakta”; ibaresinden maksat, gelecekte oturacaksın olduğu söylenmiştir. Zümer Sûresi’nde buyurulduğu gibi, إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَمِيَّتُونَ “Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir.”³⁴¹ bu âyette de aynı üslûbu görmekteyiz. Bunun benzeri kullanımlar Arapça’da oldukça yaygındır. Yine Arapça’da kendisine ikramda ve lütuflarda, bağışlarda bulunma vaad edilen kimseye; أَنْتَ مَكْرَمٌ مَحَبٌ ‘Sen kendisine ikram olunan (olacak olan) ihsân olunan (olacak olan)sın’, şeklinde denilmektedir. Yüce Allah’ın kelâmında da bunun benzeri pek çoktur. Zira müstakbel zaman, Allah katında şimdiki zaman gibidir. Bu sözcüğün geleceğe dair olduğuna ve mevcut hal ile izah edilmesinin imkansız olduğuna, sûrenin Mekke fetihten önce, Mekke’de nâzil olduğunun kabul edilmiş olması, kat’i bir delil olarak yeterli³⁴² denmiştir.

Üçüncüsü, “Ente hillün” ifadesinin anlamı, ‘sen bu beldede her ne yaparsan sana helâl kılınmıştır, demektir. İbn Abbas da böyle demiştir: Mekke’ye girdiği gün dilediği kimseyi öldürmek ona helâl kılınmıştır. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.v), İbn Hatal, Mıkyes b. Suhabe ve birkaç kişiyi öldürtmüştür. Hz. Peygamber’den sonra Mekke’de hiç

³³⁹ İbn Cüzey el-Kelbî, a.g.e., II, 574.

³⁴⁰ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 180.

³⁴¹ Zümer 39/30.

³⁴² el-Kurtubî, a.g.e., XX, 60.

kimse için herhangi bir kimsenin öldürülmesi helâl değildir.³⁴³ Süddî'nin rivâyetine göre, 'Seninle savaşılan bir kimseyi orada öldürmekten ötürü sen helâl üzeresin' anlamındadır. İbn Abbas'tan Ebû Sâlih'in rivâyeti, Mekke'de her istediğini öldürmek, günün bir saatinde Hz. Muhammed (s.a.v)'e helâl kılındı, sonra bu helâl oluş kaldırıldı, kıyâmet gününe kadar haram bir belde oldu³⁴⁴ şeklindedir.

Bu hususta da, Hz. Peygamber (s.a.s)'in şöyle söylediği nakledilmiştir:

“Yüce Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi haram kıldı. Kıyâmet kopana kadar orası haramdır. Benden önce kimseye helâl kılınmadı. Benden sonra da hiç kimseye helâl kılınmayacak. Benim için de sadece gündüzün bir saati kadar helâl kılındı.”³⁴⁵

Dördüncüsü, “Sen bu beldede bulunmakta iken” ibaresi helâl manasına gelmektedir. Şurahbil b. Sa'd'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: ‘Onlar, avını öldürmek, ağacını kesmek bakımından Mekke'yi haram bir belde olarak kabul ediyorlar, fakat aynı zamanda seni oradan çıkarmayı ve öldürmeyi helâl belliyorlar.’ Bu ifadede, Hz. Muhammed'i davasında sebatlı kılmak,³⁴⁶ anlamındadır.

Bu konuda, Mükâtil b. Süleymân da Cenab-ı Hakk'ın, bu belde'yi Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önce hiç kimseye helâl kılmadığı gibi, Hz. Muhammed'den sonra da hiç kimseye helâl kılmayacağını ve ona da günün kısa bir süresinde helâl kıldığını söylemiştir.³⁴⁷

d. Baba ve Çocuk

وَالَّذِي وَمَا وَلَدَ “Babaya ve ondan gelen çocuğa (yemin ederim) sözüne gelince müfessirler şu izahları yapmışlardır:

Vâlid (baba), Hz. Adem (a.s); evlad ise, onun zürriyetidir. Yüce Allah'ın onlara yemin etmesi, insanların, yeryüzünde Cenab-ı Hakk'ın yarattığı en ilginç en önemli varlıklar olmasındandır. Zira, insanlarda, konuşma, düşünme, ilimler çıkarma gibi

³⁴³ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 60.

³⁴⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 61.

³⁴⁵ el-Buhârî, Kitâbu'l-Hac, Ebvâbu'l-İhsâri ve Cezâi's-Sayd, 20, 1736.

³⁴⁶ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 181.

³⁴⁷ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, a.g.e., III, 485.

özellikler vardır. Peygamberler, Allah'ın yoluna davet edeler ve Allah'ın dinini destekleyenler, bu cinsten yani, insan cinsinden çıkmaktadır.³⁴⁸ İbn Kesîr, bu görüşün en kuvvetli ve güzel olduğunu söylemiştir. Çünkü, Yüce Allah yerleşme yerlerinin anası olan Mekke'ye yemin ettikten sonra, yerleşene yemin etmiştir ki, o da insanların babası olan Âdem (a.s) ve onun zürriyetidir.³⁴⁹ Hâzin de bu konuda da, Yüce Allah'ın, şeref ve hürmetinden dolayı Mekke'ye ve Âdem (a.s) ile onun soyundan gelen peygamberlere ve sâlih kişilere yemin ettiğini söylemiştir. Zira, her ne kadar onun soyundan olsa da, kâfirin hürmeti yoktur ki, ona yemin etsin.³⁵⁰

Vâlid (baba), Hz. İbrâhîm (a.s.); evlad ise, Hz. İbrâhîm (a.s)'in bütün zürriyetidir. Zira onun nesli, arabı da, acemi de içine almaktadır. İbrâhîm (a.s)'in tüm nesli, Şam, Mısır, Kudüs ve Arap topraklarının faziletli bölgelerini kapsamaktadır. Rumlar'ın da bunlardan olduğu söylenmiştir. Çünkü rumlar, İsâ b. İshâk'ın çocukları olmaktadır.³⁵¹

Âyette baba, İbrâhîm (a.s.) ve İsmâil (a.s) evladı da Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. Çünkü burada, Cenab'ı Hakk Mekke'ye yemin etmiştir. Mekke'nin kurucusu İbrâhîm (a.s.), en şerefli sakînleri ise Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Bu ifadelerin nekra getirilişi ise, onları ta'zîm içindir.³⁵²

Âyetteki bu ifadelerle, bütün baba ve çocukların kastedilme ihtimali de olabilmektedir. Çünkü mahlukatın tümünün saygınlığı, bu sözde mevcuttur. Seyyid Kutub, bu ibarenin dünyaya gelme biçimiyle ve bunun doğum yaparak çoğalma prensibine dayandığına işaret olması ile çelişmediğini söylemiştir. Zira, bu da sûrenin esas konusu olan insanın içyüzünden söz etmeye bir hazırlık manasındadır.³⁵³ Muhammed Abduh'un tefsirinde ise şöyle geçmektedir:

“Sonra Yüce Allah, doğuran ve doğan üstüne yemin ederek, dikkatlerimizi birçok hikmetlere çekmektedir. Dünyaya geliş aşamalarından ‘doğup çoğalma’ merhalesinin ne

³⁴⁸ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 61.

³⁴⁹ İbn Kesîr, İmâmüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, **Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr**, III, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1402/1981, 640.

³⁵⁰ Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bagdâdî, **Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl**, IV, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1425/2004, 429.

³⁵¹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 181.

³⁵² el-Beyzâvî, a.g.e., V, 313.

³⁵³ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, VI, 32.b., Dâru's-Şurûk, Kahire, 1423/2003, 3909.

kadar yüce olduğuna, ondaki saklı olan sonsuz hikmetlere, yaratma sanatının mükemmelliğine, hem doğuranın ve hem de doğanın dünyaya gelmenin başlaması ve yeni doğan yavrunun olgunluğa erişmesi ve onu kendisi için planlanan gelişmenin son sınırına ulaştırmak uğruna nelere katlandıklarına dikatlerimizi çekmektedir.”³⁵⁴

Vâlid’in Peygamber anlamında olmasının da mümkün olduğu söylenmiştir. Zira daima onun bahsi geçmektedir. Veled’den maksat ise onun ümmetidir. Böylece Allah Teâlâ, Beled’e yemin ettikten sonra Peygamber ve ümmetine de yemin etmiş olmaktadır. Bunun da, Hz. Muhammed (s.a.v)’in şerefini artırmak için olduğu söylenmiştir.³⁵⁵

B- İNSANIN MEŞAKKATLE SINANMASI, MALINA ALDANMASI

1. 4-7. Âyetler

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ (٤) أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ (٥) يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا (٦) أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ (٧)

2. Âyetlerin Meâli

4. “Biz insanı bir sıkıntı ve zoluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gelecek şekilde) yarattık.”

5. “İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetirmeyeceğini mi sanıyor?”

6. “Yığınla mal harcadım’ diyor.”

7. “Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor?”

3. Âyetler’in İçerdiği Konular ve Tefsiri

a. İnsanın Yaratılışı

(1) İnsan’dan Maksat

Müfessirler Beled Sûresi’nin dördüncü âyetinde لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ zikredilen el-insân sözcüğünden ne kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu husustaki bazı

³⁵⁴ Muhammed Abduh, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm**, 3.b., Cem’iyetu’l-Hayriyyeti’l-İslâmiyye, y.y., 1341/1992, ss. 87-88

³⁵⁵ el-Mâverdi, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, VI, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, ty., 275.

görüŖşlerden; birincisi: insan'dan maksat, Hz. Adem (a.s.)'dir. İkincisi: Ebu'l-EŖşeddeyn el-Cumahi'dir, bunun zikri de Müddessir Sûresi ve İnfıtâr Sûresi'nin âyetlerinde³⁵⁶ geçmektedir. Üçüncüsü: Hâris ibn Nevfel'dir, çünkü o bir günah işlemiştir ve Hz. Muhammed (s.a.v) de ona kefarete vermesini buyurmuştur, o da: 'Bütün malım Muhammed'in dinine girdikten sonra kefaretlere gitti' demiştir. Dördüncüsü: Velid b. Muğire'nin kastedildiği söylenmiştir. Beşincisi: burada (Hz. Adem de dahil olmak üzere) insan cinsidir, diyenler olmak üzere beş³⁵⁷ grupta toplanabilmektedir.

(2) *İnsanın Sıkıntıya Dayanacak Bir Şekilde Yaratılması*

Âyette geçen كَبِدٍ – 'Zorluk' ibaresinin ne demek olduğu hususunda da müfessirlerin birkaç görüş ileri sürdüğü görölmektedir. Bu konuda izahlar şöyle yapılmıştır:

ez-Zemahşerî, *Kebed* sözcüğünün aslında, bir kimsenin ciğeri ağrıdığı ve şiştiğinde söylenen كَبِدَ الرَّجُلِ كَبِدًا (Kebede'r-Recülü – Kebden) ifadesindeki manada olduğunu söylemiştir. Böylece de Arapça'da ciğeri şişip genişleyen adama فَهُوَ أَكْبَدُ (fehüve ekbed) denilmektedir. Daha sonra bu sözcük, her türlü sıkıntı ve yorgunluğu ifade için kullanılır olmuştur. 'Zahmet, sıkıntılara karşı koymak' anlamında kullanılan الْمَكَابِدَةُ (el-mükâbede) sözcüğü de bundan alınmıştır. Nitekim, 'yok etti' anlamına te harfi ile كَبَتَهُ (kebetehu) denilmektedir. Bunun aslı ise, كَبَدَهُ (kebedehü) olup, 'ciğerine vurdu'³⁵⁸ anlamına gelmektedir.

Bazıları bu kelimenin istiva, itikâmet ve dümdüz oluş anlamında olduğunu söylemişlerdir. Kelime ile ilgili, çetin, şiddetli ve kuvvetli yaratılışlı anlamının olduğu da söylenmiştir. Yaratıcının kudretiyle güçlendirilip bedenine kuvvet verilmek anlamında demek olur ki, önceki manalar da bunu ifade edebilmektedir. 'Keşfü'l-Esrâr' eserinde, bu kuvvetlenme anlamı, fizyolojik bakımından menînin pıhtılaşması ve donması biçimiyle biraz aydınlatılmak istenilerek denilmiştir ki: Bu bize bazı vakitler menî pıhtılaşp donduğunda meydana gelen durumu izah edebilir.³⁵⁹

³⁵⁶ Müddessir 74/9; İnfıtâr 83/5.

³⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, a.g.e., IX, 129.

³⁵⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., VI, 367.

³⁵⁹ el-İskenderânî, Muhammed b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâr*, I, Kahire, ty., 33.

er-Râzî bu üç izahın üzerine şöyle bir açıklama yapmıştır. Birinci veche göre maksadın sadece dünyevi zorluklar olmasıyla yalnız mükellefiyetlerin meydana getirdiği zorluklar kastedilmiş olabilmektedir. Yine bu ibare ile, yalnız ahiret sıkıntıları olması, ihtimal dahilinde olduğu gibi, her iki dünyanın sıkıntılarının birden kastedilmiş olması ihtimali de vardır.³⁶⁰ el-Âlûsî bu kelime hakkında, sıkıntı ve meşakkat anlamında olduğunu ve diğer bütün söylenenlerin zayıf olup güvenilir olmadığını söylemiştir.³⁶¹

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ – hitabının sadece dünyevi sıkıntıları kastetmesine gelince, ‘Biz o insanı, hepsi de şiddet, yorgunluk ve meşakkatli olan bir takım merhaleler içinde yarattık’ anlamındadır. Bazen anasının karnında, sonra emme zamanında, daha sonra ergenlik çağında geçimini elde etmede, daha sonra evlenme, sonra da yaşlılık dönemi, daha sonra ölüme kadar devam eden sıkıntıları kapsamaktadır.³⁶² Nitekim, mücadele, sıkıntı ve zorluk içinde anlamıyla kelime, şu şiirde de geçmektedir:

يا عينُ هلا بكيت أربداً

اذقنا و قام الخصوم في كبد

“Ey göz, Erbed için ağlamalı değil misin?

Hani biz de, düşmanlar da zorluk ve şiddetle kalkmış idik.”³⁶³

Bu zorlukların dinî açısından olmasına gelince, insan bolluk ve rahat zamanında şükür, zorluk ve kötü şeylere karşı sabretmenin sıkıntısını çektiği gibi, ibadetlerini ifâda da zorluklara göğüs germektedir.³⁶⁴

Âyetin uhrevî yönden olmasına gelince, ahiret sıkıntıları, ölüm, kabir sorgusu ve karanlığı, öldükten sonra dirilme, Allah’ın huzuruna çıkarılışı veya cennette yahut da cehennemdeki yeri buluncaya kadar devam eden zorlukların kastedildiği söylenmiştir.³⁶⁵

³⁶⁰ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 182.

³⁶¹ el-Âlûsî, a.g.e., XXX, 135.

³⁶² Hâzin, a.g.e., IV, 386.

³⁶³ el-Mâverdî, a.g.e., VI, 286.

³⁶⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 62.

³⁶⁵ el-Âlûsî, a.g.e., XXX, 135.

er-Râzî, Cenâb-ı Hakk'ın لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ âyetinin anlamı konusunda şöyle bir izah yapılabileceğini söylemiştir: “Yaşadığımız bu dünyada lezzet yoktur. Tam aksine, lezzet sanılan şeyler zorluk, sıkıntı ve elemelerden, acılardan kurtulmaktan ibaret” olduğunu söylemiştir.³⁶⁶ Mesela, yemek yemekle alındığı hayal edilen lezzet, açlık acısından kurtulmaktan ibarettir, ya da giyimde hoşuna gidilen şey soğğun ve sıcakın eleminden kurtulma hazzıdır.

Saîd Havva bu âyetin, Yüce Allah tarafından, insanın yorulma, didinme, bir görevi bulunduğunu ve yüklümlü olduğunu bilmesi için yaratıldığını hatırlatmak ve onun boş ve rahat için yaratılmadığının vurgulanması için geldiğini söylemiştir.³⁶⁷ Ebussuûd ise, bu âyet, Mekke'de kâfir olanlardan çektiği sıkıntıya karşılık Hz. Peygamber (s.a.v)'i teselli etmek için³⁶⁸ geldiğini söylemiştir.

b. İnsanın Büyükleme

Yüce Allah أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ sözünde, insanların zayıf yaratılmasına rağmen, kuvvetine güvenip, mallarına aldanarak, hiç kimsenin onu görmeyeceği ve yaptıklarına karşılık Allah'ın kendisini asla cezalandırmayacağını zannetmesini vurgulamıştır.

Bazı alimler, bu âyetin bazıları, öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyenlere hitap olduğunu söylemişlerdir. Daha açıkçası, ‘insanın öldükten sonra, Allah'ın onu diriltmeyeceğini ve onun işlediklerine karşılığını vermeye kâdir olmayacağını mı sanıyor’ şeklinde izah ettiklerini görülmektedir.³⁶⁹ Bazıları da, âyetten kastedilen mananın, insan, hiç kimsenin kendisine üstün gelmeye ve bu durum içindeyken dünyada istediğini yapma hususunda ona karşı hiç kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor, şeklinde olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁰

Bazıları ise, âyeti tefsir ederken, bu âyetin önceki âyette geçen *Kebed* sözcüğünün anlamı ile bağlı olduğunu söylemişlerdir. Eğer *Kebed* kelimesinin anlamını ‘kuvvet’ şeklinde almış olursak, bu âyetin manası ‘o kuvvetli insan, gücünden ötürü, hiç kimseye yenilmeyeceğini mi sanıyor’ şekline olmaktadır. Aksine, *Kebed* kelimesini ‘sıkıntı ve

³⁶⁶ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 182.

³⁶⁷ Havva, a.g.e., XVI, 205.

³⁶⁸ Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed, **Tefsîru Ebissuûd**, IX, Dâru'l-Mesâhif, Kahîre, ty., 161.

³⁶⁹ en-Nesefî, a.g.e., IV, 358.

³⁷⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3910.

zorluk' anlamında kabul etmiş olursak, bu halde, 'kalb tarafından bu belânın tahammülünün kolaylaştırılması' anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Yüce Allah sanki şunu demek istemiştir: 'Farzedelim ki insan nimetli ve kuvvetli olmaktadır. Hâlen bu insan, kendisi bu halde iken, hiç kimsenin güç yetirmeyeceğini mi sanır?'³⁷¹

(1) 5. Âyetin İniş Sebebi

Birinci Bölüm'de 'Sûrenin İniş Sebebi' kısmında belirttiğimiz gibi, âyette, kuvvetine ve gücüne aldanan insanın, Ebu'l-Eşed b. Kelde el-Cumehî olduğu söylenmiştir ve bu kişiyle ilgili Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.³⁷² Diğer bir görüşe göre, âyetin Hz. Muhammed (s.a.v)'in ezâ gördüğü Velid b. Muğire, Amr b. Abdivedd, Ebû Cehil b. Hişâm, Haris b. Amir b. Nevfel b. Abdimenâf ile benzer zâtlar iniş sebebi olmuştur.³⁷³

c. Allah'a Düşmanlık Yolunda Mal Tüketenler

Cenâb-ı Hakk'ın *يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا* sözüne gelince, İbn Kesîr, âyete, 'Ademoğlu çok para harcadım, der'³⁷⁴ anlamını vermiştir. Buna göre, yalnız belirli bir kişi olmayıp, bu vasıfları taşıyan bütün Ademoğulları kastedilmektedir. Bu ifadenin şu anlama geldiği de söylenmiştir: İnsan, kendi mal varlığı ile müminlere karşı böbürlenip öğünmek maksadıyla, 'çok mal harcadığımı' söylemiştir. Bununla hayır için değil, görsünler ve işitsinler diye harcadığı malı kastetmektedir. Âyette 'harcama' yerinde 'yok etme' sözcüğü kullanılmıştır ki, buna aldırış etmediğini ve bunu fayda beklemeden yaptığını anlatmak içindir.³⁷⁵ Âyet ile ilgili başka bir görüş de şöyledir: 'Bu insan (kâfir), Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşısında, düşmanlık için 'çok mal harcadığımı' söylemiştir. Bununla ise, câhiliyye araplarında, fazilet, şeref, meziyet, iftihar ve ululuk, övünç vesilesi saydıkları şeyler için harcanan çok mal³⁷⁶ kastedilmiştir. Zira, zevk ve eğlence düşkününü olup parasını pulunu israf eden insanlar bir ihtiyaç sahibinin karnını doyurmaktan hoşlanmaz da zevk, eğlence ve gösteriş için mal sarf etmekle şeref duyuyor, bunu büyüklük zanneder. Böylece, riyakâr ve cimri tipler ortama çıkar.

³⁷¹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 183.

³⁷² Ebussuûd, a.g.e., IX, 161.

³⁷³ Elmalılı, a.g.e., IX, 221.

³⁷⁴ İbn Kesîr, İmâmüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 2.b., Dâru Tayyibe, Riyâd, 1418/1997, 404.

³⁷⁵ el-Âlûsî, a.g.e., XXX, 136.

³⁷⁶ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 183.

d. İnsanın Cahilliği

Cenâb-ı Hakk insanı cahilliği dolayısıyla ayıplayarak, *أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ* “O kendisini hiç kimsenin görmediği mi sanıyor?” buyurmaktadır. Zira o, kendisinin harcadığını Allah’ın görmediği ve onu sayıp kayda geçirmediğini zannetmektedir. Şüphesiz ki, harca yok ettiyse onu tek olan yüce Allah görmüştür ve o malları öyle gösteriş için yahut Hz. Muhammed (s.a.v)’e düşmanlık için telef etmiş olduğundan dolayı cezasını çekecektir.

Âyet ile ilgili müfessirlerin şu izahları yaptığı da görülmektedir: Burada, ‘insanın, Allah’ın görmediğini ve kendisine malını nereden kazanıp nereye sarf ettiğinin hesabını sormayacağını’,³⁷⁷ zannetmektedir. Bununla ilgili Kelbî de, ‘bu kimse aslında hiçbir şey telef etmemiş ve harcama iddiasının da gerçek olmadığını, söylemiştir. İşte bundan dolayı Yüce Allah, böyle iddia etmiş bu kimse, ne yapmış yapmadığını, neyi harca harcamadığını Cenâb-ı Hakk’ın görmediğini mi sanır? Hayır, tam aksine Allah onu görmüştür ve söylediğinin aksini yaptığını bilir’,³⁷⁸ demek istemiştir.

C- İNSANA NİMETLER VERİLMESİ

1. 8-9. Âyetler

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ (٨) وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ (٩)

2. Âyetlerin Meâli

8. Biz ona iki göz vermedik mi?

9. Bir dil ve iki dudak?

3. Âyetlerin İçerdiği Konular ve Tefsiri

a. Allah’ın İnsana Göz Nimetini Bağışlaması

İnsan kendi kendine meydana gelmemiş, boşu boşuna yaratılmamıştır.³⁷⁹ Kendi şuur ve gayreti ile daha yüksek bir hayata erişmek için derece derece tekâmüle tabi tutulmuştur. Allah insana sayısız nimetler vermiş, bunlara gereği gibi şükretmesini, öğüt

³⁷⁷ İbn Cüzey el-Kelbî, a.g.e., II, 574.

³⁷⁸ İbn Cüzey el-Kelbî, a.g.e., II, 574.

³⁷⁹ Bkz. Mü’minûn 23/115; Kıyâme 75/36.

almasını ve müttakîlerden olmasını istemiştir.³⁸⁰ Bunun yanı sıra birtakım sorumluluklar yüklemiş, Kendisini tanımasını, yalnızca Kendisine ibâdet etmesini emredip, başka maksatlara kapılmasını yasaklamıştır.³⁸¹ Kur’ân’da insanın yaratılışı, onun vücut yapısı, azaları ve görevleri, vücut sisitemine bağlı olarak, insana lütfedilen nimetleri, tekrar yaratılacağı ve benzeri konuları beyan eden birçok âyet mevcuttur.³⁸²

Meşakkat içinde yaratılmış bu insanların bazı kötü vasıflarından dolayı kınanıp zemmedilmesinden sonra, Cenâb-ı Hakk, kudretinin mükemmel olduğuna delil getirmek ve bunlardan öğüt ve ibret alması için insanlara bazı nimetler verip, kurtulması için seçme hakkı yeteneği bağışladığı da göze çarpmaktadır.

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ – Kuvvetine aldanan ey câhil insan! Biz görmeni sağlayan iki göz vermedik mi? Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır diyor ki: “Ya yapmadık mı, yaratıp vermedik mi ona, o meşakkat içinde yarattığımız bütün insanlar arasında bilhassa o sözü söyleyen mağrur insana? İki göz. Baksın, görülecekleri görsün diye. O halde o yaptıklarını görüyor da, onu ve gözleri yaratan ve gözetip duran Allah görmez mi? Bu iki gözden maksat görünen iki göz olabileceği gibi, biri gördüğümüz göz, biri de kalp gözü olma ihtimali vardır.”³⁸³

“Ona, iki göz vermedik mi?” âyetine, insanların öldükten sonra Allah’ın dirilteceğini gösteren şeyler yapmadık mı, manasını da vermişlerdir.³⁸⁴ İbn Kesîr de insana isyân veya itaat etmesine imkân sağlaması amacıyla bu organların kendisine bahşedildiğini ifade eder.³⁸⁵

³⁸⁰ Bkz. Nahl 16/70-72; Yûnus 10/31; Furkân 25/49.

³⁸¹ Bkz. Bakara 2/21 ,28; Nisa 4/1; Rûm 30/20, 27; Teğâbun 64/2.

³⁸² Bkz. Â`raf 7/12; Hac 22/5; Mü`minûn 23/12, 17, 78; Furkân 25/54; Şuarâ 26/184; Tâ Hâ 20/50; Hicr 15/26, 33; Nahl 16/4, 28; İsrâ 17/61; Kehf 18/37; Meryem 19/9, 67; Neml 27/64; Rûm 30/40, 54; Secde 32/7; Fâtır 35/11; Yâsîn 36/36; İnfitâr 82/7; Â`lâ 87/1-5; Leyl 92/3; v.s.

³⁸³ Elmalılı, a.g.e., IX, 223.

³⁸⁴ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, a.g.e., IX, 132.

³⁸⁵ İbn Kesîr, İmâmüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, **Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri**, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, XIV, Çağrı Yayınları, y.y., 1404/1983, 8208.

b. Allah'ın İnsana Dil ve Dudak Nimetlerini Vermesi

Allah Teâlâ insana konuşma yeteneği ile diğer canlılardan üstün tuttuğunu ve kendisine konuşmanın en sağlam aracını verdiğini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır: **وَلِسَانًا** وَشَفَتَيْنِ “Bir dil iki dudak vermedik mi?”

Allah'ın sözünde, “Bir dil ve iki dudak”, birçok faydalara alet olduğu gibi, bilhassa insanın içindeki düşünceleri ve duyduklarını ifade edebileceği bir dil ve ağızını kapatacağı, yeme, içme, üfleme ve diğer işleri yaparken faydalanacağı iki dudak, lütfettiğini hatırlatmıştır. İbn Kesîr bu âyeti tefsir ederek, insanın konuşurken ve yemek yerken yararlanacağı ağız ve güzellik veren dudak,³⁸⁶ açıklamasında bulunmaktadır. en-Nesefî, iki dudağın, ağızını kapatacağı, konuşma, yeme, içme ve üfleme işlemlerinde kendilerinden yararlanacağı,³⁸⁷ anlamında olduğunu söylemiştir.

Hâzin'e göre, Yüce Allah demek istiyor ki, Allah'ın nimetleri kulu üzerinde açıkça görülmektedir. Lâkin, Allah Teâlâ insan O'na şükretsün diye bu nimetleri anlattığını, söylemiştir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Yüce Allah buyurdu ki: Ey Ademoğlu! Sana haram kıldığım hususlar hakkında dilin seninle çekişmeye girişecek olursa, iki kapak ile (dudak) Ben ona karşı sana yardım etmiş bulunuyorum, sen de o kapakları kapat. Sana haram kıldığım hususlarda şâyet gözün seninle çekişecek olursa, sana onlara karşı iki kapak ile destek vermiş bulunuyorum. O kapakları kapat. Eğer sana haram kıldığım hususlarda fercin seninle çekişecek olursa, ona karşı sana iki kapak ile destek vermiş bulunuyorum, kapat.”³⁸⁸

D- SEÇME PRENSİBİ VE AHİRETTE KURTULUŞ YOLU

1. 10. Âyet

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

2. Âyetin Meâli

“Ona iki apaçık yolu göstermedik mi?”

³⁸⁶ İbn Kesîr, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm**, a.g.e., VIII, 404.

³⁸⁷ en-Nesefî, a.g.e., IV, 358.

³⁸⁸ Hâzin, a.g.e., IV, 386.

3. İçerdiği Konu ve Tefsiri

a. Necdeyn'den Maksat

“Sûrenin İçerisindeki Bazı Kelime ve İstılahların İzahı” başlığı altında işlediğimiz gibi *الْجَدَّ* yol, tarik, anlamındadır. Nasıl ki gözler için yüksek yerdeki bir yol net ve açık ise, bu yolun delilleri de, akıl için açık-seçik olması sebebiyle, ‘yüksek yol’ gibi kabul edilmiştir. Böylece, âyetteki ‘necdeyn’ ile, hayır ve şer yolları kastedilmektedir. Buna göre âyetin manası ‘Ona yüksek iki yol gibi açık duran hayır ve şer yollarını göstermedik mi? şeklinde olmaktadır. Bu da, Ferra’nın³⁸⁹ ve ez-Zeccâc’ın³⁹⁰ açıklamalarıdır. Nitekim, bunun benzeri de, Nisâ Sûresi’nde şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

“Süphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.”³⁹¹

Sözcük ‘Yüksekteki yol’ anlamında, Arap şiirinde de kullanılmaktadır. Şu şiirde olduğu gibi:

فريقا منهم جازع بطن نخلة

و اخر منهم قاطع نجد ككببت

“Onlar iki takımdır, onlardan kimisi Batn-ı Nahle’yi kateder

Onların bir diğeri ise Kebkeb tepesinin yukarı doğru çıkan yolunu kateder.”³⁹²

Seyyid Kutub, Allah Teâla insanlara bunca nimetleri verdikten sonra ona hayrı ve şerri, doğru yolu ve sapıklığı, hakk ve bâtılı kavrayacak gücü bahşettiğini de söylemiştir. İnsanın yapısında dilediği yolu tutması için yetenekli olduğunu söylemiştir. Buna göre, Yüce Allah, insan türüne yaratılışının özüne bahşetmiş olduğu ve insana doğru yolu

³⁸⁹ Ferrâ, a.g.e., III, 264.

³⁹⁰ ez-Zeccâc, a.g.e., V, 329.

³⁹¹ İnsân 76/2.

³⁹² el-Kurtubî, a.g.e., XX, 65.

bulmada yardımcı bunca nimetler vermiş - göz, dil, iki dudak - ve insanlar bunlar aracılığı ile çok şeyler yapabilmektedir.³⁹³

Bazılarının, ayneyn ‘iki göz’, dil ve şefeteyn ‘iki dudak’ işaretiyle yaratılışın başlangıcını düşünerek, *necdeyn* ile de kadındaki ‘iki göğsün’ kastedildiğini söyledikleri rivâyet edilmiştir. Bunu ifade edenler, iki göğsün, çocuğun hayatı ve beslenmesi için, iki yol gibi olduğunu demek istemişlerdir. Bunlar delîl olarak ise, İkrime’den şöyle dediğini nakletmektedir: “Buradaki *En-necdân* ile ‘iki göğüs’ kastedilmektedir.” Bu da İbn Abbas ve Ali (r.anhuma)’dan rivayet edilmiştir.³⁹⁴ *ed-Dürri’l-Mensûr* adlı eserde ise, Firyabî ve Abd b. Humeyd rivayetleriyle Hz. Ali (r.a.): “Bazı insanlar necdeynin iki göğüs manasında olduğunu söylemişlerdir; hayır bunlar hayır ve şerr yolları olmaktadır,”³⁹⁵ demiştir. el-Âlûsî bunun Şia tefsirlerinden ‘Mecmau’l-Beyân’ eserinde yazılı olduğunu³⁹⁶ söylemiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır’a göre “Biz ona iki yolu gösterdik” âyetinden iki mana meydana gelmektedir. Bunun birisi hidayettir, ikisinin de yollarını göstererek hayırlı yola girme ve kötü yoldan sakınma emri olduğunu demiştir. Böylece hidayet açısından hayırlı yol olumlu, hayırsız yol olumsuz’dur.³⁹⁷

E- MAL HARCAMANIN UYGUN OLDUĞU YERLER

Cenab-ı Hakk, insana verdiği nimetleri zikrettikten sonra, mal harcama işinin yerinde ve mübah olduğu faziletli şeylerin neler olduğunu kullarına göstermiş ve gösteriş için malını harcamanın, fâsit ve faydasız bir harcaş olduğunu vurgulamıştır.

1. 10 - 16. Âyetler

فَلَا أَقْتَحِمُ الْعَقَبَةَ (۱۱) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (۱۲) فَكُ رَقَبَةً (۱۳) أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَةٍ (۱۴) يَتَّبِعُ مَا
مَقْرَبَةً (۱۵) أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ (۱۶)

2. Âyetlerin Meâli

11. Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.

³⁹³ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3910.

³⁹⁴ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 184; el-Kurtubî, a.g.e., XX, 65.

³⁹⁵ Süyûtî, a.g.e., V, 442.

³⁹⁶ el-Âlûsî, a.g.e., XXX, 136.

³⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., IX, 227.

12. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?
13. O tutsak bir boynu çözmektir.
14. Veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir,
15. Yakınlığı olan bir yetime,
16. Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula.

3. Âyetlerin İhtiva Ettiği Konular

a. Akabe Hakkında Müfessirlerin Görüşleri

Allah Teâlâ'nın فَلَا أَقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ buyruğunda zikretmiş olan akabe ne kastedildiği hususunda müfessirleri birçok görüş ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla, bu görüşleri ikiye ayırıp, incelemeye çalışacağız.

a. Âyetteki akabenin, 'ahiretteki yolları ifade ettiği söylenmiştir. Bu manada İbn Cüzey el-Kelbî, akabe, cennetle cehennem arasında bulunan bir yoldur, demiştir.³⁹⁸ el-Vâhidî, bu ifadeyi, düşünülmesi ve incelenmesi gereken bir izah olarak nitelendirmiştir; çünkü insan ve insan olamayan mahlukatın, cehennem yolunu araştırmayacakları ve orayı istemeyecekleri malumdur. Binâenaleyh âyeti bu manaya almanın, net olan bir şeyi yeniden izah etmek gibi olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bunun delîli, şu âyette "O akabenin ne olduğunu sana ne bildirdi? buyurunca, bunu "köle azad etme" ve "açları doyurma" âyetleriyle tefsir etmiştir.³⁹⁹ Bu ifade ile cehennem yolunun-yokuşunun da kastedildiğini söylemiştir. Buradaki akabenin, 'cehennemdeki bir dağ olduğu' açıklamasında da bulunmuşlardır. Ebû Recâ'dan şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: Bize ulaştığına göre akabeyi çıkıp aşmak, yedi bin yıl, ondan aşağıya inmek de yedi bin yıl sürmektedir. Burada bahsedilen akabenin sırat köprüsü olma ihtimali de söylenmiştir. Bu köprüyü aşmanın, mü'minler için farz olan bir namazı kıldığı kadar bir süre alacağı da söylenmiştir. Bunun hakkında Ebu'd-Derdâ'dan şu rivâyet edilmiştir: "Önümüzde bizi bekleyen bir akabe vardır. Bu akabeden insanlar arasında en kolay ve rahat kurtulacaklar

³⁹⁸ İbn Cüzey el-Kelbî, a.g.e., II, 574.

³⁹⁹ el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Vasît fi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, IV, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, 491.

yükleri en hafif olanlardır.” Akabenin, ateşin bizatihi kendisi olduğu da söylenmiştir. Bunun hakkında Abdurrahmân b. Ömer’den şöyle söylediği rivâyeti gelmektedir; “Kim bir köle serbest bırakırsa, Cenab-ı Hakk da o kölenin her bir azası karşılığında onun bir azasını cehennem ateşinden azad eder.”⁴⁰⁰

Bu konuda, Ebû Hureyre’den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim bir köleyi hürriyetine kavuşturursa, Allah da o kölenin her bir organı karşılığında onun bir organını cehennemden kurtarır. Hatta onun fercini, kölesinin ferci karşılığında cehennemden azad eder.”⁴⁰¹

b. Diğer bir açıklama da şöyledir: Burada akabe ifadesi benzetme yoluyla, Allah Teâlâ, iyi işler yapma konusunda, kişinin nefis ile ve şeytan ile mücâdele etmesine dair bu âyeti getirmiştir. Bu açıklama Mukâtil b. Süleymân’ın görüşüdür.⁴⁰² Râzî, bu hususta, en gerçek (doğru) açıklamanın bu olduğunu demiştir. Zira, insan madde ve hayal dünyasından, ilahî nurlara, dünyanın doruklarına çıkmak istemektedir. Lâkin, insanın bu zirveye ulaşması için yüksek ve çetin tarikler, korkunç sesler, yıldırımlar vardır.⁴⁰³

b. İnsanın Sarp Yokuşu Aşmamasının Sebebi

فَلَا أَقْتَحِمُ الْعَقَبَةَ “Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.” âyetinin manasına gelince, burada, Allah Teâlâ, insanın sarp yokuşu aşması için, malını neden kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması, yiyecek bulamayan kimselerin (miskînlerin) yedirilmesi uğrunda harcamadığını vurgulamıştır. Böyle yapması, malını Hz. Muhammed (s.a.v)’e düşmanlık uğrunda harcamasından onun için daha hayırlı olacağını açıklamıştır. Bu da, birçok müfessirin izahıdır.⁴⁰⁴ el-Beyzâvî, “Fakat o, sarp yokuşa atılmadı.” âyetini yokuşa atılmakla, zor işe girişmek ve Allah’ın insana verdiği nimetlere şükretmemekten dolayı ona atılmadı,⁴⁰⁵ şeklinde açıklamıştır.

⁴⁰⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmî’t-Tefsîr*, a.g.e., IX, 133-134; er-Râzî, a.g.e., XXXI, 184; el-Kurtubî, a.g.e., XX, 67.

⁴⁰¹ el-Buhârî, *Keffâratü’l-Eymân*, 5, 2381.

⁴⁰² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, a.g.e., III, 486.

⁴⁰³ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 184.

⁴⁰⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 66.

⁴⁰⁵ el-Beyzâvî, a.g.e., V, 314.

c. Sarp Yokuşu Aşma ile İlgili Açıklamalar ve Aşmanın Yolları

Allah Teâlâ'nın "Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?" buyruğunda, bazı müfessirlerin, burada hazf edilmiş birşeyin olduğu iddiasında buldukları görülmektedir. Zira, "akabe", köle azad etmek" anlamında olmadığını ve bunun için, âyetin takdirinin *وَمَا* *أَدْرَاكَ مَا فَتَحَ الْعَقَبَةَ* – "Bu sarp yokuşa vurmanın ne olduğu sana ne bildirdi." şeklinde olması gerekmektedir. Bu ise, dinin emirlerine bağlı kalmanın ne kadar büyük bir iş olduğunu anlatmaktadır. Hitap - ona sarp yokuşu aşmayı öğretmek üzere - Rasülü Ekrem'e yöneliktir.⁴⁰⁶

El-Kuşeyrî bu konuda, akabenin, cehennemdeki bir yokuş olması yorumunun uzak bir ihtimal olduğunu söylemiştir. Zira dünyada olan bir kimse cehennemde olan bir sarp yokuşa saldıramaz. Ancak, bu buyruk, böyle bir kimse yarın cehennem yokuşunu aşıp geçme imkânını verecek şekilde nefisini ne diye hazırlamadı?⁴⁰⁷ anlamına gelmektedir.

Bu hitabın, sarp yokuşun büyüklüğünü açıklamak manasında olmadığı ve bunun Allah Teâlâ'nın katındaki önemini belirtmek için geldiği söylenmiştir. Cenab-ı Hakk'ın bundan amacı ise, o sarp yokuşu aşmak ve geçmek için ne kadar emek ve sıkıntı olursa olsun, insanoğlunu buna teşvik etmektir.⁴⁰⁸ Buna göre, insan bu sarp yokuşu aşmak için emek verdiği vakit, Allah Teâlâ bunun karşılığını kendisine verecek, kendisini yokuşun kucağına atan kimseye, çekmiş olduğu sıkıntıların karşılığını verecektir.

Yüce Allah, sarp yokuşun ne olduğu soruyla dikkat çektikten sonra da yokuşu aşmanın yollarını, "tutsak bir boynu çözmektir, veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmek, yakınlığı olan bir yetime, veya hiçbir şeyi olmayan yoksula" şeklinde göstermektedir.

(1) Kölelik ve Kur'ân'ın Köleliğe Karşı Tavrı

Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde ve öncesinde, dünyanın her yerinde kölelik kurumu bulunmaktaydı. Bu sadece Arap toplumuna mahsûs değildi. Kur'ân'da yer alan değişik âyetler, onlar hakkında çoğu durumları içermektedir. Köle, sahibi tarafından alınan, satılan,

⁴⁰⁶ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 185; el-Kurtubî, a.g.e., XX, 67-68.

⁴⁰⁷ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 474.

⁴⁰⁸ Seyyid Kutub, a.g.e. VI, 3911.

bağışlanan, ortak kılınan, üretilen bir mal gibiydi. Köle kadınların, çocukları özgür olsun diye, sahibileri ile akid olmaksızın yatıp kalkmaları alışılmış durumlardandı. Esir erkek ve kadınların evlenmelerinden meydana gelen çocuklar ise köle olmaya devam ederdi. Kur’ân kölelik halini gerçek bir yaklaşımla fevkâlade tedavi etmişti. Ona iyi davranmaya değişik yöntem ve sebeplerle serbest bırakılmasına sevk etmiştir. Köleler için fidye ve karşılıksız iyilik etme yoluyla tutsaklığın kaldırılması prensibini getirmiştir.⁴⁰⁹

(2) Köle Azadı

Mukâtil b. Süleymân, ‘Muhammed’in dinine girdiğimden beri bütün malımı telef ettim’ diyene, bir köle azat et yahut altmış yoksula yemek yedir, denmesi dolayısıyla “tutsak bir boynu çözmektir, veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmek, yakınlığı olan bir yetime, veya hiçbir şeyi olmayan yoksula” âyetlerinin indiğini söylemiştir.⁴¹⁰

فَأَنْ رَقَبَةً – “O, tutsak bir boynu çözmektir.” Hitabı, insanı hürriyetine kavuşturmak, kölelikten kurtarmak, şeklinde açıklanmıştır. Bu şekilde açıklanma sebebi, fekk sözcüğünün, bağı çözmek, kelepçeyi çıkarmak, engeli ortadan kaldırmak manasına gelmesindedir.⁴¹¹

Bunun üzerine, Ukbe b. Âmir el-Cühenî’nin rivâyet ettiğine göre, Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: “Her kim mü’min bir köleyi hürriyetine kavuşturursa, bu onun cehennem ateşinden kurtulma fidyesi olur.”⁴¹²

el-Mâverdî, bunun ikinci bir manaya gelebileceğini söylemiştir. Buna göre, o kişinin günahlardan uzak durmak, itaatlere de uymak sûretiyle kendi kendisini kurtarıp, boynunu âzat etmesini kastediyor olabilir. Bu konuda, rivâyet edilen hadîs, böyle bir tevil yapmaya da engel değildir. Hatta bu tevil şekli doğruya daha yakındır.⁴¹³

“O, tutsak bir boynu çözmektir” âyetinin bazen de, sahibiyile belli bir para kazanmak için özgürlüğüne kavuşmak üzere anlaşmış köle için⁴¹⁴ gerçekleştiği

⁴⁰⁹ Derveze, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, II, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1421/2000, 259-260.

⁴¹⁰ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, a.g.e., III, 486.

⁴¹¹ eş-Şevkânî, a.g.e., V, 594.

⁴¹² Ebû Dâvûd, Kitâbu Itk, 14, 275.

⁴¹³ el-Mâverdî, a.g.e., VI, 279.

⁴¹⁴ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 186.

söylenmiştir. Bu konuda, İmam Ahmed, İbnü Hibban, İbnu Merduye ve el-Beyhakî, el-Berrâ b. Azîb'den şunu rivâyet etmişlerdir:

“Peygamber (s.a.v)’e bir bedevî geldi de, ona, ‘Ey Allah’ın Rasûlü bana öyle bir amel öğret de beni cennete koysun’ demişti. Bunun üzerine Hz. Muhammed: ‘Bir neseme (can) ya da bir köle salıver.’ buyurdu. ‘Onun ikisi de bir değil mi?’ demişti. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: Hayır, bir can kurtarma, onu azat etmekte senin yalnız ve tek olmandır. Fekk-i rakabe, yani bir köle salıvermek ise, onun azat edilmesine yardım etmendir.”⁴¹⁵

(3) Özgürlüğüne Kavuşturulması Daha Faziletli Olan Köle

“O, tutsak bir boynu çözmektir.” buyruğu hakkında, pahalı, kâfir bir tutsağı hürriyete kavuşturmak, değeri daha düşük, mü’min bir esiri özgürlüğüne kavuşturmaktan daha faziletli olduğu söylenmektedir.⁴¹⁶ Zira, “Hz. Efendimiz (s.a.v)’e: ‘Hangi esiri azat etmek daha faziletlidir’ diye sorulmuştur. ‘Değer itibariyle daha pahalı, efendileri gözetiminde daha üstün ve nefis kabul edilenleri’ diye cevap vermiştir.”⁴¹⁷

İbnü’l-Arabî, bu hadiste, müslümanlar arasından böyle olannın, kastedildiğini söylemiştir. Buna delil de Hz. Peygamber (s.a.v)’in: “Kim müslüman bir köle azat ederse...” ile; “Kim mü’min bir esir azat ederse...” diye buyurmuş olmasıdır. Kâfir bir tutsağı hürriyete kavuşturmanın, değerinin daha düşük olduğu şeklindeki açıklamanın bir yanılma olduğunu söylemiştir.⁴¹⁸

(4) Köle Serbest Bırakıp Sadaka Vermenin Fazileti

En faziletli ameller, köleyi hürriyete kavuşturmak ve sadaka vermektir. Ebû Hanife’ye göre azât etmek, sadaka vermekten daha faziletlidir. Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre ise, sadaka vermek daha faziletlidir. Âyette köle azat etme, sadaka vermekten daha önce zikredildiği için Ebû Hanife’nin görüşüne daha kuvvetli bir delil teşkil etmektedir.⁴¹⁹

⁴¹⁵ el-Beyhakî, Bâbu Itk, 2, 4758/2.

⁴¹⁶ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 68.

⁴¹⁷ el-Buhârî, Kitâbu’l-Itk, 2, 2382.

⁴¹⁸ İbnü’l-Arabî, a.g.e., IV, 401.

⁴¹⁹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 186.

d. İhtiyaç Sahipleri

Allah Teâlâ'nın *أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ* – “Veya salgın bir kıtlık gününde yemek yedirmektir.” ifadesine gelince, yemeğin çok az bulunduğu bir günde yemek yedirmek şeklinde açıklanmıştır.⁴²⁰ Diğer bir açıklamaya göre, kendisinde, yemeğe istek duyulan, düşkünlük beyan edilen bir gün olduğu söylenmiştir. Bu hitabın, ليل نائم “uyuyan (uykulu) gece”, ve *أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ* “oruçlu gün” kullanımlarında olduğu gibi, نهار صائم hitabıyla da “aç geçirilen gün” ifade edilmektedir.⁴²¹

Âyetin, açlık, kıtlık zamanında yedirmek, tesaddukta bulunmak, mal elden çıkarmak nefse daha zor ve ağır şeylerden olmasından dolayı, bu yönüyle de daha çok ecr ve mükâfât kazanabilmek için de bir vesile olduğu söylenmiştir.⁴²² Bu hususta, Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyet bulunmaktadır. Nitekim, Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

وَيُطْعَمُونَ أَلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

“Onu sevmelerine ve ona ihtiyaçları olmasına ragmen, bir yoksula, yiyecek yedirirler.”⁴²³

Hz. Peygamber (s.a.v)’den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “İlahî rahmeti celbeden hususlardan birisi de aç kalmış bir müslümâna yemek yedirmektir.”⁴²⁴

e. Akraba Olan Yetim

Makrabe daha yukarıda belirttiğimiz gibi, kişinin akrabası kişi ile aralarında yakınlık olan kimseler, anlamındadır. Cenab-ı Hak, *يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ* âyetiyle akraba, fakir ve sadakaya ihtiyaç duyuyor ise, sadaka vermenin başkasına vermeden daha üstün olduğunu vurgulamıştır.

Cenab-ı Hak’ın *يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ* – “Yakınlığı olan bir yetime” ifadesinde, ez-Zeccâc, bu ifadenin *زيد ذو قرابتي و زيد مقربتي* “Zeyd akrabamdır...” şeklinde diyebileceğini, fakat masdar olduğu için, *زيد قرابتي* şeklindeki

⁴²⁰ et-Taberî, a.g.e., XXIV, 425.

⁴²¹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 186.

⁴²² ez-Zuhaylî, a.g.e., XXIX, 251.

⁴²³ İnsân 76/8.

⁴²⁴ el-Beyhakî, Şuabu'l-İmân, 3, 217.

ifadenin, ifade ediliş bakımından çirkin ve yerinde olmayan bir kullanış olduğu söylenmiştir.⁴²⁵

Mukâtil b. Süleymân, Allah'ın bu hitab ile, “Kendisiyle onun arasında bir akraba bulunan yetim” manasını kastettiğini, bu nedenle de, burada iki gerekçenin bir arada bulunmuş olduğunu, dolayısıyla onu doyurmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir ki, bu iki gerçekçe de, onun hem yetim hem de akraba olmasıdır.⁴²⁶ Yetimlere yardımın fazileti hakkında Rasûlullah'tan pek çok hadis rivayet edilmiştir. Nitekim, bir rivayete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“Ben ve yetime bakan kimse cennete şöyleyiz. Bunu söyledikten sonra Rasûlullah iki parmağını birleştirerek göstermiştir.”⁴²⁷

f. Yoksuldan Maksat

Allah Teâlâ'nın *أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ* “Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula” hitabı söz konusu olunca bu, fakirliğinden ve hiçbir şey olmadığından dolayı, toprağa yapışmış kalmış, böylece de, kendisini örtecek, altına serebilecek bir şeyi bulunmayan miskin, aşırı yoksul anlamındadır.⁴²⁸ Rivâyet olduğuna göre, İbn Abbas, yüzü, gözü toprağa bulanmış bir miskinle karşılaşmış; bunun üzerine, “işte bu, Allah'ın, haklarında *أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ* buyurduğu kimsedir”, demiştir.⁴²⁹ Âyette, evlad'ü-iyali pek çok olan, borç altına girmiş, kötürüm kalmış, kimsesi olmayan, toprağı uzakta olan, yani vatanından uzaktaki yabancı kimsenin kastedildiği de söylenmiştir.⁴³⁰

eş-Şâfiî, bu âyete dayanarak, “miskinin, bazen birşeyler bulabilen, bir şeye mâlik olabilen kimse olduğunu söylemiştir. Zira, miskin sözcüğü hiç bir şeyin olmadığına delâlet etmiş olsaydı, o vakit bu miskin sözünü *ذَا مَتْرَبَةٍ* ifadesiyle kayıtlamak, faydasız bir tekrar olurdu ki, bu câiz değildir.”⁴³¹

⁴²⁵ ez-Zeccâc, a.g.e., V, 329.

⁴²⁶ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsiru Mukâtil b. Süleymân**, a.g.e., III, 436.

⁴²⁷ et-Tirmizî, Kitâbu'l-Birri ve's-Sıla, 14, 1919.

⁴²⁸ el-Âlûsî, a.g.e., XXX, 138.

⁴²⁹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 187.

⁴³⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 70.

⁴³¹ eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh b. İdrîs, **Tefsiru'l-İmâmi's-Şâfiî**, 1.b., Dâru't-Tedmüriyye, Riyâd, 1427/2006, s. 1444.

F- İMAN, SABIR VE MERHAMETİ TAVSİYE

1. 17. Âyet

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ

2. Âyetin Meâli

“Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır.”

3. Âyetin İçerdiği Konular ve Tefsiri

a. İman ile Salih Amelin Birbirinden Ayrılmazlığı

Âyetlerde zor muamelelerle birlikte Allah’a iman, merhamet ve sabrı birbirlerine tavsiye, mü’minlerin dayanışma ile beraber olmalarının gereği vurgulanmıştır. Burada da, Kur’ân’ın peş peşe zikrettiği iman ile sâlih amelin birbirinden ayrılmazlığının tekid edildiği görülmektedir. Buna göre, mezkûr özelliklerin yanı sıra insanın Allah’a inanması da şarttır. Zira, imanı olmayanın hiçbir ameli sâlih sayılmaz ve Allah’ın huzuruna da boş gideceklerdir. Kur’ân’da pek çok yerde, iyiliğin yalnız iman ile işlenirse kıymeti olduğu ve onun kurtuluşuna vasıta olacağı açıklanmıştır. Nitekim, bu konuda Yüce Allah başka bir sûrede şöyle buyurmaktadır:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkek veya kadın, kim mü’min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfâtlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”⁴³²

Müfessirlerin, Allah Teâlâ’nın ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا ifadesini, taatlardan sonra zikretmesinin hikmet ve sebebinin ne olduğu hakkındaki açıklamaları şöyledir:

1. “Bundan sonra da iman edenlerden... olmasıdır.” hitabı, sonra da bu kimsenin, bu işleri mü’min olarak yapmış olmalıdır ve işin neticesinde, son ömründe iman

⁴³² Nahl 16/97.

edenlerden olmasıdır (iman üzerine vefat etmesi) şeklinde açıklanmıştır.⁴³³ Nitekim, Cenab-ı Hakk bu hususta, başka bir sûrede şöyle buyurmuştur:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ

“Şüphe yok ki ben, tövbe edip inanan ve salih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affedicim.”⁴³⁴

2. Bir diğer açıklamaya göre bu âyetin manası, bu işlerin Hz. Muhammed (s.a.v)’e iman etmeden önce, Allah’ın huzurunda, kendilerine fayda sağlayacağına inanan kimseler, bundan sonra, Hz. Muhammed (s.a.v)’e iman ederse mükâfât alacağını bildirdiği söylenmiştir.⁴³⁵ Bunun delili ise, şu rivâyetir:

Hakim ibn Hizam, müslüman olduktan sonra, Hz. Peygamber’e dedi ki, “Ey Allah’ın Rasûlü! Bizler câhiliye döneminde birtakım işlerle Allah’a ibadet edip O’na yakınlaşmaya çalışıyorduk. Onların bize bir faydası olur mu?” Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Geçmişinde işlediğin hayırlar üzere müslüman oldun.”⁴³⁶

3. Cenab-ı Hakk’ın *ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا* ifadesinden kastedilen, mertebe ve fazilet bakımından, imanın köle azat edip, sadaka vermekten daha üstün ve yüce olduğudur. Çünkü, imanın sağladığı mükâfât mertebesi, diğer amellerin sağladığı mükafaat derecelerinden daha büyüktür.⁴³⁷

b. Merhamet ve Sabır ile Tavsiyeleşmek

Âyetin devamında Yüce Allah *وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ*, sadece ferdî olarak iman etmenin yeterli olmadığını, böylece mü’minlerin toplumsal olarak da sâlih ameller yapmasını vurgulamıştır. Allah Teâlâ burada, birbirlerine sabrı tavsiye ederler ve birbirlerine merhameti telkin ederler diyerek, kısa cümlelerle mü’min toplumunun iki özelliği olduğunu açıklamıştır. İslam dininin bu özelliği yanında sorumluluk ve hesabın ferdî oluşu da tam bir açıklıkla ifade edilmiştir.

⁴³³ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 71.

⁴³⁴ Tâ Hâ 20/82.

⁴³⁵ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 187.

⁴³⁶ el-Buhârî, Kitâbu’z-Zekât, 30, 1469.

⁴³⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3913.

Seyyid Kutub, burada, sarp yokuşu aşmak için atılması gereken adımlarda, köle azat etmek veya açlık gününde bir yoksulu doyurmak, yakınlığı bulunan bir yetimi veya toprağa bulanmış, yerde sürünen yoksulu yedirip doyurmak, bir de bunun üzerinde ek olarak, iman eden, sabrı ve merhametli olmayı tavsiye eden kişilerden olunmasının kastedildiğini söylemiştir.⁴³⁸

Diğer bir açıklamaya göre bu hitap, “Onlar birbirlerine ya imanın getirdiği zorluklara ve onu devam ettirmeye karşı sabrı, yahut da günahlara, taatlara ve kendisiyle mü’minlerin imtihân edildiği sıkıntılara karşı sabretmeyi tavsiye edenler” demektir. Ondan sonra, Allah Teâlâ, merhametin tavsiye edilmesini de bunun peşinden getirmiştir ki, bu da, insanların birbirlerine mazluma yahut ihtiyaç sahiplerine merhamet etmeleri, veya dinde kötü olan bir şeyi yapmaya meyleden kimseye, merhamet edip de, onun bu kötü şeyi yapmasına engel olmayı tavsiye etmeleri anlamındadır.⁴³⁹

G- ASHABÜ’L-MEYMENE VE ASHABÜ’L-MEŞ’EME

1. 18-20. Âyetler

أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (۱۸) وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (۱۹) عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ (۲۰)

2. Âyetlerin Meâli

18. İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilecek kimselerdir.

19. Âyetlerimizi tanımayanlar ise; amel defterleri solda verilecek olanlardır.

20. Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

3. İhtiva Ettiği Konular ve Tefsiri

a. Ashabü’l-Meymene

Önceki âyette zikredilmiş olan, iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine sabrı ve merhameti tavsiye eden kimselerin vasıflarının ardından Allah Teâlâ bunların mükâfâtlarını müjdeleyerek buyurdu ki: **أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ** - “İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilecek kimselerdir.” ez-Zamahşerî, meymene ve meş’eme sözcüklerinin de,

⁴³⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3913.

⁴³⁹ er-Râzî, a.g.e., XXXI, 187.

‘yemin’ ve şimâl’ kelimelerinde olduğu gibi, “kendileri için uğur veya uğursuzluk beklentisi içinde oldukları” anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁴⁰ Allah Teâlâ bunların durumunu Vâkıa Sûresi’nde açık bir şekilde beyan etmiş ve bunların birçok nimetlerin içinde olduklarını belirtmiştir.

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ (۲۷) فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ (۲۸) وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ (۲۹) وَظِلِّ مَمْدُودٍ (۳۰) وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ (۳۱) وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ (۳۲) لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ (۳۳) وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ (۳۴) إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً (۳۵) فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا (۳۶) غُرْبًا أَتْرَابًا (۳۷) لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ (۳۸)

“Ahiret mutluluğuna erenler (sağdakiler), ne mutlu kimselerdir. (Onlar) dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir su başında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşek üzerindedirler. Biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılışta yarattık. Onları ahiret mutluluğuna erenler için, hep bir yaşta, eşlerini çok seven gösterişli bakireler haline getirdik.”⁴⁴¹

b. Ashabü'l-Meş'eme ve Ahiretteki Durumu

Allah Teâlâ karşılaştırma yapılınsın ve öğüt alınınsın diye, cennet ehli ile cehennem ehli, bahtiyarlarla bedbahtlar arasındaki korkunç farkı açıklamak için, Kur’ân-ı Kerîm’in, teşvik ve korkutma konusundaki üslûbu ile, itaatkârlar ile isyan edenlerin hâlini birlikte açıklamıştır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا – “Âyetlerimizi tanımayanlar ise...” hitabın hakkında, Allah Teâlâ’nın sol ehli olan topluluk için, bu niteliğinden başka bir nitelik sayma gereğini duymadığı söylenmiştir. Zira, kâfirlik özelliği herşeyi bitirip, kâfirlikle birlikte hiçbir hayırlı muamele düşünülmemektedir.⁴⁴²

Müfessirler burada, kitapları sollarından alacak olanlar, uğursuz olanlar, sol tarafından yaratılmış olanlar, Kur’ân ya da Allah’ın delillerini inkâr edenler, onların bulanacağı yerin sol tarafı olmasından dolayı Allah’ın bunları Ashabu’l-Meş’eme olarak

⁴⁴⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., VI, 379.

⁴⁴¹ Vâkıa 56/27-38.

⁴⁴² Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3914.

isimlendirdiğini söylemişlerdir. Buna göre, el-Kurtubî, Meymene sahipleri cennetliklerdir, Meş'eme sahipleri de cehennemliklerdir demiştir.⁴⁴³

وَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ - “Âyetlerimizi tanımayanlar ise; amel defterleri solda verilecek olanlardır. Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.” hitapları ile ilgili şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Son âyette geçen Mü’sade sözcüğü, kapatılmış kendisinde hiçbir ışık ve aralık bulunmayan ve ebediyen çıkılması mümkün olmayan” anlamında gelmektedir. Başka bir açıklamaya göre, “Kıyâmet günü olduğu vakit Allah Teâlâ, her azgının, her şeytanın, dünyada insanların kötülüğünden korktuğu herkesin bağlanmasını emreder. Onları demirlerine kapatırlar, onların ayakları bir yerde ebediyen karar kılamaz ve ebediyen gökyüzüne bakamazlar, gözleri uyku yüzü görmez ve asla soğuk bir içecek tatmayacağı söylenmiştir.”⁴⁴⁴ Nitekim, Allah Teâlâ Vâkıa Sûresi’nde Ashabu’l-Meş’eme durumunu şöyle açıklamıştır:

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ (٤١) فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ (٤٢) وَظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ (٤٣) لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ (٤٤) إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ (٤٥)

“Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir. Onlar iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler.” Ne serin ve ne yararlı olan zifirî bir gölge içinde! Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) safahata dalmış ve azgın kimselerdi.”⁴⁴⁵

Beled Sûresi’nin nihayeti ile baş tarafı arasında bir uyum bulunmaktadır: Allah Teâlâ’nın, insanı meşakkat içinde yarattığını, görme, konuşma, tatma nimetlerini verdiğini, işlediği muamelelerle olumlu ya da olumsuz olduğu, sonu cennete veya cehenneme varacak yolu gösterdiğini, insanın başına gelecek imtihanın netîcesini beyan ederek sûre tamamlanmaktadır.

⁴⁴³ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 72.

⁴⁴⁴ İbn Kesîr, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm**, a.g.e., VIII, 409.

⁴⁴⁵ Vâkıa 56/41-45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BELED SÛRESİ'NDE OLUMLU VE OLUMSUZ
İNSAN TİPLERİ

I- KUR'ÂN'DA İNSAN

Konumuzun üçüncü kısmı, insan kavramı ile sıkı ilişkili olmasından dolayı, biz öncelikle daha detaylı bir şekilde insanın tanıtımını, bazı genel özelliklerini beyan etmeye çalışacağız. Yaratılış bakımından tabii varlık olan insan, aynı zamanda düşünceleri ve davranışları açısından fevkalâde karmaşık bir bütündür. İnsan eşsiz bir varlıktır. Ondaki vasıflar hiçbir canlı ile mukayese edilmeyecek kadar değişik, gözleri kamaştıracak kadar parlaktır. Kâinattaki takriben dokuz yüz bin canlı içinde alet yapan, kendinin farkına varan, evrenin sırrını araştıran ve onun içine nüfuz etmeye çalışan yegâne canlıdır.⁴⁴⁶ İnsan hakkında basit bir anlayışa sahip olmak mümkün değildir. Bundan dolayı, son derece kompleks olan bu insanın çevre ve toplumla ilişkilerini incelemek için Kur'ân-ı Kerîm'in dışında, farklı ilimlerden faydalanılmaktadır. Felsefe, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji ve Ahlak gibi, ilimler insanı çeşitli yönleriyle ve kendi metodlarıyla tanıtmaya çalışmaktadırlar.

Muhakkak, insan ile ilgili açıklamalar yaparken temel kaynağımız, Kur'ân-ı Kerîm'in sunduğu beyanlar olacaktır. Zira, onu en iyi tanıyan ve tanıtan, en mükemmel şekilde yaratan ve onun için rehber olarak bu Kur'ân'ı indiren Allah Teâlâ'dır.

İnsan kavramı, diğer bütün kavramların odak noktasıdır. Bundan dolayıdır ki insanın insan hakkındaki görüşü, yahut insanın kendine bakış ve yorumlayışı, onun bütün diğer kanaat ve görüşlerini temellendirecek ve onları derinden etkileyecektir.⁴⁴⁷ Bunun için, diğer bütün sorunların çözüme kavuşması, insanın kendi kendini çözmesine bağlı görünmektedir. Zira, insan kendini yorumlayışına ve kendi kendine biçtiği yere göre, diğer şeylere çözüm getirmekte ve değer biçmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Üstün, Yakup, "İslam'a Göre İnsan", XIV, S. 5, **Diyanet Dergisi**, y.y., 1975, 261-267.

⁴⁴⁷ Buladı, Kerim, **Kur'ân'ın İnsan Tasavvuru**, 1. b., Pınar Yayınları, İstanbul, 2007, s. 219.

⁴⁴⁸ Şahin, Hasan, "İnsan-Din İlişkisi", S. 1, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Kayseri, 1983, s. 111.

İnsan muhtevası itibariyle birbirinden farklı mahiyetteki ruh ve bedenden meydana gelmiştir. Diğer bir ifade ile insanın bedeni maddeden oluşurken ruhu madde dışı bir yapıya sahiptir. Ancak bu iki unsur insanı hayrete düşürecek kadar birleşmişler ve kaynaşmışlar, hiç ayrılamayacakmış gibi sımsıkı birbirlerine bağlanmışlardır.⁴⁴⁹

İnsanın teşekkülünde yer alan bu çift tabiatlığın neş’et ettiği ana kaynak ruh ve bedendir.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ خَلَقْتُ بَشَرًا مِّنْ صَلٰٓصَلٍ مِّنْ حَمَآءٍ مَّسْنُوْنٍ (۲۸) فَاِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِىْ فَسَجَدُوْا لَهٗ سٰٓجِدِيْنَ

“Hani Rabbin meleklere, “Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin” demişti.”⁴⁵⁰ İnsan yeryüzünden alınmış bir avuç çamur ve Allah’ın ruhundan üflenmiş bir nefhanın uyumlu bir bütününden ibaret bir varlıktır.⁴⁵¹

İnsan şahsiyetinde, varlığını korumak ve neslini devam ettirmek için doyurulması gereken bedenî ihtiyaçlarıyla hayvanî sıfatları ve özellikleri barındırdığı gibi, Allah’ı tanıma, O’na iman ve ibadet etme gibi ruhî yapısıyla meleklerin sıfat ve özelliklerini barındırmaktadır. İnsan şahsiyeti bu iki yön arasında sürekli gidip gelmektedir. Kur’ân ruh ve beden arasında gidip gelen nefsin mücadelesine işaret etmektedir: “*Kim azgınlık eder veya hayatını tercih ederse şüphesiz cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.*”⁴⁵² İşte insan bu çift tabiatıyla hem en üstün dereceye çıkabilecek, hem de en alt tabakalara düşecek güçtedir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ er-Râzî, a.g.e., XXI, 13.

⁴⁵⁰ Hicr 15/28-29.

⁴⁵¹ et-Taberî, a.g.e., XIV, 66; er-Râzî, a.g.e., XXI, 13.

⁴⁵² Nâzi’ât 79/37-41.

⁴⁵³ Kutub, Muhammed, **İslam’a Göre İnsan Psikolojisi**, 3.b., çev. Akif Nuri, Hicret Yayınları, y.y., ty., ss. 60-62.

İnsan, biyolojik açıdan baktığımız zaman diğer varlıklar gibidir. Ancak psiko-sosyal yanını dikkate almadan kâinattaki diğer yaratıklardan herhangi birisini ele alarak yapılacak her türlü analiz yanlış ve hatalı olacaktır.⁴⁵⁴

İnsanın mevcûdât içerisindeki yeri hususunda Kur'ân-ı Kerîm'de, Cenab-ı Hakk'ın Ademoğlunu, ona kuvvet ve çeşitli kabiliyetler vererek, onu diğer varlıklara hakim kılarak ve diğer varlıkları onun hizmetine vererek şerefli kıldığı belirtilmektedir. İnsanın hem aklı boyutunun hem de tutkularının olması, melekler ve hayvanların da bulunduğu varlık mertebelerinde ona mümtaz bir yer sağlamaktadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَجْرِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”⁴⁵⁵

er-Râzî, insanın yaratıklar içindeki yerini tespit maksadıyla onun bazı kuvvelerinden yola çıkarak şöyle bir bölüştürme yapmıştır:

a. Akıl ve hikmet kuvveti bulunup, şehvî ve tabîî kuvveti bulunmayanlar: Melekler;

b. Bunun tam tersi olanlar: Hayvanlar;

c. Her ikisinden de uzak olanlar: Bitkiler ve cansızlar;

d. Akıl, hikmet kuvveti, şehvî ve tabîî kuvveti bulunanlar: İnsanlar. Sırf kudsî-aklî kuvvet ile behimî, gadabî ve şehvî kuvveti birlikte bulundurmasından dolayı insanın hayvanlardan daha üstün olduğunda şüphe yoktur. Yine insanın bitki ve cansız mahluklar gibi her iki kuvvetten uzak şeylerden üstün olduğunda da şüphe yoktur. Bunun böyle olduğu sabit olunca, Allah Teâlâ'nın insanları varlıkların çoğundan üstün ve şerefli kıldığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Kutub, a.g.e., s. 50.

⁴⁵⁵ İsrâ 17/70.

⁴⁵⁶ er-Râzî, a.g.e., XXI, 13-14.

Mahlukatın en şerefli sayılan insan, aynı zamanda içinde en fazla zaafı barındıran varlıktır. Dışarıdan kendi varlığına musallat olan olumsuzluklardan başka onu bizzat kendi varlığında barındırdığı zaafı, hayatını isteyerek tahammül edilmez duruma getirmiştir. Dağların kabul etmediği emaneti üzerine alan insanın zaafı, nefsinde ve çevresinde içinden çıkılmaz çatışmaları yaşamış olmasından ileri gelmektedir. Zira onu, Allah'a doğru yükselten ahlakî faziletlerle en düşük rezillikler onda birleşmektedir.⁴⁵⁷

Modern Antropoloji insanı, “iki ayaklı, dik yürüyüşlü, düşünen bir varlık” diye tarif etmektedir. Bu onun hem yerde sürünen sefaletini, hem etrafına saldıran iştihalarını, hem de Cenab-ı Hakk'a uzanan azametini ifade etmektedir. Her şeyden önce insan, zaafarla ma'lûl bir varlıktır. Zira o nefsinin esiridir. Eğer insan ömrü boyunca nefsinde uyup onun kumandasında yaşamak isterse hayvanî bir hayatın mahkûmu olmaktadır.⁴⁵⁸

İfade edildiği üzere insan, bedenî ve ruhî açıdan diğer mahluklardan farklı olarak, hem akli ile hem ruhlar alemine ve ilâhî aleme, hem de cismanî aleme dönük bir şekilde yaratılmıştır. İnsan bu yaratılışıyla ilâhî ve ruhânî aleme yönelirse sınırsız ve bâkî bir mutluluğa ulaşmaktadır; lâkin bu yaratılışıyla cismanî aleme yönelirse ona hükmedebilir, ancak elde edeceği mutluluk sınırlı ve fani olacaktır.

II- İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ

A- MADDE-RUH İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNSANIN BÜTÜNLÜĞÜ

Muhakkak her şeyin mahiyeti, onu diğerlerinden ayıran özellikleriyle bilinmektedir. İnsanın iç âleminin derinliklerine baktığımız vakit, madde ve mekânın şahsiyeti dağıtıcı ve parçalayıcı etkisinden kurtularak yüksek bir amelle, şahsiyet ile bütünlüğü (benlik bütünlüğü) ruhî, enfusî âleme ulaşmaktayız. Zira yüksek hareketler, şahsiyetin bu bütünlüğünden ortaya çıkmaktadır. Dağınık düşünce ve dağınık işlerle devamlı meşgul olan şahsiyetimiz, mekâna doğru inmeye başlayacaktır ve kendi çıkarını düşünerek şahsiyette iç sıkıntısı ve huzursuzluk hisedilecektir. Fazilet ve fedâkârlıklarda özgür hareket ile şahsiyet bütünlüğüne ulaşmaktadır. İhtirasların şahsiyeti maddeye çekerek

⁴⁵⁷ Topçu, Nurettin, **İslâm ve İnsan Mevlâna ve Tasavvuf**, 7.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 34.

⁴⁵⁸ Topçu, a.g.e., s. 17.

dağıtıcı etkisinden korunmaktadır. Bu benlik bütünlüğü, ruh salığı ve soyut (manevî) hayatın yükselmesi bakımından fevkalâde ehemmiyetlidir. Kur'ân-ı Kerîm, fikir ve his açısından birlik ve bütünlük aramaktadır, bir fert ve bunun gibi fertlerden oluşan cemiyet yapısını var kılmayı hedeflenmektedir. Bunun yolunun ise 'tedebbür ve tefekküre' dayalı bir iman-amel bütünlüğünden geçtiğini ifade etmektedir.⁴⁵⁹

Tam bir bütünlük olmadan şahsiyetin yükseltilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Derin tefekkür ile Allah'ı anmanın ancak iyi muameleler ile birlikte Arş-ı İlahî'ye yükseldiği Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle açıklanmıştır:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

“Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O'na yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir.”⁴⁶⁰

Bütünlükle sağlanmış inanç, güzel amellerle insanı şahsiyet bütünlüğüne ve iyi karakterlere götürmektedir. İnsanın yetkinliği, doğru kararları ve mutluluğu bu bütünlükle sağlanabilmektedir.

Konuyla ilgili din eğitimcisi Mahmut Çamdibi şunları söylemektedir: “Şahsiyetleri eritip, insanları standart duruma getirmek, insana değer vermemek ve insanı anlamamak demektir. Her insan ayrı bir âlem ayrı bir sahîfidir. İnsanlık âlemi, sayfaları tamamen birbirinden ayıran ayrı, bağımsız ve birbirleriyle sıkı münasebette olan, birbirlerine yardımcı bulunan, eksiklerini tamamlayan sınırsız mertebe, büyük bir kitap gibidir. Mensupların birbirlerine çok benzediği kabile hayatında şahsiyetlerin bir bakıma erimesi vardır. En evvel kültürlerde bile şahsiyetlerin standartlaşması mümkün olmadığına göre, medenî cemiyetlerde şahsiyetler ve şahsiyetlerin değişikliğine müspet ve anlayışlı bir bakış kazanmanın gereği ortadadır.”⁴⁶¹

İnsan, duyu organlarıyla görüp, algıladığımız, beden ve aklımız ile bildiğimiz ruhtan meydana gelmektedir. Her birinin de kendisine has bir şekli vardır. Duygularla

⁴⁵⁹ Çamdibi, Mahmut, **Din Eğitiminin Temel Meseleleri**, 1.b., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 30-32.

⁴⁶⁰ Fâtır 35/10.

⁴⁶¹ Çamdibi, Mahmut, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî**, 5.b., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s. 18.

algılanan bedenine has özellikleri, ayakta durması, geniş tırnağının bulunması, ve vücudunda diğer hayvanlarınkine benzer kılın bulunmaması gibi özelliklerdir. Akılla bilinen ruhanî yönü ise, akıl, fikir, görme, konuşmadır.⁴⁶²

Fazlurrahman'ın belirttiğine göre, Kur'ân'da insanın ruh yönü bir bütündür. Diğer varlıklar gibi yaratılmış olmasına rağmen, insan onlardan ehemmiyetli bir şekilde ayrılmıştır. Zira Allah ona Kendi ruhundan üflemiştir.⁴⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'in Yunan felsefesi, Hıristiyanlık ve Hindu dinindeki gibi Descartes'çi manada aşırı beden-ruh ayrımını ileri süren bir düalizmi tasdik etmediği görülmektedir.⁴⁶⁴

Ruh kelimesi Kur'ân'da birkaç anlamda kullanılmaktadır. Hz. Adem'in yaratılışına işaret eden âyetlerde geçen ruh kelimesinin anlamı şöyledir: "Allah'tan olan ve insanın kendisiyle üstün özellikler kazandığı ve hakka dostluk sıfatını elde ettiği bir yönüdür. İnsanın bedensel niteliklerinin çoğunda ve bunlardan doğan kendini koruma, hayatta kalma türünden motiv ve reaksiyonlar, öğrenme açısından hayvanlarla ortaktır. Ancak insan, kendisini Allah'ı tanımaya, O'na ibadet etmeye, insanî kemâle doğru uzanan yüksek düzeylere çıkmasının yolunu açan erdemlere ve yüce değerlere iştihak duyması özellikleriyle hayvanlardan farklılık kazanmaktadır."⁴⁶⁵ Ruh görünmüyor, sınırını çizmek ve boyutlarını ölçmek elimizden gelmemektedir. Lâkin, onun etkisini görüyor ve algılamaktayız. Bunu ise, bazen elle dokunabilir vakıalar şeklinde, bazen duygu ve istekler tarzında görmekteyiz. Bu yüzdendir ki insanın bir manevî alanı vardır. Bu da ıstılâhî olarak ruh diye isimlendirilmiştir.⁴⁶⁶

Ali Şeriatî'ye göre, insan birbirinden zıt iki cevherden, balçıktan ve Allah'ın ruhundan yaratılmış, iki boyutlu bir varlıktır. Beşeri dilde kötülüğü ve aşağılığı ifade etmek için kullanılan, en aşağı kokuşmuş ve zelîl sembol balçık'tır. Her varlığın en yüksek ve kutsal yönü de ruh olmaktadır. Buna göre, en adi maddeden yaratılan insana, Allah, Kendi ruhunu üfleemektedir. Böylece insan bir vecih ile hep çamura, aşağılığa meyletmektedir. Lakin, İlahî ruhtan gelen öteki vecih en yüksek zirveye, Cenab-ı Hakk'a meyletmektedir.

⁴⁶² Öztürk, Yaşar Nuri, "Kur'ân'da İnsan Kavramı", S.3., İstanbul Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2001, ss. 1-4.

⁴⁶³ Secde 32/9; Hicr 15/29.

⁴⁶⁴ Fazlurrahman, **Ana Konularıyla Kur'ân**, 9.b., çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996, ss. 58-59.

⁴⁶⁵ Necati, Osman, **Kur'ân ve Psikoloji**, 2.b., Fecr Yayınları, Ankara, 2004, s. 209.

⁴⁶⁶ Kutub, a.g.e., s. 60.

İnsanın büyüklüğü ve önemi, iki boyutlu olmasından ileri gelmektedir. İnsanın bu iki boyuttan birini seçmesi için çabası hep sürmektedir.⁴⁶⁷

İnsanı sadece biyolojik açıdan beyan etmeye çalışmak ya da insanı ruhanî bir varlık, bir melek olarak iddia edip açıklamaya çalışmak hatalıdır. Hindular, Budistler v.b din ve sistemler, ruhî değerlerle maddi değerlerin arasını açarak bedeni bütünüyle ihmal etmişlerdir. Bunun sonucunda, insan psikolojisinde birtakım sarsıntılar olmuş, toplum geri kalmıştır. Materyalist Avrupa’da olduğu gibi birtakım sistemler de, ruhî duyguları hiçe saymıştır, bedenî isteklerine ve maddi üretim sahasına yükselmeye çalışmıştır. En sonunda insanları hayvanlara benzemiş; insanlar birbirlerini sömürmeye başlamış; ruhî ve ahlakî yönlerine yer vermemiştir.⁴⁶⁸

Mahmut Çamdibi’nin belirttiğine göre, beden ve ruhun alakası, binek hayvanı ile süvari arasındaki ilgi gibidir. Binek hayvanının yaratılış maksadı, ona binen süvari içindir. Kalp süvariye benzer, bedenın yaratılış sebebi ise kalb içindir. Düşünce ve hislerin, bedenın aşırı tatminine yönelmesi halinde, beden ve onun güçleri olan şehvet ve hiddet bizzat ibtidâî yönde gelişecektir. Dengeli tatminde ise, kalbin, bedenın meşguliyetlerinden uzak tutmasıyla Allah’a dönme imkanı vermesi ve kalbi yükselterek gerçekleri anlama yeteneği kazandırması mümkün olacaktır.⁴⁶⁹

İfade edildiği üzere, insanda ruh-beden arasında denge vardır. Onlar aynı anda birlikte vardılar ve var olmaya birlikte devam edeceklerdir. Kur’ân’a göre insan, maddi ve manevî yönüyle bir bütün olup, onu başka mahluklardan üstün kılan, maddi ve manevî alanını dengeleyip, maddi isteklerinin peşine takılmaması ve ruhunu kirlerden koruyarak yücelmesidir.

⁴⁶⁷ Şeriati, Ali, **İnsan**, 5.b., Fecr Yayınları, Ankara, 2015, ss. 17-18.

⁴⁶⁸ Kutub, a.g.e., s. 24.

⁴⁶⁹ Çamdibi, Mahmut, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, 1.b., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 17-18.

III-İNSAN'IN FITRATIN'DAN GETİRDİĞİ BAZI NİTELİKLER

A- İNSANIN DOĞUŞTAN GETİRDİĞİ BAZI OLUMLU NİTELİKLERİ

1. En Güzel Şekilde Yaratılması

Manevî yönden üstün bir değere sahip olan insan, fiziki itibarıyla de bütün diğer mahluklardan daha güzel ve üstün bir şekilde yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın en güzel şekilde yaratıldığı belirtilmektedir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

“Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.”⁴⁷⁰

Burada, insanın güzel yaratılması sadece insanın fiziki güzelliği ile irtibatlı olan yaratılış güzelliği değildir; irade ve iş yapabilme kuvveti ile alakalı da olduğu söylenmiştir. İnsanın vücudunda bulunan göz, kulak, burun, dil, boyun, dengeyi sağlayan omurga ve vücudun diğer organları ile vücut arasındaki uyum ve çalışma ahengi bu güzelliği ve üstünlüğü göstermektedir. Bunlara akıl ve zeka güzelliğini de ilave edebilmekteyiz.⁴⁷¹

Bu hitabta, insandan maksat, genel insan cinsidir. Burada geçen ‘takvîm’ sözcüğü ise, bir şeyi telifi ve terkibi konusunda, olması gerektiği en güzel şekline sokmak,⁴⁷² eğriyi doğrultmak, düzene koymak, değer biçmek anlamlarına gelmektedir. Tenvin nekre ve büyültme için olmasıyla ‘ahsen-i takvîm’, herhangi bir biçimlendirmenin veya büyük bir takvîmin en güzeli demektir. Bu ise, tam manasıyla takvîmin en güzel şekli demek olacağından maddi manevî her türlü güzelliği içine almaktadır.⁴⁷³

“İnsanın aşağıların aşağısına indirilmesi”, ifadesinden kastedilenin ne olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İbn Abbasa göre, bu ayetle ‘erzelü'l'umr' ömrün en rezil çağına döndürülme⁴⁷⁴, kastedilmiştir. Bu âyetteki sâfilîn ile, güçsüzler ve

⁴⁷⁰ Tîn 95/4,5.

⁴⁷¹ el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, 1. b., **Meâlîmü't-Tenzîl**, Dâru't-Tayyibe, Riyâd, 1409/ 1989, s. 472.

⁴⁷² el-Beyzâvî, a.g.e., V, 323.

⁴⁷³ Elmalılı, a.g.e., VIII, 537.

⁴⁷⁴ Bkz., Hac 22/5.

çaresizlerin kastedildiği söylenmiştir.⁴⁷⁵ Mücâhid ise, ayetin devamını dikkate alarak ‘sonra onu cehenneme göndeririz’ diye tefsir etmiştir.⁴⁷⁶

İnsanın en güzel şekilde yaratılmasından maksadın ne olduğu konusunda birçok görüş ileri sürülmüştür. Buna göre insan boy bosunun endamı bakımından; akıl, edeb, ilim, ve düşünce sahibi oluşu, yiyeceği şeyleri elleriyle alıp yemesi,⁴⁷⁷ konuşan, yazan ve sanat yeteneği olan bir mahluk oluşu, doğruyu batıldan, güzeli çirkinden, hayrı şerden ayırabilmesi,⁴⁷⁸ irade işleri idare etme ve muamele etme kuvvetine sahip olması⁴⁷⁹ hasebiyle en güzel şekilde yaratılmıştır.

Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: “...Size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve size temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne Yücedir!”⁴⁸⁰ Gerek ahlakî ve manevî, gerekse fizikî ve cismanî açıdan, Yüce Allah, insanı en güzel şekilde yaratmıştır. Uzuvar göreceklere vazifelere uygun biçimde hikmetin gereğine göre yaratılmıştır.⁴⁸¹ İnsanda bulunan bu uyum, vücudunun muntazam oluşundan, endamının güzelliğinden, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarına tecelligâh olmasına kadar, her konuda görülmektedir. İnsanın görevi yeryüzünde yerine getireceği ilahî emaneti yüklenmek ve gereğini yapmak olduğu için, insan Allah'a nisbeti yönüyle büyük bir kemal ifade etmektedir.

Kur'ân'da, Allah Teâlâ, insanı şereflendirdiğinden bahsetmiştir: “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”⁴⁸² Ayetten anlaşılan mana şudur; Allah, insanı, akıl, mantık, güzel suret, dik durma, geçim ve kazanç işlerini düzenleme, yeryüzünde var olan bütün diğer varlıklara hakim olma ve onların insanın emrine verilmesi,⁴⁸³ vahye muhatab olma bakımlarından şereflendirdi. Allah'ın yarattığı diğer mahluklara karşı üstünlük ve şeref olarak, insana ruhundan üflenmesi

⁴⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 11.

⁴⁷⁶ Mücâhid, a.g.e., s. 344.

⁴⁷⁷ er-Râzî, a.g.e., XXXII, 10.

⁴⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII, 538-539.

⁴⁷⁹ el-Beğavî, a.g.e., s. 472.

⁴⁸⁰ Mü'min 40/64.

⁴⁸¹ el-Âlûsî, a.g.e., XXIV, 83.

⁴⁸² İsrâ 17/70.

⁴⁸³ ez-Zemahşerî, a.g.e., III, 534.

yetmektedir. Bunun yanında, Cenab-ı Hakk insanı yeryüzünde halife yaparak, kâinatı hizmetine sunarak, onu şereflendirdi. Yüce Allah bu durumu şöyle dile getirir:

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkararak, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır.”⁴⁸⁴

Bu hususta diğer bir yorum, Alla Teâlâ Ademoğluna akıl vb. nimetler vererek, onu diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Daha sonra ona, bu akıl ve anlayışı sebebiyle, doğru inançları, huy güzellikleri kazanıp elde etmesini teklif etmiştir. Diğer bir yoruma göre ise, Allah, insanı diğer bütün varlıklardan üstün değil, mahlukatın birçoğundan üstün kılmıştır. Bu, Allah'ın mahlukatı içinde, insandan daha üstün varlıkların bulunduğu delalet etmektedir. Bunu kabul edenler, bu üstün varlıkların melekler olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸⁵ Buna göre insan en güzel şekilde yaratılmıştır; lâkin diğer varlıklardan en üstün olmadığı ortaya çıkmaktadır. İnsandan daha üstün başka mahluklar bulunduğu gibi, insanın sahip bulunduğu özelliklerin tek tek her birini, ondan çok daha mükemmel biçimde taşıyan başka varlıklar vardır. Mesela, insan bir kuş gibi uçamaz, bir fil gibi kuvvetli olamaz, bir gece kelebeği gibi iyi göremez vb. Bu yetiler tek tek ele alındığında, bunları en iyi biçimde taşıyan ve kullanan insandan çok daha üstün mahluklar vardır. Lâkin bir ‘toplayıcı ve bütünleştirici varlık’ düşünüldüğünde, insan hemen öne geçmektedir.⁴⁸⁶

İnsan hem manevî hem de maddî bakımından en güzel şekilde yaratılmıştır. Kâinatın ermine verilmesi ve yeryüzünde bütün mahlukların üstünde halife kılınması suretiyle şereflendirilmiştir. Allah tarafından, insana birçok nitelik ve güzellik bahşedilmesinden dolayı onun varlıkların en güzeli olması sağlanmaktadır, lâkin en üstünü değildir. Ama eğer insan doğru yola giderse ve Allah'ın emrettiği şeylerde hareket ederse, meleklerden daha üstün olabilmektedir. Aksi halde, hayvanlardan daha aşağı seviyeye düşebilmektedir.

⁴⁸⁴ İbrâhîm 14/32.

⁴⁸⁵ er-Râzî, a.g.e., XXI, 14.

⁴⁸⁶ Öztürk, a.g.m., ss. 13-14.

2. İnsanın Akıl ve Düşünce Sahibi Olması

İnsana verilen en önemli özelliklerden olan akıl, sözlükte masdar olarak, menetmek, engellemek, bağlamak manalarındadır. Felsefe ve mantık ıstılahı olarak akıl, varlığın hakikatini idrak eden, maddî olmayan, maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen kuvvet, demektir. Bu manasıyla akıl sadece meleklerle mahsus değil, özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirlemeye tâbîdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak akıl, ahlakî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyona haizdir.⁴⁸⁷

Buna göre, akıl insanlık için, insanın ilerleme merkezini ve dünyada da kişisel varlığı ruh olarak, zihnî ve bedenî olarak içsel haklı kılınışını ifade eden o çabasında yetersiz, çoğu zaman kullanışsız ve en iyi halde yarı aydınlatılmış bir rehberdir. Çünkü bu çaba, sadece hayatta kalmak için ve hayvanların yaptıkları gibi bu yer sağladıktan sonra da onu idame etmek için kendine yer ayırmak için değildir.⁴⁸⁸

Mukaddem zamanlarda akıl, değişen durumlarda gösterdiği ‘pratik zeka’yı ifade etmiştir. Akıllı adam, en çözümsüz görülen olaylar karşısında, dahi bir çözüm yolunu bulup tehlikeden kendini kurtaran adam idi. Akıl kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de çok sarîh dinî bir anlam taşıyan anahtar kelimedir. Bu kelime, insanı Allah’ın âyetlerini kavramaya muktedir kılan insanın yeteneğini ifade etmektedir.⁴⁸⁹

İnsan ruhu ilkel yapısı içerisinde iyi ve kötü yönleri kabul etmiş bulunmaktadır. Dil yeteneği ve dış duyuvar hassası ile beraber insan ahlakî bir görüş keskinliği ile mücehhezdir. Fazilet ve kusurun iki yolu onun tarafından bilinmektedir. Şüphesiz eğilim kötülüğe sevk etmektedir, ancak insan eğilimlerine hakim olacak kabiliyettir. Herkes bu tesiri bizzat kendi üzerinde icraat etmese bile, tekrar Allah’ın yardımı ile bunu yapanlar mevcuttur. Şu halde insanda bir muamele, hareket vb. yapmak yapmamak konusunda ona

⁴⁸⁷ Bolay, Süleyman Hayri, “Akıl”, **DİA**, II, İstanbul, 1989, 238.

⁴⁸⁸ Aurobindo, Sri, **İnsan Gelişiminin Devirdaimi**, çev. Sedat Umran, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 160.

⁴⁸⁹ Izutsu, Toshihiko, **Kur’ân’da Allah ve İnsan**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, ss. 80-81.

emirler veren iç bir güç bulunmaktadır. Bizim aşağı meleklerimizi kumanda eden bu içten otorite, ruhun aydınlanmış bölümü olan akıldır. Fakat bu akıl beşeri akıldır; yanıldığı, nüfuz edemediği yerler vardır. Şu halde, insana doğruyu, hakikati, ifade eden, yanılmayan akıl, beşerî akıl değil, İlahî akıldır. Bu akıldan gelen, vahyolunmuş ışık, iç ışığın eksikliğini giderecektir. Kur'ân'a göre akıl ve nakil at başı gitmektedir. Mü'min kalbine çift yönlü aydınlanma vardır, bunun aksine, ancak bir tanesine sahip olan inanmayandır.⁴⁹⁰

Akıl, yolunu ancak vahiy ile bulmaktadır. Akıl göz, vahiy ışığa benzemektedir. Işıksız olan bir yerde, dışarıdan ışık gelmeyince göz görmez. Gözsüz de ışık bir işe yaramamaktadır. Bunun için, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “...Gerçekten size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'ân) gelmiştir. Allah, onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir.”⁴⁹¹

er-Râzî aklın ne olduğu hususunda, gerçek aklın vahyin inşa ettiği akıl olduğunu söyleyip, Kur'ân nuruyla aydınlanmış hakikatın zirvesi olan ilahî bilgiye ulaştıracak akıl olduğunu belirtmiştir. İsrâ Sûresi'nin: “Biz Kur'ân'dan mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyle indiriyoruz. Zâlimlerin ise, Kur'ân ancak zararını artırır. İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çzer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer. De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.”⁴⁹² âyetlerinin tefsirinde, şunları söyler: “Ruhlarını, bâtil inançlar ve bozuk ahlaklardan arındırmış olanlar için Kur'ân rahmettir. Âyetin devamında bulunan “Herkes kendi yapısına uygun işler görür” ifadesi hakkında şöyle der: “Herkes kendi nefis cevherinin kalıbına; ruhunun muktezasına göre işler eder. Eğer Kur'ân-ı Kerîm'in rehberliğinde akli aydınlanmış ise, - gerçeği görür - artık ondan faziletli, kıymetli muamele sudûr etmektedir. Aksi halde, sapıtılmış, zulmanî ise, ondan da çirkin ve değersiz muamele sadır olmaktadır.”⁴⁹³

⁴⁹⁰ Draz, Muhammed Abdullah, **Düstûru'l-Ahlâk fi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Buhûsi'l-Âlemiyye, y.y., ty., ss. 6-10.

⁴⁹¹ Mâide 5/15,16.

⁴⁹² İsrâ 17/82-84.

⁴⁹³ er-Râzî, a.g.e., XXI, 19-22.

Akıl sayesinde insan yeryüzünde diğer bütün mahlukları tanımaktadır. Bu mahlukatın insanın emrine verilmesi, akıl sayesinde mahlukların gerçeğini idrak edebilme, düşünme ve idak gücüyle onları kullanabilme özelliğine sahip olmasındadır.⁴⁹⁴

Düşünme ve akıl yürütme, öğüt alma vechiyle insanlar, olaylara bakışını, inancını ve davranışlarını etkileyebilecek ya da değiştirebilecek bir güce ve role sahiptir. Bu yüzden ki Kur'ân, daima insanı, düşünmeye, incelemeye, araştırmaya teşvik etmekte, zaman zaman insanların düşünmemelerinden yakınmaktadır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır: *“Allah, gökleri gördüğümüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi akıyla (hakkıyla) düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağımıza kesin olarak inanınız. O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erekli-dişli) iki eş yaratandır. O, geceyi gündüz bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Alah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”*⁴⁹⁵ Zaten, Kur'ân'ın indirilişin bir maksadı da, insanların düşünmelerini ve akıl sahiplerinin ibret almalarını sağlamaktır. Kur'ân'da akıl kelimesinin geçtiği yerlere baktığımızda, aklın değişik derecelerde aktiviteleri olmakta, 'akletme, tefekkür, tedebbür, nazar, ibret (ders) alma' kavramlarıyla fiil olarak geçmektedir.⁴⁹⁶

Kur'ân-ı Kerîme göre, insanı insan yapan, onu her çeşit aksiyonlarına mana kazandıran ve Allah'ın emirleri karşısında yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan akıldır.⁴⁹⁷ Kur'ân bu kuvveti (gücü) kullanmayan kâfirleri, *“İnkâr edenleri imana çağırın (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.”*⁴⁹⁸, diyerek yermiş ve akıllarını

⁴⁹⁴ er-Râzî, a.g.e., XXI, 14.

⁴⁹⁵ Ra'd 13/2-3.

⁴⁹⁶ Asıl manası, “gözle bakmak olan” nazar, “kalp gözüyle bakmak” düşünmek, anlamında kullanıldığı gibi, “bir şeye hakkında tefekkür etmek, nazari araştırmalarda bulunmak” anlamına da gelmektedir. Fikr kökünden türeyen tefekkür kavramı da aynı manasındadır. er-Rağıb el-İsfahâni, a.g.e., 497; Buna göre, nazar ve tefekkür, “bir işin sonucu konusunda düşünmek”, tedebbür ise, “bir işin akibetini başından hesap etmek”, anlamına gelmektedir. Re'y (ya da Rü'yet) ise, aynı nazar gibi hem gözle hem kalple (akılla) bakıp görmek manasına gelmektedir. İnsanlarda bu gözlemler sonucu oluşan fikri kanaate de re'y denmektedir; Kutluer, İlhan, “Düşünme”, **DİA**, X, İstanbul, 1994, 53.

⁴⁹⁷ Bolay, a.g.m., II, 238.

⁴⁹⁸ Bakara, 2/171.

kullananların cehennem azabından kurtulacaklarını belirtmiştir: “Yine şöyle derler, Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerinden olmazdık.”⁴⁹⁹

Cenab-ı Hakk’ın verdiği akıl ile insan diğer varlıklardan ayrılmakta; düşünce ve yetkin olmakla da eşya ve vakalarda araştırma ve etüt yapmakta, bütün kâideleri cüz’ilerden çıkarmakta, öncüllerden sonuçlara gitmektedir. İnsanın düşünce sahibi olması, kendisini ibadetlere ehliyetli kılmış, ihtiyar ve irade, sorumluluğu yüklenmesine sebep olmuştur. İşte bu hal, onu yeryüzünün halifesi kılmıştır.⁵⁰⁰ Kur’ân, insanları çok açık bir şekilde düşünmeye sevk etmiştir:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ (١٩٠) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا
وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. ‘Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru’ derler.”⁵⁰¹

Bu buyrukta akıl sahipleri, fikrî, ilmî incelemeyi, Allah inancıyla tezekkür ve tefekkür ile bir araya getiren insanlardır. Ayrıca zikir dille anmaktan ziyade Allah’ın hayranlık uyandırıcı kudret belirtilerini tefekkür ve teemmüle dalarak, Allah bilinciyle dolmaktadır.⁵⁰²

Kur’ân, insanı yalnız tabiattaki fenomenler üzerinde düşünmeye, ilmî araştırmalar yapmaya sevk etmemektedir. O, aynı zamanda insanı, nefsinin, biyolojik, psikolojik oluşumunun gizemini düşünmeye de sevk etmektedir. O, bununla, insanı, biyolojik, fizyolojik, tıbbî ve psikolojik alanlarda keşiflerde bulunmaya davet etmektedir.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Mülk 67/10.

⁵⁰⁰ Necati, a.g.e., s. 123.

⁵⁰¹ Âl-i İmân 3/190-191.

⁵⁰² Kutluer, a.g.m., X, 53.

⁵⁰³ Necati, a.g.e., s. 125. Bkz. Rûm 30/8, Târik 86/5-7, Fussilet 41/53.

Kur'ân-ı Kerîm akli ve düşüncesini kullanmayanların halini, hayvanlardan daha aşağı bir derecede mütalaa etmektedir: “Şüphesiz yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir.”⁵⁰⁴

Bunun üzerine diyebiliriz ki, Allah Teâlâ, insanları diğer varlıklardan üstün konuma çıkararak akıl bahşetmiş ve bunun yanında aklına yardımcı ve yol gösterici olarak vahiy göndermiştir. Kur'ân daima insanı Allah'ın ilmini, hikmetini, kudretini ayetler üzerinde düşünmeye ve gerekli akibetlere çıkarmaya, araştırmaya yönlendirmektedir. Aklını ve düşüncesini kullananların üstün kıldığını ve onları kullanmayanların hayvanlardan daha aşağı bir derecede olduğunu vurgulamıştır.

3. İrade Sahibi Olması

İnsanı diğer mahluklardan ayıran önemli vasıflarından birisi de irade sahibi bir varlık olmasıdır. Sözlükte talep etmek, istemek, arzulamak, emretmek, tercih etmek, iştiyak, kast, yaratma, inşa⁵⁰⁵ manalarına gelen irade, terim olarak, nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir hedefi gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi ya da canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir hale getiren nitelik yahut bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim gibi farklı şekillerde tarif edilmiştir.⁵⁰⁶

İnsanı diğer mahluklardan üstün kılan iradesi, bağımsız davranma ve seçme kabiliyetine sahip olmasıdır. Kendi fitratına, bedeninin manevî ve maddî ihtiyaçlarına bile kafa tutabilen tek varlık insandır. Kendisine iyilik olan şeylerin tersini de yapabilmektedir. Hem aklının gösterdiği hem onun muhalefet ettiği doğrultuda davranışlar sergilemektedir.⁵⁰⁷

Âlemdeki her şey mahiyeti içersine yerleştirilmiş kanunlar çerçevesinde hareket ettiği; Allah'ın emirlerinin hepsine uyduğu için, tüm âlem müslümandır. Yani, insan hariç, evrende bulunan, hareket eden her şey, Allah'ın iradesine teslim olmuştur. İnsanın

⁵⁰⁴ Enfâl 8/22.

⁵⁰⁵ İbn Manzûr, a.g.e., V, 365-368.

⁵⁰⁶ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 206-207.

⁵⁰⁷ Şeriati, a.g.e., ss. 2-30

bütün bu uyumlu âlemden hariç olmasının sebebi, Allah'ın emrine uyup uymamakta bir seçim yapabilme kabiliyeti kendine verilen tek varlık olmasıdır.⁵⁰⁸

İslam kaynaklarında, ihtiyar, meşîet, şevk, şehvet, azim gibi sözcükler de iradeye yakın anlamda geçmektedir. Fakat bunların arasında az çok mana farklılıkları bulunmaktadır. İrade kısaca hareket etme gücü ve yeteneğidir, fiilin gerçekleşmesinde belirleyicidir. İrade kişiyi fiile yönlendirmekte, fiilde iradeye bağlı olması açısından gerçekleşme imkânı bulmaktadır. Her ne kadar irade fiilden evvel akıla düşüyorsa da fiil sürecinde de onunla beraber olan, onunla bütünleşen bir faaliyettir. Bu husustaki irade, sadece psikolojik bir fonksiyon ya da meleke olmayıp, aynı şekilde bilinçli bir seçme gücü, bu yüzden de kişiyi davranışlarının neticelerinden sorumlu duruma getiren bir ahlakî ilkedir.⁵⁰⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de irade kavramı, hem Allah'a hem de insana nispet edilerek pek çok yerde geçmektedir. Bu âyetlerin büyük bir kısmında, İlâhî iradenin mutlak, hür ve önüne geçilmez olduğunu, dolayısıyla kulun iradesini sınırladığı,⁵¹⁰ iyi veya kötü olarak olup biten her şeyin Allah'ın iradesi istikametinde gerçekleştiği,⁵¹¹ fakat O'nun iradesinin mutlak, adil ve hikmetli olduğu, kulları için kötülüğü ve sıkıntıları murâd etmediği bildirilmektedir.⁵¹² Ahlakî davranışları ihtiva eden âyetlerde, insanın hür olduğu vurgulanmakta,⁵¹³ bunun için insanın hayır ve kötü işleri de istemesinden söz edilmektedir.⁵¹⁴ İnsan yaptığı bütün faaliyetlerinde iradesini 'Allah'ı isteme' ya da 'Allah'ın rızasını isteme' şeklinde ayarlamalıdır.⁵¹⁵

Kur'ân'da insanın serbest olduğunu, seçme hakkının bulunduğunu beyan eden pek çok ayet bulunmaktadır.⁵¹⁶ Ancak daha sık olarak, *"Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tehvidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allah'a muhtaç*

⁵⁰⁸ Fazlurrahman, a.g.e., s. 68.

⁵⁰⁹ Çağrıncı, Mustafa ve Hökelekli, Hayati, "İrade", **DİA**, XXII, İstanbul, 1994, 381.

⁵¹⁰ Bkz. Bakara 2/253; Ahzâb 33/17.

⁵¹¹ Bkz. En'âm 6/125; Cin 72/10.

⁵¹² Bkz. Âl-i İmrân 3/108; Mü'min 40/31.

⁵¹³ Bkz. Âl-i İmrân 3/145; İsrâ 17/18,19.

⁵¹⁴ Bkz. Enfâl 8/62.

⁵¹⁵ Çağrıncı ve Hökelekli, a.g.m., XXII, 381.

⁵¹⁶ Bkz. Neml 27/39,40; Beled 90/10-20.

*görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.*⁵¹⁷ âyetinde de görüldüğü gibi insanın bir şeye yönelmesiyle Allah'ın o yönde o kimseyi başarıya ulaştırdığı vurgulanmıştır.⁵¹⁸

Kısaca, insanı yücelten ve diğer mahluklardan hatta meleklerden üstün kılan özelliklerden birisi de tercih kabiliyeti ve iradesi olduğu ortaya koyulmaktadır. İnsan, gerçeği bulabilmesi ve yaratılış maksadına uygun hareket edebilmesi için iradesini aklın ve vahyin kontrolüne vermesi gerekmektedir. Kur'an insanı irade sahibi olarak birçok yerde tasdik ederken, bütün iradeleri kuşatan mutlak sâhibin Allah olduğunu özellikle beyan etmektedir.

Şüphesiz insanın doğuşundan getirdiği olumsuz zaaf lar - unutkanlık, bencillik, nankörlük, mal düşkünlüğü, ümitsizlik gibi - bulunmaktadır, aynı şekilde olumlu vasıflar da -kalp sahibi olması, ahlak ve vicdan sahibi olması, güzel konuşma yeteneğine sahip olması, yüce duygular sahibi olması, fitrat-din duygusu, sevgi, eğitim vb mevcuttur. Fakat, bizim çalışmamızın temel konusu "insan tipleri" olmasından dolayı yukarıda kaleme aldığımız ve insan tiplerini daha çok etkileyen özellikleri izah etmeyi uygun bulduk.

B- İNSANIN DOĞUŞTAN GELEN BAZI OLUMSUZ ÖZELLİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in insanı ele alırken onda bulunan niteliklere geniş bir şekilde yer verdiği görülmektedir. İnsan mahiyetinde ve fitratında bulunan bu tür özellikler, pek çok ayrıntı ile ve çağdaş - psikoloji, sosyoloji v.b.- ilimleri hayrete düşürecek bir şekilde tahlil edilmektedir.

İnsanın bütün huysuzluklarının çıktığı esas güçsüzlük, Kur'ân tarafından zihin darlığı ve zafiyet olarak açıklanmaktadır ve bunu devamlı değişik şekil ve durumlarda tekrarlamaktadır. Örnek olarak, Nisâ Sûresi'nde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا

"Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."⁵¹⁹

⁵¹⁷ Leyl 92/5-10.

⁵¹⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., VI, 386.

İnsanın gururu, ümitsizliği, dengesizliği, kararsızlığı, şevkinin kırılması, bencilliği, her vakit tuzığa düşebileceği hırsı, aceleci ve telaşa düşen davranışı, kendine olan itimatsızlığı ve kendini aşırı zayıflatan endişeler ve korkular insanın zafiyetinden, zihin darlığından kaynaklanmaktadır.⁵²⁰

Muhakkak ki, insanın kendisini iyi bir şekilde tanınması, noksanlarını bilmesi, faziletlerini bilmesinden evvel gelmektedir. Zira, “güzel, hayırlı bir iş işlemek bir fazilettir, kötü işler ve şerlerden uzak durmak ise bir zarurettir.” Bu nedenle, Kur’ân ve Sünnet insanın olumsuz yönleri üzerinde daha çok durmaktadır. Nitekim bu konuda, “zararları defetmek, menfaatleri elde etmekten önde gelmektedir” kuralı da, İslam’da uyulması lazım gelen bir prensip olmuştur.⁵²¹ Kur’ân’ın, insanın olumsuz niteliklerine geniş bir yer vermesine rağmen, insan hakkında kötümser olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Kur’ân’ın insanı tenkidi, daha çok belli bir grup insan için olduğu ve bu insanların Hz. Muhammed’e karşı çıkanlar ve ona karşı türlü kötü ameller işleyenlerden olmasındandır. Bu yüzdendir ki, Kur’ân bu olumsuz ifadelerle sık sık istisnalar getirip, güzel örnekler de sunmaktadır. Öreneğin:

الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (٢٣) وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ (٢٤) لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ (٢٥)

“Onlar namazlarına devam eden kimselerdir. Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrûm kalanlar için, belli bir hak bulunan kimselerdir.”⁵²²

1. Acelecilik Yanı

İnsanın olumsuz özelliklerinden biri acelecilik yanısıdır. Acele, şehvet gereği bir şeyi zamanından evvel istemek ve elde etmeye çalışmak manalarına gelmektedir. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm’in genelinde kınanmıştır.⁵²³ Hatta bir hadiste “Acele şeytandan, teennî Rahmân’dandır”⁵²⁴ buyurulmuştur.

⁵¹⁹ Nisâ 4/28; Bunun benzeri bkz. Enbiyâ, 21/37; Haşr 59/9,18.

⁵²⁰ Fazlurrahman, a.g.e., s. 70.

⁵²¹ Aydın, Hayati, **Kur’ân’da İnsan Psikolojisi**, 1.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 12.

⁵²² Me’âric 70/23-25.

⁵²³ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 323.

⁵²⁴ et-Tirmizî, Kitâbu’l-Birri ve’s-Sıla, 66, 2012.

Acelecilik insanın doğasında ve yapısında vardır. Bu acelecilik, onun yaratılış ve mizacının bir parçası olup, aklına gelen her şeyi göz açıp kapayıncaya kadar elde etmek istemesidir.⁵²⁵ Kur’ân, insanın bu aceleciliğini şöyle dile getirmiştir:

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ

“İnsan çok aceleci (tez canlı) yaratılmıştır. Size yakında âyetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin.”⁵²⁶

Bu âyette insan sözcüğü, insan cinsini kastetmektedir. Bu ifade, Arapların zeki insana cevvaliğinden dolayı, هو نار تشتعل (hüve nârun teşte’ilü) – ‘o yanan bir ateştir.’ ifadesini kullanışına benzemektedir. Ya da cömert birisine, فلان خلق من الكرم (fulânun hulika mine’l-kerem)–‘Falanca keremden yaratılmıştır’ demeleri gibi, aceleciliğin fitrî olduğuna delalet etmektedir. Aceleciliğin fitrî bir zaaf olduğu bütün alimler tarafından kabul edilmektedir.⁵²⁷ İnsan her şeyde acelecidir. Her şeyi vaktinden önce süratle istemektedir. Bazen öyle olur ki, iyilik istemesi gibi kötülüğü de istemekten geri durmamaktadır. Bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur:

وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا

“İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir.”⁵²⁸

İnsanın hayrı ister gibi şerri istemesi, birçok manaya gelebilmektedir. Bundan maksat, Kur’ân-ı Kerîm’e inanmayanların ‘Allah’ım, eğer bu gerçek ise başımıza taş yağdır’ gibi ifadelerle Hz. Muhammed ile alay etmek tarzında, onlara vaat edilen azabı istemeleri kınanmaktadır.⁵²⁹ İkinci ihtimale göre, insan sanki o büyük ödüle dua ediyor gibi, o acıklı cehennem azabını dua ile veya yaptığı işlerle çağırılmaktadır.⁵³⁰ Üçüncü ihtimale göre, insan bir sıkıntıya düştüğü zaman ya da öfkelenildiği vakit, kendi aleyhine ya

⁵²⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., III, 117; IV, 145-146.

⁵²⁶ Enbiyâ, 21/37.

⁵²⁷ el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru’l-Merâğî**, XVII, 1.b., Mektebetü ve Matbaatu Mustafa’l-Bâbî-Halebî, y.y., 1365/1946, 32.

⁵²⁸ İsrâ 17/11.

⁵²⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., III, 497; Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, V, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y., ty., 202.

⁵³⁰ Elmalılı, a.g.e., V, 249.

da çocuklarına beddua etmektedir. Bu durumda, ‘Ah ölsem de kurtulsam!’ der.⁵³¹ Dördüncü bir ihtimale göre, insan bazen ona karşı olacak bir şeyi hayır zannederek ister ve onun Allah tarafından gerçekleştirilmesi için dua eder, gerçekleşmeyince üzülür.⁵³² Bu hususta, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁵³³

Yukarıda açıkladığımız üzere Allah, insanoğlunu aceleci bir yapıda yarattığını ve aceleciliğin onu yanlış tercihlere sürükleyeceğini açıklamakta ve teennî, sabır ve doğru görüş ile ileri hareket etmemizi istemektedir.

2. Cimrilik Yani

Hadiseler karşısında aceleci tavrı benimsemek, hayatta her an karşılaşılan hususlardan olurken, insanın söz konusu olumsuz yönünü tamamlayan bir başka nitelik onun cimri oluşudur. Dolayısıyla cimriliğin insanda fitrî olarak bulunan bir zaaf olduğu söylenebilir. Şahsiyetin oluşumunda en ehemmiyetli faktörlerden biri olan bu cimrilik, Kur’ân Kerîm’de بخل (buhl), شح (şuhh) ve قنور (katûr) sözcükleriyle ifade edilmektedir. Katûr, malda cimrilik etmek demektir.⁵³⁴ Buhl kelimesi katûr sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu kelime Furkân Sûresi 67. âyette⁵³⁵ kişinin sahip olduğu şeyleri kullanmasıyla cimriliğin son mertebesini temsil ettiği anlaşılmaktadır. er-Rağîb el-İsfahânî ve İbn Manzûr şuhh kelimesini anlam bakımından buhl ve katûr sözcüklerinden daha geniş olduğunu söylemişlerdir. Şuhh kelimesinde, cimrilikle beraber hırs ve kıskançlık da vardır. Buhl sözcüğü yalnız malda cimriliği ifade ederken, şuhh kelimesi ise mal ve iyilik etmede cimri davranmayı ifade etmektedir.⁵³⁶

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا

⁵³¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., III, 497; Ateş, Süleyman, **Kur’ân Ansiklopedisi**, X, KURAM (Kur’ân Araştırmaları Müessesesi, İstanbul, ty., 86.

⁵³² Ateş, **Kur’ân Ansiklopedisi**, X, 86.

⁵³³ Bakara, 2/216.

⁵³⁴ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 392.

⁵³⁵ Furkân 25/67.

⁵³⁶ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 256; İbn Manzûr, a.g.e., VII, 42.

“De ki: Eğer si Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korksuyula cimrilik edersiniz. Zaten insan çok cimridir.”⁵³⁷

İnsanın cimri oluşu hususunda er-Râzî şöyle söyler: “İnsan muhtaç yaratılmasından dolayı cimri olmaktadır. Muhtaç olan ise, mutlaka sayesinde ihtiyacını gidereceği şeyleri sever, ve onları kendisi için elde edip muhafaza eder. Fakat bazen insan diğer sebebler ile bu şeylerde cömertlik yapmaktadır. Buna göre, insanın cimri olduğu sabit olmaktadır. İnsan servetini övölmek, teşekkür edilmek ve görevlerini yerine getirmek için harcamaktadır. Bundan dolayı gerçekte o, bir karşılık almak için sarf etmektedir. Bu halde, o muhakkak cimri demektir.”⁵³⁸

Cimriliğin mal dışında olabileceği Kur’ân’da diğer bir âyette şöyle geçmektedir:

وَإِن مَّرَأَةً خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصَلِّحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ
وَأَحْضَرْتَ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır kılınmıştır.”⁵³⁹

Âyetteki, *uhdireti’l-enfusü’s-şuhh*, ifadesiyle cimrilik nefislerin ayrılmaz özelliği kılınmış, nefislere cimrilik damgası vurulmuş anlamındadır ve karı koca ilişkilerinde cimri davranma konusu dile getirilmiştir.⁵⁴⁰ Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁵⁴¹

⁵³⁷ İsrâ 17/100.

⁵³⁸ er-Râzî, a.g.e., XXI, 64.

⁵³⁹ Nisâ 4/128.

⁵⁴⁰ er-Râzî, a.g.e., XI, 68.

⁵⁴¹ Haşr 59/9.

Cimrilik, psikolojik bazda bazı menfi ve zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim, hadislerde cimriliğin, ruhu kemirerek büyük günahlara sürüklediği vurgulanmıştır: “Cimrilikten sakınınız, çünkü cimrilik sizden öncekileri helak etmiştir. Onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, Allah’ın haram kıldığı şeyleri helal görmeye sevk etmiştir.”⁵⁴² Buna göre cimrilik, dini tahrif eder, cemiyete zulmü getirir ve böylece cemiyetin helak olmasına sebep olur.

Cimrilik, Allah’ın en sevmediği mizaçlardan biridir. Bu huy geçtiği her âyette, Allah’a itimatsızlığın, nimetleri saklamanın bir neticesi gibi gösterilmektedir.⁵⁴³ Cenab-ı Hakk cimriliğe sapanlarla, kendini müstağni görenlere hayatı zorlaştıracağını bildirmektedir.⁵⁴⁴

Cimriliğin ruhtaki durumuna temas eden, önceki bölümde tefsirini yaptığımız bir ayette, bir kölenin azat edilmesi, açlık bir günde bir yetimi, fakir birinin yedirmenin adeta sarp bir yokuşa tırmanmaya benzetilmesi, cimriliğin ruhta olan en kalıcı (köklü) bir zaaf olduğunu, kaldırılmasının başarılması için çok büyük bir çabanın gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁴⁵

Netice itibariye cimrilik insanlarda bulunan tabii bir haldir. Ancak aşırı cimrilik ruhî bir dengesizlik olup, haset ve boş gururla bağlantısı vardır. Cimrilik, sadece para biriktirme hususunda bir açgözlülük değildir, cemiyete ve diğer insanlara karşı takınılan tavrında cimri davranma vb şekilleri gösterilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm, insanların her türlü cimriliğinden uzaklaşmasını ve insanlara karşı cömert olmasını emretmektedir.

3. Zulüm Yanı

İnsandaki esas menfi özelliklerden biri de zulümdür. Zulüm sözcüğünün ahlak ilmindeki en önemli manası, ‘belli bir haddi aşmak ve bir başkasının hakkını yemektir’. Genel olarak zulüm, bir kimsenin kendi hudutlarını aşması ve yapmaya hiç hakkı olmayanı yapması manasında adaletsizlikte bulunmasıdır. İnsanın yaratıcısı karşısındaki tavrı bakımından ise, davranışları hususunda insanın Allah tarafından kendisine çizilen hudutları

⁵⁴² Müslim, Kitabu’l-Birri ve’s-Sılati ve’l-Âdâbi, 15, 2578, (IV. s. 1996).

⁵⁴³ Bkz. Âl-i İmrân 3/180; İsrâ 17/100; Tevbe 9/76.

⁵⁴⁴ Bkz. Leyl 92/8.

⁵⁴⁵ Bkz. Beled 90/11-16.

aşmasıdır. Bu bağlamda, Kur’ân-ı Kerîm’de bazen bu kelime, küfür ve şirk anlamında da kullanılmaktadır.⁵⁴⁶

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعَدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“İman ettikten, Peygaberin hakk olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra, inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir. Allah zâlim toplumu doğru yola iletmez.”⁵⁴⁷

Zulüm çeşitlerinden biri, insanın kendi nefesine zulmetmesidir. İnsan, Cenab-ı Hakk’ın yasakladığı bir davranışı yaparak kendisine bir zarar veriyorsa, kendisine zulüm yapmış olmaktadır.⁵⁴⁸ Zulüm türlerinden biri de, Allah’a karşı yapılan zulüm’dür. Kur’ân’a göre, Allah’a ortak koşma (şirk), Allah’a karşı yalan uydurma, O’nun âyetlerini yalanlama, bunların diğerlerine ulaşması için engel olma ve bunlardan yüz çevirme vb.⁵⁴⁹ zulüm çeşitlerinden en büyükleri olarak sıralanmaktadır.⁵⁵⁰ Başka zulüm davranış özelliği de insanlara haksızlık etmektir. Maalesef yaşadığımız çağda bu tür zulmü de çok yaygın ve her an görebilmekteyiz. Kur’ân’da insanın çok zâlim olduğu belirtilirken *zalûm* kalıbı kullanılmakta ve bu âyetlerden birinde *zalûm keffâr*⁵⁵¹ tarzında insanın zalimliği nankörlüğüyle birlikte; diğer âyette *zalûm cehûl*⁵⁵² şeklinde gelerek çok zâlim ve çok câhil olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç itibariyle, zulüm, bir kimsenin kendi hudutlarını aşması ve yapmaya hiç hakkı olmayanı yapması manasında adaletsizlikte bulunmasıdır. Kur’ân’a göre insan, Allah’a (ortak koşarak) kendine, hem de çevresine karşı zulmedebilmektedir. Cenab-ı Hakk zerre kadar zulmetmediği için insanlardan da zulüm yapmaktan kaçınmalarını istemektedir.

⁵⁴⁶ Izutsu, Toshihiko, **Kur’ân’da Dinî ve Ahlakî Kavramlar**, 2. b., çev. Selâhettin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 222; Bkz. Âl-i İmrân 3/86; Lokmân 31/13.

⁵⁴⁷ Âl-i İmrân 3/86.

⁵⁴⁸ Bkz. Fâtır 35/32.

⁵⁴⁹ Bkz. Lokmân 31/13; Bakara 2/114; En’âm 6/157; Secde 32/22.

⁵⁵⁰ Çelik, Ömer, **Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur’ân’da İnsan**, 1. b., Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2010, s. 57.

⁵⁵¹ İbrâhîm 14/34.

⁵⁵² Ahzâb 33/72.

4. İnsanın Tartışmacı Özelliği

İnsanın yapısı söz konusu olunca, onun üzerinde durulması gereken yönlerinden birisi de, hiç şüphesiz tartışmacı oluşudur. Birçok insanın, en çok yaptığı, zevk aldığı, kendisini kabul ettirmek için müracaât ettiği gizli silah tartışmadır.

Allah Teâlâ, Kur'ân'da çeşit çeşit misaller getirip açıklamıştır. Buna karşın, insanın en çok yaptığı şey tartışma olmuştur. Bunun hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا

“Andolsun, biz bu Kur'ân'da insanlar için türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.”⁵⁵³

Bir konu hakkında tartışmak, itiraz etmek, karşı gelmek, değişik fikirler ileri sürmek insanın tabiatında bulunmaktadır. Şüphesiz tartışmanın yararlı yönleri olduğu gibi zararlı yönleri de vardır. Hakikatın bulunmasına, ilmi ve fikri hayatın gelişmesine yardım eden tartışma, yeni ufukların açılmasına sebep olurken yararlı; maksadı, yalnızca tartışmak olan, yapıcı olmayan, kırıcı ve inat ile yapılan tartışmalar ise zararlıdır.⁵⁵⁴ Kur'ân, faydalı tartışmaları kötülememiştir; bilakis Hz. Muhammed (s.a.v)'den kâfirlerle iyi ve güzel davranışlarla mücadele etmesi istenmiştir. Nitekim: “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...”⁵⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de kötülene tartışmacılık, inanmayanların yeniden dirilme ve ahiretteki inkâr hususunda, gerçeğe karşı çıkma, doğruyu kabul etmede gösterilen peşin hüküm, ön yargı vb olumsuz yönler belirtilmektedir.

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, bir ilmi, bir yol göstercisi, aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik vardır. Ona kıyamet gününde de yangın azabını tattıracağız.”⁵⁵⁶

⁵⁵³ Kehf, 18/54.

⁵⁵⁴ Gülçür, Musa Kazım, **Kur'ân'da Karakter Eğitimi**, 1. b., Işık Yayınları, İzmir, 1984, s. 56.

⁵⁵⁵ Nahl 16/125.

⁵⁵⁶ Hac 22/8-9.

IV- ŞAHSİYET VE KARAKTER

A- ŞAHSİYETİN TARİFİ VE KUR'ÂN'DA ŞAHSİYET

Şahsiyet Arapça شخص (şa-ha-sa) sözcüğünden türeyen bir kelimedir. Sözlük manası, yükselmek, görünmek, yukarı doğru çıkmak, gitmek, dikmek, birine sabit şekilde bakmak, temsil etmek manalarına gelmektedir.⁵⁵⁷ Türkçe karşılığı, insanın hey'et-i cismâniyyesi, görünen şekil ve sureti, insanın mevcudiyeti, nefis, zât manasında kullanılmaktadır.⁵⁵⁸ Şahsiyet sözcüğünün batı dillerinde karşılığı, Latince: Persum (baş ve yüz), Personare (içinden akseden) kelimelerinden türetilmiş olan Persona (aktörün maskesi) kelimesi kullanılmaktadır. İngilizce: Personality, Fransızca'da Personnalite kelimesi'dir.⁵⁵⁹

Günümüz psikolojisinde şahsiyet, bir süjeye, kendine has olan yönü veren zihin yapısının bütün unsurlarının sentezidir. Bu yapının pikofizik temellerinden başka şahsiyetin benliğinde birbirinin tutarlılık kuvveti olduğu bilinmektedir. Bu kuvvet ruhî yapının mukavemet (dayanıklılık) ve devamlılığını sağlamaktadır. Bu da bilincin şartıdır.⁵⁶⁰ Hans J. Eysenck'e göre, şahsiyet kavramı, genellikle psikolojinin temel merkezi olarak kabul edilmiş ve tarifi çok kapalı bir meselesidir. Şahsiyet bir fertteki yapıların, davranış tarzlarının, alakalarının, ruhî davranışların, yeteneklerin, kabiliyet ve istidatların en karakteristik bütünlemesidir.⁵⁶¹

Şahsiyetin diğer bir tarifi, ferdin bütün fitrî kabiliyetlerinin, ilcalarının (zorlama), temayüllerinin, iştah ve içgüdülerinin aynı zamanda tecrübe ile kazanılmış istidat ve temayüllerinin yekünüdür. Modern psikolojide şahsiyet, temeli yapısında bulunan mizaç ve karakter binasına sosyal hayatın kondurduğu bir üst yapı'dır. Fakat bu üst yapı bir dengeyi ifade etmektedir. Karakterle toplum arasında kurulan bu dengede daha çok intibâka yarayan davranışlarımız, yani zekâ rol oynamaktadır. Şahsiyet, zekânın karakter noktası üzerinde sosyal hal ve şartlara göre kurduğu dinamik bir montajdan ibarettir.⁵⁶²

⁵⁵⁷ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 256.

⁵⁵⁸ Sâmi, Şemseddin, **Kamus-ı Türkî**, 2.b., hzr. Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 1123.

⁵⁵⁹ Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâfî**, a.g.e., s. 17.

⁵⁶⁰ Altinköprü, Tüncel, **Şahsiyet Analizi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 19.

⁵⁶¹ Eysenck, J. Hans, **Fact and Fiction in Psychology**, Pelican Books, United Kingdom, 1972, s. 52.

⁵⁶² Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâfî**, a.g.e., ss. 20-21.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın şahsiyeti tanımlanmakta ve onu Allah Teâlâ'nın diğer mahluklarından ayıran genel vasıfları dile getirilmektedir. Aynı zamanda insan şahsiyetine bazı esas vasıflarıyla farklılık arz eden genel çizgiler ve misaller de verilmektedir. Bunlar genel ve yaygın halde bulunan, günümüzde de cemiyetimizde ve genel olarak bütün insan cemiyetlerinde rastlanan ana çizgilerdir. Kur'ân'da da, düzgün olan ve düzgün olmayan şahsiyet tanımlaması ve hem düzgün olan ve düzgün olmayan şahsiyetin oluşmasına etki eden ana faktörler belirtilmiştir. İnsan şahsiyetinin bütünü iyi anlayabilmek için onu oluşturan değişik etkenleri ince detaylarına kadar tetkik etmek gerekmektedir.⁵⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'de şahsiyet anlamında, hem kökü itibariyle hem de daha sonra anlam kaymasına uğrayarak insanın kendisi için kullanılmaya başlanması manasına da yakın olarak, *vecih* sözcüğünün geçtiğini görmekteyiz. *Vecih* sözcüğü geniş anlamlı kelimelerden olup, yüz, her şeyin ön kısmı, cihet ve taraf, bir şeyin kendisi ve zâtı,⁵⁶⁴ vb manalarına gelmektedir. Kur'ân'da, *vecih* kelimesi bazen mecâzî anlamda kullanılıp, insanın manevî mahiyetini ifade etmektedir.⁵⁶⁵ Bazen de Kur'ân'da yer alan nefis kavramı, şahsiyet, kişilik, kimlik anlamlarına gelmektedir.⁵⁶⁶

Netice olarak, yukarıda geçen şahsiyet kavramının değişik tariflerinden hareketle şahsiyet kavramının bireyin inancını, duygularını, bireysel vasıflarını ve davranışlarını incelemeye çalışan genel bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Kur'ân, insan şahsiyeti ile ilgili bilgi vermekte, düzgün olan ve düzgün olmayan şahsiyetten ve Allah'ın insanı diğer yaratıklarından ayıran genel özelliklerinden bahsetmektedir.

B- KARAKTERİN TARİFİ

İnsan tiplerinin oluşmasında en önemli faktörlerden birisi de karakterdir. Aslında Yunanca olan ve alâmet manasına gelen karakter kavramı değişik manalar kazanmıştır. Örneğin bir hayvanın ve bitkinin karakterinden söz ederse bu, onun alâmeti manasındadır. Bir mimârînin ya da mûsikînin karakterinden bahsedilirse, bu da alâmet anlamındadır. Bu anlamda kullanılan karakter kelimesine, şekil karakteri denmektedir. Eğer terbiye edilen insanın karakteri dile getirilirse, bu şekilde, kelime ikinci bir mana kazanmış olmaktadır.

⁵⁶³ Necati, a.g.e., s. 206.

⁵⁶⁴ er-Rağîb el-İsfahânî, a.g.e., ss. 313-314.

⁵⁶⁵ Bkz. Bakara 2/112.

⁵⁶⁶ Bkz. Fecr 89/27.

Bu hususta karakter kelimesiyle ferdin ahlakî davranışlarının tarafı ve tutarlığı kastedilmektedir. İnsanın içinde yaşadığı ictimai çevrenin kültürel değerlere yaptığı baskı neticesini belirtmektedir.⁵⁶⁷

İnsan şahsiyetinin daha ziyade cemiyetle ilgili ve ahlakî vasıfları karakterini ifade etmektedir. Karakter, ruhta iyice yerleşen ilkeler aracılığıyla her irade fiilinin kat'i ve belirli olması üzerine ruhun kararlılık kazanmış durumudur. Karakterin oluşması iradeye daimî olarak istikamet veren objektif ve subjektif ilkelere bağlıdır. Bu anlamda, mükemmel bir karakter olması için sadece bir ahlakî ideal ile sağlanmaktadır. En güzel karakter bile bu ideale ancak bir yakınlaşmayı göstermektedir. Zira rûhun kıymetlerle yoğurulmuş müstekâr hali, ya kendi kendine kazandığı yahut gelenek vasıtasıyla benimsediği prensiplerle ortaya çıkmaktadır.⁵⁶⁸

Tip, bir insan ya da insan topluluğunu diğerlerinden ayıran vasıftır. Tipoloji, insan tiplerini belirleme, ayırt etme ve sınıflandırma yöntemi olarak ön plana çıkmakta ve herhangi bir bireyi, bir tek fizik veya ruh-bilimsel tipe göre sınıflandırmaya yönelik sistem olarak tarif edilmektedir.⁵⁶⁹

Tip kelimesi, varlıkların bir kısmının temsilcisi olan mücerret, hayali bir varlık için de kullanılabilir. Tip kelimesi, nev'i ve cins kelimelerinden daha kapsamlı değil, ancak sınırlıdır. Yani bu kelime, nev' ve cins kelimelerinin içerisine girebilmektedir. 'İlk örnek tip' manasında 'prototip' ya da 'arketip' ifadeleri kullanılabilir. Tip kavramı, geniş anlamıyla şema ve özellikleri ifade etmektedir. Yapı tipi, toprak tipi yada yeryüzündeki insanlardan bahsederken Mısırlı tipi, Türk Tipi, Avrupalı Tipi gibi kullanımları vardır. Dinler söz konusu olduğunda ise; Müslüman tipi, Yahudi Tipi ya da Hıristiyan Tipi gibi tabirler kullanılabilir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâfî**, a.g.e., s. 30.

⁵⁶⁸ Çamdibi, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, a.g.e., s. 76.

⁵⁶⁹ Uysal, Halil, **İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü**, Uysal Kitabevi, Konya, 1996, s. 122.

⁵⁷⁰ Altıntaş, Hayrani, "Hazreti Peygamber'in Getirdiği İnsan Tipi", **Kutlu Doğum Haftası**, T.D.V.Y., Ankara, 1990, s. 23.

V- BELED SÛRESİ'NDE TASVİR EDİLEN İNSAN TİPLERİ

İlk iki bölümde detaylı bir şekilde incelediğimiz Beled Sûresi, ilk kısmında ayırt etmeksizin bütün insanlara hitap ederken, ikinci bölümünde insanı iki farklı gruba ayırmaktadır. Sûre insana hitap ederek başlamakta, ancak insan denen varlığın temelde iki sınıfa dâhil olduğu realitesiyle devam etmektedir. Bu iki grubun içerisine giren insan tiplerini de vurgulamıştır. Aslında sûrenin, sonuna kadar farklı vurgularla konuya açıklık getirdiği görülmektedir.

A. OLUMLU İNSAN TİPLERİ

1. Akl-ı Selim Sahibi İnsan

“İnsanın Doğuştan Getirdiği Bazı Olumlu Nitelikler” başlığı altında akıl ile ilgili detaylı bir şekilde bilgi vermeye çalıştık. Bu kısımda ise tipoloji açısından ona kısaca temas etmeye çalışacağız.

Kur’ân’da akl-ı selim sahibi zatlar Allah’ın mevcudiyetine delalet eden âyetler hakkında düşünen, onlardan öğüt alan, her zaman vuku’ olan şeylerden bir anlam çıkaran, işin özüne vakıf olan akıl sahibi kimselerdir. Bu tip kişiler Kur’ân’da şöyle zikredilmiştir: *“Onlar Allah’ın verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır. Onlar, Allah’ın riâyet edilmesini emrettiği haklara riâyet eden, Rablerine saygı besleyen ve kötü hesaptan korkanlardır. Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldırandır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.”*⁵⁷¹ Buna göre, akıl sahibi olan kişiler, Allah’ın emrettiği ve kendileriyle Allah arasında yaptıkları kulluk sözleşmesini bozmayanlardır. Sosyal ilişkilere önem verirler, akrabalarını ziyaret ederler, insanlara güler yüzlü davranıp her türlü kötülüklerden uzak duranlardır. Kötü hesaptan korkanlar, yani cehenneme girmelerine sebep olacak hesap gününün iyi geçmemesinden endişe duymakta, Allah’a itaata, emrine ve yasaklarına uymaya sevk olmaktadır.⁵⁷²

⁵⁷¹ Ra’d 13/20-22.

⁵⁷² es-Sâbûnî, Muhammed Alî, *et-Tefsîru'l-Vâdîhu'l-Müeyesser*, 2. b., El-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1428/2007, s. 217.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insan benliği iki kuvvet arasında bulunmaktadır. Bunlar şehvet kuvveti ve akıl gücüdür. Şehvet kuvveti insanı, yeme içme, çiftleşme gibi hayvanî ve diğer dünya lezzetlerini tatmaya teşvik etmektedir. Akıl gücü ise insanı, akıbeti çirkin olmamaya, hayırlı ve insanlara faydalı olan işleri yapmaya, ilim-irfan sahibi olmaya sevk etmektedir. Bu iki gücü Allah Teâlâ, âyette şöyle işaret etmektedir: “*Biz ona iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?*”⁵⁷³ “*Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.*”⁵⁷⁴ Yüce Allah, Beled Sûresi’nde akl-ı selim sahibi olanlara bu yoldan doğru olanı seçme kabiliyetini verdiğini⁵⁷⁵ vurgulamıştır.

2. Mümin Tipler ve Özellikleri

Beled Sûresi’nin kategorize ettiği diğer insan tipi iman edenlerdir.⁵⁷⁶ Allah Teâlâ’ya karşı kulun takınması gereken davranışların en ehemmiyetlisi, kuşkusuz ki îmândır; zira Allah’ın varlığına ve birliğine hakiki anlamda inanmadıkça öbür ahlakî davranışların önemsiz olduğunu söylenebilmektedir.⁵⁷⁷ Allah Teâlâ mü’min tipleri, Kur’ân’ın birçok suresinde, birçok âyette en belirgin nitelikleriyle ve karakter yapısıyla detaylı bir şekilde dile getirmektedir. Kur’ân’a göre insanın seçtiği en iyi yolu iman edip güzel ameller işlemekten geçmektedir. Kur’ân’da geçtiği şekilde mü’minlerin kimliklerini birkaç temel alana ayırmak mümkündür:

a. İnançla İlgili Kimlik

Bu tip insanların en önemli vasıflarından birisi *muttakî* olmasıdır. Mutakkî ise, gaybe⁵⁷⁸ yani görmediği halde Allah’a, O’nun peygamberlerine, kitaplarına, meleklerine, âhîret gününe, dirilişe, hesaba, cennet ve cehenneme şüphe etmeden inanmaktadır.⁵⁷⁹ Mutakkî, inat ve riyakârlıktan sakınan, en güzel ve dosdoğru bir şekilde namazı kılan,

⁵⁷³ Beled 90/10.

⁵⁷⁴ İnsân 76/3.

⁵⁷⁵ Beled 90/10.

⁵⁷⁶ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ - Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır; Beled 90/17.

⁵⁷⁷ Kiraz, Celil, **Kur’ân’da Ahlâk İlkeleri**, Emin Yayınları, Bursa, 2007, s. 161.

⁵⁷⁸ Bakara 2/2.

⁵⁷⁹ Necati, a.g.e., s. 222.

Allah'ın verdiği nimetlerinden sarf eden, hakkı kat'i olarak bilen, sağlam huy ve karaktere sahip⁵⁸⁰ şahsiyetli kişidir.

b. İbadetlerle İlintili Kimlik

Mü'min aynı zamanda *muhsin* (ibadetlerle ilintili kimlik) vasfına sahiptir. Allah'a boyun eğen, mütezelzil bir kul olarak benliği, şahsiyeti, ruhu, kalbi ve tüm varlığıyla Allah'tan başka ilâh tanımayan,⁵⁸¹ O'na ibadet eden, namaz, zekât, oruç, mal ve canla Allah yolunda savaşıma gibi farzları edâ eden,⁵⁸² Allah'tan saygı ile korkan,⁵⁸³ O'nu sürekli anan,⁵⁸⁴ Allah'tan affedilme talebinde bulunan kişilerdir.⁵⁸⁵

c. Sosyal İlişkilerle İlgisi Olan Kimlik

İnsanlarla iyi ilişkiler kuran, iyilik ve ihsanda bulunan, yardımlaşan, iyiliği emredip kötülükten meneden,⁵⁸⁶ affeden, boş şeylerden yüz çeviren kişilerdir.⁵⁸⁷

d. Aile ile İlgili Kimlik

Mü'minlerin önemli kimliklerinden birisi de aile ilişkileriyle çok ilgili olmasıdır. Anne-babaya, akrabaya iyilikte bulunan, eşler arası iyi ilişkilerde bulunan, aileyi gözeten ve onun için harcama yapan kişilerdir.⁵⁸⁸

e. Tabiatla İlintili Kimlik

Mü'min; sabır, doğruluk, adalet, emanet sahibi olan, Allah'a ve insanlara verdiği söze sâdik olan kimsedir.⁵⁸⁹ Allah yolunda, nefsin izzetini korumada, affeden, tevazu gösteren kimselerdir. Reaksiyonellik ve duygusallıkla ilgili kimlik, bilgisel ve akılsal kimlik, iş ve meslek hayatıyla ilgili kimlik⁵⁹⁰ mü'min tiplerinin arasında da bulunmaktadır.

⁵⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., I, 168.

⁵⁸¹ Bakara 2/112.

⁵⁸² Mü'min 23/2.

⁵⁸³ Enfâl 8/2.

⁵⁸⁴ Secde 32/15-16.

⁵⁸⁵ Necati, a.g.e., s. 223.

⁵⁸⁶ Tevbe 9/71.

⁵⁸⁷ Necati, a.g.e., 223.

⁵⁸⁸ Necati, a.g.e., 223.

⁵⁸⁹ Mü'minûn 23/8.

⁵⁹⁰ Necati, a.g.e., s. 223.

Özet olarak diyebiliriz ki, ideal bir mü'min portresinde bulunması gereken vasıflar şunlardır: İnançla ilgili şeylere - Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, dirilişe, vs - şüphe etmeden inanan, kulluk vazifeleri – namaz, oruç, zekât gibi - konularda son derece dikkatli olan, aile ile ilgili olan yükümlüklerini zamanında yerine getiren, yaptığı anlaşmaya, verdiği söze sâdık, sabırlı, işini adaletle yapan, aklını doğru ve iyilik yapmada kullanan kişilerdir.

3. İnfak Eden İnsan (Münfik-Mutasaddık)

Beled Sûresi'nin dikkat çektiği insan tiplerinden diğeri de infak eden kimsedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın bahşettiği rızıklardan ihtiyaç sahiplerine dağıtan, onlara iyilik yapan insan tipini ifade etmek için *münfik*,⁵⁹¹ *mutasaddık*⁵⁹² ve *mussaddık*⁵⁹³ deyimleri kullanılmıştır.

İnsanlara maddî yardımda bulunan, zekât veren, insanları doyuran ve sadakalarını veren bu tiplerin en önemli vasfı, mallarını gündüz gece, gizli ve açık infâk etmeleridir. Nitekim, Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de bu durumu şöyle dile getirmiştir:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun olacak da değillerdir.”⁵⁹⁴

Âyet, bu tür insan tiplerinin her vakitte, her durumda, her yerde iyilik yaptıklarını vurgulamıştır. Aşırı iyilik yapma isteği, onları bu davranışı yapmayı sevketmektedir. Kendilerine aşırı ihtiyaç sahibi, bir yetim ya da acıkmış durumda olan bir kimse müracaat ettiğinde onun ihtiyacını gidermeyi ihmal etmezler. Bu âyetin gece bin, gündüz bin, gizli bin ve açık bin olmak üzere dört bin dinar tasadduk eden Hz. Ebû Bekir⁵⁹⁵ hakkında indiği rivâyet edilmiştir.

⁵⁹¹ Âl-i İmrân 3/17.

⁵⁹² Yûsuf 12/88.

⁵⁹³ Hadîd 57/18.

⁵⁹⁴ Bakara 2/274.

⁵⁹⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 504; er-Râzî, a.g.e., VII, 90.

Bu tür kişilerin özelliklerinden birisi de sarf ettiklerini Allah rızası için yapıp, karşısındakini aşağılamaması ve eziyet ederek, başına kalkmamasıdır. Bunun hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kalkmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir.”*⁵⁹⁶ Bu âyette iyilik yapmak ve infakta bulunmakta birlikte bunu yaparken usûlüne riayet edilmeksizin, eziyet ederek ve başa kakarak yapılan bir iyiliğin Allah’ın katında hiç bir değerinin olmadığı bildirilmektedir.

Sûre bu kısmında, aynı zamanda insanın insanlara karşı sorumluluğunu açıklamaktadır. Karşıdaki insan, hürriyete kavuşturulan köle, doyurulacak olan kişi ya sülalece yakın bir yetim olabilir ya da çok aşırı fakirlik çeken herhangi bir yoksul olabilir. Kastedilen açlık, içtimaî bir açlıktır. Böylece sûre, çok şiddetli açlık zamanlarında, aç kalmış insanları doyurmak üzerinde durmaktadır. Açıkçası bu âyetler aynı zamanda, günümüzde yaşanan ve adaletsizliğe uğratılan binlerce köleye (modern koşullara göre farklı tezâhürler göstermektedir) karşı insanı sorumlu tutan âyetlerdir. Beled Sûresi, cemiyette en fazla yardıma ihtiyacı olan ve toplumda en çok haksızlığa uğramış olan kölelere,⁵⁹⁷ yetimlere⁵⁹⁸ ve yoksullara⁵⁹⁹ sahip çıkılmasını vurgulamıştır.

4. İyiliği Teşvik Eden İnsan Tipleri

Beled Sûresi’nde zikredilen diğer bir insan tipi ise, sabrı ve merhameti tavsiye eden insanlardır. Mü’minler Allah’a iman etmeyi, rab olarak kabul etmeyi ve itaat etmeyi, salih amel yapmayı, birbirlerine karşı sabırlı ve merhametli olmayı severler ve insanlara da bunu tavsiye edenler. Bu vicdanî sorumluluklar, sonra da iman edenlerden olup, birbirine sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktadır. İşte bunlar, amel defterleri sağlarından verilecek kimselerdir.”⁶⁰⁰ şeklinde de nitelemektedir. Bunun benzeri, Asr

⁵⁹⁶ Bakara 2/262.

⁵⁹⁷ فَكُّ رَقَبَةٍ; Beled 90/13.

⁵⁹⁸ – يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ; Beled 90/ 14; – “Yahut şiddetli bir açlık gününde doyurmaktır.”; Beled 90/ 14; – “Kendisiyle yakın olan bir yetimi (doyurmaktır).”; Beled 90/15.

⁵⁹⁹ – أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ; Beled 90/16; – “yahut yerde sürünen bir yoksulu (doyurmaktır).”; Beled 90/16.

⁶⁰⁰ – ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ; Beled 90/17; – “Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine tavsiye edenlerdendir.”; Beled 90/17.

Sûresi'nde de yer almaktadır.⁶⁰¹ Bu âyette Allah'a inanan insanlar, "birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler" olarak açıklanmaktadır. Buna göre önce hakkı dikkate almak, ondan sonra sabrı hayata geçirmek gerekir. Beled Sûresi'nde ise hak ve sabır sıralamalarına merhametin eklendiğini görmekteyiz. Bundan anlaşılıyor ki merhamet, hakkı ve sabrı ortaya çıkarması gereken bir unsur olmaktadır. İki âyeti birlikte incelediğimizde hakkı, sabrı ve merhameti tavsiye bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Zira sabırda güzel ahlaka, merhamette ise Allah'ın varlıklarına yardım etmeye yönlendirme söz konusudur.⁶⁰² Merhamet, inanan insanlardan oluşan cemiyetin ahlakî bir unsurudur. Merhameti tavsiye etmek ise merhametin de üstündedir. Çünkü bu husus, cemiyette acıma duygusunu ve bu husustaki mes'uliyeti yaymayı vurgulamak olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰³

Kısacası Allah Teâlâ bu âyette, insanla insan arasındaki ilişkiye yer vererek, insanın dünya hayatındaki sorumluluğunun boyutlarını fark ettirmektedir. Bu sorumlulukları yerine getiren ve ve bütün bu vasıflara sahip olan kimselerin ise, Allah'ın mutluluğuna ve onlar için hazırlanmış cennetine girecekleri açıklanmıştır.

B- OLUMSUZ İNSAN TİPLERİ

İnsan selim bir fitratla dünyaya gelmesine rağmen, nefsindeki kötü duygular, şeytanın saptırmaları, kötü çevre ve arkadaşlar, ailede ve eğitim kurumlarında almış olduğu kötü eğitim ve terbiye neticesinde olumsuz davranışlar sergileyen, bozuk karakterli bir insan tipi ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Kur'an, insanı ele alırken olumsuz insanlara ve onlarda bulunan zaaflara geniş bir şekilde yer vermektedir. Bu tür insanları ve özellikleri, gayet büyük incelikle ve çağdaş psikolojiyi hayrette bırakacak bir şekilde tahlil etmektedir.⁶⁰⁴ Bu çeşit insan tiplerinin bazılarında Beled Sûresi'nde de bahsedilmektedir.

⁶⁰¹ - إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ "Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir); Asr 103/3.

⁶⁰² en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. el-Hüseyn, **Garâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân**, VI, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1416/1996, 504.

⁶⁰³ Seyyid, Kutub, a.g.e., VI, 3913.

⁶⁰⁴ Misal olarak bkz. Bakara 2/206, 223; Nisâ 4/28; En'âm 6/7; Hûd 11/10; İsrâ 17/11; Kehf 18/54; Ahzâb 33/72; Fussilet 41/51; Me'âric 70/19-21.

1. Kâfir ve Nankör

Kur'ân-ı Kerîm'in Beled Sûresi'ndeki olumsuz insan tiplerinin başında, inançsızlık manasında olan küfür kavramı gelmektedir. Küfür kelimesi hakkında önceki başlıklarda daha detaylı bir şekilde açıklama yapmıştık. Kısaca, esasen küfür, çok sık olmak kaydıyla inancın zıddı olarak kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de mü'min yani 'iman etmiş kimse' yahut müslim 'teslimiyet içindeki kimse' için en belirgin karşıt kâfirdir. İmanın mukabili olarak kullanılan küfür, zamanla aslen mana çekirdeğinde bulunan nankörlük ögesinden sıyrılarak, gittikçe daha çok 'inançsızlık' manasını taşımaya başlamış ve nihayet en yaygın şekli ile bu ikinci manada kullanılan bir kelime haline gelmiştir.⁶⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm kafirlerin karakter ve şahsiyet yapılarını ayrıntılı olarak ele alarak, bu kötü düşünceden ve davranışlardan sakınmamızı istemektedir. Kur'ân'da bu çeşit insanların en göze çarpan huyları, atalarını düşüncesizce taklit etmeleridir. Yüce Allah, onların bu durumunu şöyle açıklamıştır:

“İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, ‘Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz’ demiş olmasınlar.” (Gönderilen uyarıcı) ‘Ben size, babalarınızı üzerinde bulunduğuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?’ dedi. Onlar, ‘Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz’ dediler.”⁶⁰⁶

Kafirler inat ve isyanda ısrar ederek sürekli batıl yolda giderler, hak yoldan nefret ederler ve yüz çevirirler.⁶⁰⁷ Dini alay ve eğlence konusu yapanlardır. Bu durumu Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle açıklamıştır: “*Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak.*”⁶⁰⁸ Kafir tipler aynı zamanda çoğunlukla aşırı günahkar, fâcir tiplerdir. Birçok inkarcı tipler de günah işleyebilmek serbestliğine kavuşmak için inkâr ederler.

Kur'ân-ı Kerîm kafir tiplerin yanında diğer bir tip de ortaya koymuştur. Bu da inkarcı ve nankör tiplerdir. Yüce Allah'ın verdiği bunca nimetlerin farkında olamayıp

⁶⁰⁵ Izutsu, **Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar**, a.g.e., ss. 165-166.

⁶⁰⁶ Zuhruf 43/23,24.

⁶⁰⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., II, 361.

⁶⁰⁸ En'âm 6/70.

faýdalandıkları halde değerini bilemeyerek Őükretmez, nankörlük ederler.⁶⁰⁹ Nitekim, Nahl Sûresi'nde Őöyle geçmektedir: “*Onlar, Allah'ın nimetini bilirler, sonra da inkâr ederler. Onların çoęu kâfirlerdir.*”⁶¹⁰ Kur'ân, Allah'ın özellikle cömert oluşunu vurgulamaktadır. Onun yaratmış olduğu insan, herşeyi, varlığını ve geçimini Yüce Allah'ın sınırsız rahmetine borçludur. Bu da demektir ki insan, yaşamının her anında kendisine gösterilen iyilik karşısında, Allah'a karşı minnet beslemek görevini üstlenmiştir. İnkarcı, bu suretle Allah'ın lutfuna muhâtap olduktan sonra davranışında hiçbir minnettarlık ifadesi taşımayan, nimetin üstünü örten ve asıl sahibini görmeyen kişilerdir. Bu açıdan İslam'ın genel din anlayışının merkez ögesi olan ‘takva’ fikri ile doğrudan çatışmaktadır.⁶¹¹

İbrâhim Sûresi'nde insanın nankör olma özelliğine Şu âyetlerle dikkat çekiliyor: “*O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.*”⁶¹² Yüce Allah, aynı sûrede 32. ve 33. âyetlerde de insana yerde ve gökte vermiş olduğu nimetleri sayıldıktan sonra, insanın yine nankör olduğunu açıklayarak dile getirmiştir. Âyette bahsedilen insanın zalim ve nankör tipinin oluşunu Râzî Şöyle açıklıyor: Âyet, “İnsan (önceki ayetlerde sayılan) nimetlerin Őükürünü yerine getirmeme sebebiyle zalim olmuş ve bu nimetlere karşı alabildiğince nankörlük ettiği için de keffâr diye vasıflandırılmıştır” manasındadır. Yine insan unutmaya ve usanmaya karakteri üzerine yaratılmıştır. Bir nimet elde ettiğinde onu hemen unuttur ve Őükürünü getirmemek sebebiyle o nimete zulmetmiş olur. Bunu unutmaya bile kısa vakitte ondan usanır da nankörlüğe düşer. Hem sonra Allah'ın nimetleri pek çoktur. İnsan onların bazılarını düşünerek diğer bazılarından gâfil olmuş olur.⁶¹³

Beled Sûresi de, Allah'ın nimetleri⁶¹⁴ ve Allah'ın âyetleri kendilerine zikredildiğinde onlardan yüzçevirip, o âyetleri düşünmeyen, onlardan ders ve öğütler çıkarmayan ve arkasına atıp unutan, haksız ve bilgisizce Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya giren, işin sonucunu düşünmeden bu davranışlara devam eden kafir insan

⁶⁰⁹ Çelik, a.g.e., s. 64.

⁶¹⁰ Nahl 16/83.

⁶¹¹ Izutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, a.g.e., s. 166.

⁶¹² İbrâhim, 14/34.

⁶¹³ er-Râzî, a.g.e., XIX, 131.

⁶¹⁴ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ – “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve Şerr yollarını) göstermedik mi?”

tiplerini ortaya koymuştur. İnkâr eden kişi her ne kadar böyle bir gayret içinde olsa da durum onun zannettiği gibi değildir.⁶¹⁵

Sonuç olarak, nankör bir insan olmamak için Allah'ın verdiği nimetleri, yapılan iyilikleri hatırlamak, unutmamak ve iyiliklere karşılık vermek temel şarttır. İnsanların bütün tiplerini en kâmil şekilde bilen Yüce Allah, onun fitratında var olan bu noktaya Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde işaret ederek, insanların bu tür davranışlarından uzak durmalarını istemektedir. Nimetlere nankörlük, nimetin eksilmesine ve azaba sebep olur.⁶¹⁶ Nimetlere şükretmek ise nimetlerde artışa vesile olur.⁶¹⁷ Şüphesiz insanın gerçek karakteri, kendisine bir kötülük ya da zarar dokunduğu vakit apaçık ortaya çıkmaktadır. Üzerindeki perde açılır ve derhal Allah'a yönelir. Yine insanlara, sıkıntından sonra bir ferahlık gelince, Allah'ın âyetlerinden yüz çevirir. Ancak sıkıntı bilhassa inançsızlar için Allah'tan uzağa kaçmaya yol da açmaktadır.

2. Kibirli

Beled Sûresi kibirli insan tiplerini de ortaya çıkarmaktadır. Kibir, bir insanın yalnızca kendisini beğenerek diğerlerinden üstün görmesi demektir.⁶¹⁸ Kibir, zahirî ve batınî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zahirî kibir, azalarda görülen kibir olup, batınî ise nefiste olan kibirdir. Kibrin aslı insan tabiatında mevcut olan bir vasıftır. Bu da, insanın kendisini diğerlerinden daha üstün görme isteğidir. Buna göre kibirli biri veya kibirlenecek adam, karşısında kendisine karşı kibirleneceği bir kişi olmak üzere iki kişi olmak ister ve böylece ucubdan ayrılır. Buna göre ucub mutlak surette kendini beğenmek, kibir ise başkalarından kendini üstün görmektir.⁶¹⁹

Kur'ân'da kibir kelimesi, mütekebbir-cebbâr nitelemesinde olduğu gibi, cebbâr sıfatıyla birlikte de kullanılmaktadır.⁶²⁰ Bu ise, bu iki sıfatın birbirine yakın manada olduğunu göstermektedir. Kendini yalnız başına kalabilecek seviyede varlıklı ve büyük gören kişi, bütün işlerde arkadaşlarına tahakküm etme eğilimini gösterir ve onlar üzerinde

⁶¹⁵ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ – “Âyetlerimizi inkâr edenler ise; kötülüğe batmış kimselerdir.”; Beled 90/19.

⁶¹⁶ Bkz. İbrâhim 14/7; Neml 27/40; Lokmân 31/12.

⁶¹⁷ Bkz. İsrâ 17/89; Furkân 25/50.

⁶¹⁸ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 421.

⁶¹⁹ Aydın, a.g.e., s. 244.

⁶²⁰ Bkz. Meryem 19/12-14.

sınırsız bir zorba güç kullanmayı arzular. Cebbâr deyimini böyle bir kişi için kullanılmaktadır.⁶²¹

Kibir, genellikle insanın malı, makamı, soyu-sopu ve bunlara benzer vasıflara sahip olmasından dolayı kendisini beğenmesiyle meydana gelmektedir. O, bu nimetlerin üzerine düşünürken yegâne verenin Allah olduğunu ve dilediği anda alabileceğini aklından geçirmez. İşte bu böbürleniş onu, gücünü diğer bütün insanlarınkinden daha üstün tasavvur etmeye kadar götürmektedir.⁶²² Kibirli kişi, insanlara değer vermez. Bilmediklerini onlara sormaktan çekinir. Kendisine öğretenin öğreticiliğine razı olmaz. İnsanlardan beklediği yegâne şey, onu övüp saygı duymalarıdır.⁶²³

Kibir, Yüce Allah'ın sevmediği bir karakterdir. Nitekim, Kur'ân'da şöyle geçmektedir: *“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övününen kimseleri sevmez.”*⁶²⁴ Büyüklenmek, salınarak kabara kabara yürümek ruhsal bir hastalıktır. İnsanların yakalanmış oldukları aşağılık kompleksinden kaynaklanır. Kişiliği gelişmiş bir insan, kabara kabara yürümez. Nitekim ayette de *“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”*⁶²⁵ geçmektedir.

Kur'ân'da kibir, yapıldığı kimseler itibariyle şu şekilde ortaya çıkar:

a. Allah'a karşı yapılan kibir; kibrin en büyüğü, doğru olanı (hakkı) kabul etmekten ve ibadetle Allah'a boyun eğmekten kaçınarak Allah'a karşı kibirlenmedir. Nitekim, Kur'ân'da bu tür kibir şöyle geçmektedir: *“Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Mûsâ ve Hârûn'u mucizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular.”*⁶²⁶ İnsanı bu yola düşüren, cehalet ve azgınlıktır. Geçmişteki azgın toplumların anlatımında bu konudaki tekebbürlerine dikkat çekilmektedir.⁶²⁷

⁶²¹ Izutsu, **Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar**, a.g.e., s. 205.

⁶²² Zeydan, Abdülkerim, **İslam Davetçilerine**, çev. Nezir Demircan, İktbal Yayınları, Ankara, 1997, s. 416.

⁶²³ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 28.

⁶²⁴ Nisâ 4/36.

⁶²⁵ İsrâ 17/37.

⁶²⁶ Yûnus 10/75; Ayrıca bkz. Ankebût 29/38-39.

⁶²⁷ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 421.

Nitekim, Nemrut bunlardan biridir. O, kendi kendine göklerin Rabbi ile harbetmeyi düşünmüştür.

Kur'ân'ın âyetlerine karşı kibirlenmek de, bu tür kibir kategorisine girmektedir. Bu da cehennemliklerin başta gelen ve orada sonsuza kadar kalmalarına sebep olan bir vasfı olarak gösterilmektedir: “*Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara uymayı kibirlerine yediremeyenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.*”⁶²⁸

b. Diğer insanlara karşı kibir: İnsanın kendini beğenmesinden, başkasını küçük görmekten doğan, insana mahsus bir davranıştır. Bu tabii olarak kişiyi kendine bazı imtiyazlar verilmesinin gerekli olduğu psikolojisine götürür ki, dünyadaki kast sistemleri bu tür bir üstünlük iddia etme duygusundan doğmuştur: “*Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı)...*”⁶²⁹

Beled Sûresi'nde insanın kibri şöyle nitelenir: “*Yığınla mal harcadım, diyor.*” “*Kendisini kimsenin görmediğini mi, sanıyor?*”⁶³⁰ Burada çok mal sarf etmeyi câhiliye döneminde üstünlük ve şeref olarak isimlendirdikleri ve bunu böbürlenmek için yaptıkları kastedilmektedir.⁶³¹ Sarf etmek hâdisesine helak ve telef etme denilmesi, gerçek yararlarla harcanmayıp boşuna tüketmekle yitirilmiş olduğunu beyan etmek içindir. Zira, eğlenceye düşkün olan kimseler, bir ihtiyaç sahibinin karnını doyurmaktan hoşlanmayıp, zevk ve eğlence için mal telef etmekle övünmektedirler.⁶³²

Sonuç olarak kibir, genellikle insanın malı, makamı, soy-sopu ve bunlara benzer vasıfları yüzünden kendini beğenmesiyle meydana gelmektedir. Kibir, Yüce Allah'ın en sevmediği zaafılardan biridir. Bundan dolayı Kur'ân'da sık sık kibirlenenler kınanmaktadır. Bunun için kula düşen kendini bu hastalıktan koruması, eğer bu hastalığa yakalanmışsa bu hastalığı tedavi etmesidir.

⁶²⁸ A'râf 8/36.

⁶²⁹ Fâtır 35/43; Ayrıca bkz. er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 421.

⁶³⁰ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ; Beled 90/6-7.

⁶³¹ en-Nesefî, a.g.e., III, 644.

⁶³² Elmalılı, a.g.e., IX, 222.

3. Riyakâr

İnsanın manevî hayatını rahatsız eden bazı hastalıklar vardır. Bu hastalıklardan biri de riyâdır. Riyakârlık, karaktere ait bir olumsuzluktur ve gösteriş demektir. Riyakâr, sürekli çoğu kez duygularını, davranışlarını, düşüncelerini, tavırlarını olduklarından değişik şekilde ifade etmeye çalışır. Dinde riyakâr ise, herhangi bir tavrı, davranışı Allah'ın rızasını kazanmak için değil, başka maksatlara, hedeflere ulaşabilmek için yapılan davranış demektir.⁶³³

Tavırlarında, davranışlarında ikiyüzlü davranmak, farklı görüntü sergilemek münafığın sıfatıdır. Yüce Allah Kur'an'da münafıkların riyakârlığını şöyle açıklamıştır: *“Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, ‘Biz sizinle beraber değil miydik?’ derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, ‘Size üstünlük sağlayıp sizi mü’minlerden korumadık mı?’ derler.”*⁶³⁴ Âyet, münafıkların menfaatin olduğu yerde koşup, menfaat kazananlarla beraber olduklarını ifade eder. Bu da riyakârlığın ta kendisidir. Ayrıca başka bir âyette, münafıkların dilleriyle müslüman olduklarını söyleyerek ve sözde İslam topluluğuna katılarak İslam'ın sağladığı kolaylıklardan yararlandığı açıklanmıştır. Aynı zamanda kafirlerin arasına karışıp: *“Biz onlarla görünsek de gerçekte müslüman olmadık. Kültürde, düşüncede, hayat tarzında, size daha yakınız. Menfaatlerimiz ve bağlılığımız sizinkilerin aynısı. Bu nedenle İslâm ile küfür arasındaki çatışmada sizin yanınızda yer aldığımızdan emin olun.”* diyerek onlardan yararlanmışlardır.⁶³⁵

*“Onlar (namazlarıyla) gösteriş (riyâ) yaparlar.”*⁶³⁶ Burada riyakârlık, dini yalanlayan, yetimi iten, yoksulu doyurmaya önyak olmayan, kıldığı namazdan gâfil olan insanların vasıfları arasında sayılmaktadır. Ayrıca Bakara Sûresi'nin 264. âyetinde: *“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâle insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddeti yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler.”* Sadakaları

⁶³³ Okuyan, Mehmet, “Kur'an'da Olumsuz İnsan Tipleri”, **Kur'an Mesajı İlimi Araştırmalar Dergisi**, S. 10, 11, 12, y.y., 1998, s. 149.

⁶³⁴ Nisâ 4/141.

⁶³⁵ Mevdudî, a.g.e., I, 164.

⁶³⁶ Mâ'ûn 107/6.

boşa çıkanlar, malını insanlara gösteriş için veren riyâkârlara ve Allah'a da, ahirete de inanmayanlara benzetilmiştir.⁶³⁷

Riyâkâr tipler infâkta bulunurken, gösteriş gayesiyle bulunmaktadır. Allah'ın rızasını kazanma gibi bir niyeti olmadığından, onların bu hareketi başka şeylerle izah edilmelidir. Bu da başkalarına gösteriş ve onların yanında bir mevki sahibi olma tutkularıdır. Nitekim Nisâ Sûresi'nde mallarını insanlara gösteriş için verenler, yani riyâkarlık yapanlar, şeytana yakın kimseler olarak nitelendirilmiştir: “Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenler de (ahirette azaba dâçar olurlar). Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır.”⁶³⁸ Ayette anlatılan bu kimseler, Allah uğrunda değil de şeytanın yolunda malını harcayan riyakâr tiplerdir. Onlar Allah'ın rızasını kazanmak için infâkta bulunmayanlardır.⁶³⁹

Beled Sûresi'nde ise insanın riyâkârlığı şöyle açıklanır: “Yığınla mal harcadım, diyor.” “Kendisini kimsenin görmediğini mi, sanıyor?”⁶⁴⁰ Riyâkâr olan insan, kendi mal varlığı karşısında kibirlenerek yığın yığın mal harcadığını söyler. Bu harcamayı iyi, hayırlı bir iş ve malın gerçekten harcanması gereken yerde değil de boş ve faydasız şekilde tüketildiği anlatılmaktadır. Böyle bir harcama, ayet tarafından kayıp olarak nitelendirilmiştir. Çünkü gösteriş için harcanan malın hiçbir değeri yoktur ve bu dünyada insanları kandırdıkları gibi Allah'ı da kandırabileceklerini sanmasınlar.⁶⁴¹

Sonuç olarak riyâkârlık, karaktere ait olumsuzluktur ve gösteriş anlamındadır. Riyâkâr tipler, davranışları ve tavırları Allah'ın rızasını kazanabilmek için değil, diğer hedeflere ulaşmaya yöneliktir. Riyâkârlık, dinî yalanlayan, yetimi iten, yoksulu doyurmaya önayak olmayan, kıldığı namazdan gâfil olan insanların özellikleri arasında sayılmaktadır. Malını Allah'ın rızasını kazanmak ve iyi bir iş için değil sadece gösteriş için harcayan kimseler, sarfettiği malının boşa gideceğini ve bu davranışla münafıklara benzediğini Allah Teâlâ birçok âyette dile getirmiştir. Mü'minler de münafıklara benzememek için riyâdan kaçınmalıdır. Nitekim, Enfâl Sûresi'nde mü'minlere yönelik şu uyarı dikkat çekicidir: “Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah yolundan alıkoymak

⁶³⁷ Okuyan, a.g.m., s. 149.

⁶³⁸ Nisâ 4/38.

⁶³⁹ et-Taberî, a.g.e., II, 463.

⁶⁴⁰ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لِبَدَأِ إِيْحَسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ; Beled 90/6-7.

⁶⁴¹ Mevdudî, a.g.e., VII, 125.

için yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını kuşatıcıdır.”⁶⁴²

4. Cimri

“İnsanın Doğuşundan Gelen Bazı Olumsuz Özellikleri” başlığı altında, insandaki cimri yön hakkında açıklamalar yapmıştık. Burada ise kısaca Kur’ân-ı Kerîm’de, özellikle Beled Sûresi’nin ışığında cimri tiplerin, bu hastalığından kurtulma yollarını beyan etmeye çalışacağız.

Cimriden maksat, genellikle bir kişinin gereken parayı sarfetmekten kaçıp malı çok sevdiği için başkasına bir şey vermekten çekinmesidir.⁶⁴³ Cimri ile aynı zamanda, iyi ve güzel şeyler için Allah yolunda harcamamak kastedilmektedir. Bu tür insan tipleri için bahîl/cimri denmektedir. Bu tür tipler, insan hayırlı bir iş için para sarfederse de bunun karşılığında meşhur olacağını, menfaat ve çıkar sağlayacağını, insanların gözüne gireceğini düşünmektedir.⁶⁴⁴

Kur’ân-ı Kerîm, cimriliğin insanın tabiatında bulunan bir huy olduğunu ifade etmektedir: “*De ki: ‘Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederiniz. Zaten insan çok cimridir.’*”⁶⁴⁵ Bu ayet, cimriliğin insan psikolojisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, nefsin cimrilikle damgalandığını vurgulamaktadır.⁶⁴⁶ Fakat insan toplum içerisinde eğitilerek paylaşmayı, yardımlaşmayı öğrenir, yardım etme ve acıma duygularını harekete geçirir. İman, böyle bir duygunun kalpte bulunmasına engel teşkil etmektedir.

Beled Sûresi’ndeki ayetler, bir kölenin azat edilmesi, açlık zamanında bir yetimi, fakir birini doyurmanın adeta sarp bir yokuşu tırmanmaya benzetilmesini, cimriliğin ruhta olan en köklü bir zaaf olduğunu, izalesinin başarılması için çok büyük bir çabanın gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶⁴⁷

⁶⁴² Enfâl 8/47.

⁶⁴³ Çelik, a.g.e., s. 67.

⁶⁴⁴ Mevdudî, a.g.e., VII, 145.

⁶⁴⁵ İsrâ 17/100.

⁶⁴⁶ er-Râzî, a.g.e., XXI, 63.

⁶⁴⁷ Beled 90/11-16.

Netice itibariyle tasarruf etme eğilimi insanlarda bulunan tabii bir haldir. Ancak aşırı cimrililik, ruhî bir dengesizlik olup hasede de yol açmaktadır. Kur'ân'da cimrilik, kafirlerin ve münafıkların temel karakteristik vasıflarından biri olarak sunulmaktadır.

SONUÇ

Yüce Allah'ın, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için indirdiği Kur'ân-ı Kerîm, aynı zamanda insanları tefekkür etmeye, aklını kullanmaya ve gönderilen mesajı anlamaya davet etmektedir. Bu yüzdendir ki insanlar Kur'ân'ı indirdiğinden itibaren O'nu anlama ve açıklama yolunda çaba sarfetmişlerdir. Tefsir ilminin de esas amacı, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde anlayıp yanlış yorumlardan uzak durmaya vesile olmasıdır.

Müfessirler bu amaca ulaşabilmek için çeşitli yöntemler ortaya çıkarmışlardır. Bazıları rivâyete bağlı kalmış, bazıları da buna dirâyet ve kendi icthatlarını ekleyerek tefsir etmişlerdir. Bu çabalar neticesinde son dönem İslam âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi kavrayabilmek için yeni yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden biri de, Kur'an'ın bütünü ya da O'ndaki herhangi bir sûreyi araştırma konusu yaparak ele alıp incelemektir. Buna, "Konulu Tefsir Metodu" denmektedir. Müstakil sûre araştırması da bu metodun bir çeşididir. Bizim araştırmamız da bir sûre tefsiri ve ondan çıkarılan insan tiplerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Tezin giriş kısmı araştırmanın önemi, konusu, amacı, yöntemi, kaynakları ve konulu tefsir ve sûre merkezli konulu tefsir hakkında kısa bilgiler içermektedir. Birinci bölümde; Sûre hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bunun maksadı ise sûre tefsirine geçmeden önce onun hakkında genel olarak bir toplu bilgi sahibi olmayı sağlamaktır. Bu bilgiler şöyledir:

İlk olarak sûrenin ismi birinci âyette geçen ve şehir anlamına gelen "beled" kelimesinden alınmaktadır. Bu sûrede seksen iki kelime ve üç yüz otuz bir harf bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân'da Beled kavramının "beled", "belde" ve "bilad" vezninde kullanıldığı görülmektedir. Bu bilgiler açıklandıktan sonra Beled Sûresi'nin nüzûlü ile ilgili açıklamalar yapılmış ve O'nun inmesi ile ilgili sebep olan vâkıa ya da vâkıalar hakkında bilgi edinmeye çalışılmıştır. Bunun hakkında topladığımız rivâyetler ve açıklamalar neticesinde, sûrenin iniş sebebi: Ebu'l-Eşdeyn b. Kelede el-Cumehî ya da el-

Hâris İbn Amr İbn Nevfel'in olaylarına bağlıdır. Bu konuda değişik rivâyetler mevcuttur. Sûre'nin kısa olmasından dolayı kıraât açısından çok değişiklikler bulunmamasına rağmen yine de mütevatir kıraâtların okunuşu ile ilgili bilgi vermeye çalışılmıştır. Aynı zamanda sûrenin bütün âyetleri i'rab ve edebî sanatlar açısından tahlil edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri arasındaki münasebet önemli bir konu olduğu için biz de Beled Sûresi'nin önceki ve kendinden sonraki sûrelerle olan ilişkisini de incelemeye çalıştık. Araştırılabildiği kadarıyla Beled Sûresi'nin, Kıyâme, Kâf, Kehf, Yunus, Secde, Şems Sûreleriyle arasında münasebet bulunmaktadır. Beled Sûresi'nin içerdiği ana konular; insanın dünyadaki yerini anlatmak ve bu dünyada insanın onu saadete ve şekâvete götüren iki yoldan birini seçebileceğini bildirmektedir. İnsanın topluma karşı davranışlarını da içermektedir. Beled Sûresi'nin fâzileti ile ilgili bir rivâyet vardır. Bu rivâyetin mevzû' olduğu ileri sürülmüştür. Yine birinci bölümde Türkiye'de Beled Sûresi ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaları araştırdık. Bu kapsamda, eğitim açısından bir çalışma yapıldığı görülmüştür.

İkinci bölümün esas konusu ise sûrenin tefsiridir. Bu bölümde, sûrenin tefsirine geçmeden önce sûrede mevcut olan bazı garib kelime ve ıstılâhların izahı üzerinde çalışılmıştır. Bu kelime ve ıstılâhların açıklanması hususunda bu ıstılâhların geçtiği âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de bulunarak, âyetlerde geçen kavramlar lügat ve Kur'ân sözlüklerinden istifâde edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu kavramlar ile ilgili âlimlerin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler verildikten sonra, sûre âyet âyet, rivâyet ve dirâyet tefsirlerinden yararlanarak açıklanmıştır. Buna göre Beled Sûresi şöyle ele alınabilmektedir:

Sûrenin ilk üç âyetinde; Sûre'ye yeminle başlangıç yapılmıştır. Muhatabın dikkatini çekmek ve zikredilecek olan şeyleri tenkid etmek maksadıyla Yüce Allah "Bu beldeye (Mekke'ye) yemin etmiştir. Sûrenin devamında Canab-ı Hakk Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v)'i şereflendiriyor, bu nedenle burada O'nu anıyor, O'nun şu Mekke şehrinde kalmasından ve durmasından söz etmiştir. Ayrıca sûrenin üçüncü âyetinde baba ve çocuğa da yemin etmiştir. Dört, beş, altı ve yedinci âyetlerde insanın sıkıntılarla sınanması, gücüne ve malına aldanması açıklanmıştır. Bu âyetlerde insanın gerek dünya gerekse ahirette sıkıntıya dayanacak bir şekilde yaratıldığı beyan edilmiştir. Ayetlerin devamında insanın Allah'a karşı böbürlenmesi, Allah yolunda mal tüketmeyenlere ve insanın cahilliğine temas edilmiştir. Sûrenin sekiz ve dokuzuncu âyetlerinde Allah'ın

insana verdiği nimetlerden bahsedilmektedir. Allah insana sayısız nimetler vermiş, bunlara gereği gibi şükretmesini öğütlemiş ve müttakîlerden olmasını istemiştir. Bunun yanı sıra insana bir takım sorumluluklar yüklemiş, kendisini tanımmasını, yalnızca kendisine ibâdet etmesini emredip, başka yollara kapılmaktan menetmiştir. Sûrenin onuncu âyetinde Allah'ın insana iki yol gösterdiğinden bahsedilmektedir. Bu iki yolun ne olduğu konusunda tefsir bölümünde müfessirlerin görüşleri tespit edilmiştir. On birinci'den on altıncı âyete kadar akabe hakkında bilgiler, onunla ilgili âlimlerin görüşleri, sarp yokuşun aşması yolları, kölelik ve Kur'ân'ın köleliğe karşı tavrı, insanın topluluğa karşı bazı sorumlulukları ve olumlu ve olumsuz insan tipleri beyan edilmiştir. Sûre'nin son âyetlerinde bütün bu ameller işlendikten sonra iki kısma ayrılmıştır. Bu iki grup insanların akıbeti de tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümün başlığı ise “Beled Sûresi'nde Olumlu ve Olumsuz İnsan Tipleri” şeklindedir. Konumuzun bu kısım, insan kavramı ile sıkı ilişkili olduğu için, öncelikle daha detaylı bir şekilde insanın tanıtımı ve bazı genel özellikleri beyan edilmeye çalışılmıştır. Yaratılış açısından doğal varlık insan, aynı zamanda fikirleri ve tavırları bakımından fevkalâde karmaşık olduğu görülmektedir. Kur'ân'a göre insanın maddi ve manevi yönüyle bir bütün olarak diğer varlıklardan üstün olduğu görülmektedir. İnsanın doğuşundan getirdiği bazı olumlu özellikleri ve zaafı da beyan edilmiştir. İşte bu nitelikler onun tavrı şekline büyük bir etkiye neden olmaktadır. Bu bölümde esas konu olan olumlu ve olumsuz insan tipleri, hem bu Sûre'deki hem de Kur'ân'ın başka sûrelerindeki âyetlere dayanılarak detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sûrede geçen bazı olumlu ve olumsuz insan tipleri, akıllı selim sahibi insan, mümin, infak eden, iyiliği teşvik eden; kâfir ve nankör, kibirli, riyakâr ve cimri'dir.

Sonuç olarak, insan Kur'ân-ı Kerîm'in ana konusu olup, Kur'ân, ideal bir insan ve toplum tipi önermektedir. Böylelikle insanı en iyi tanıyan ve tanıtan Allah Teâlâ, insandan Kur'an'da geniş bir şekilde bahsederek ona yol göstermekte ve ondan yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen oluşturmasını istemektedir. İşte Kur'ân'ın fonksiyonu, yeryüzünde iyiliğin, adaletin hâkim olmasını sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- AHMED, Muhtar Ömer, **el-Mu'cemü'l-Mevsû li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Kırâatihî**, et-Turâs, Riyad, 1423/2002.
- ALTINKÖPRÜ, Tüncel, **Şahsiyet Analizi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ALTINTAŞ, Hayrani, “Hazreti Peygamber’in Getirdiği İnsan Tipi”, **Kutlu Doğum Haftası**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.
- EL-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd (v.1270/1854), **Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, I-XXX, İdâratü't-Tabâati'l-Münîriyye, Lübnan, ty.
- EL-'AŞŞÂ, Semer, **el-Bastu fi'l-Kırâati'l-'Aşri**, I-V, Mektebetü's-Selâm, Dimeşk, 1424/2004.
- ATEŞ, Süleyman, **Kur'ân Ansiklopedisi**, I-XXX, KURAM (Kur'ân Araştırmaları Müessesesi), İstanbul, ty.
- _____, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, I-X, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y., ty.
- AUROBİNDU, Sri, **İnsan Gelişiminin Devirdaimi**, çev. Sedat Umran, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- AYDIN, Hayati, **Kur'ân'da İnsan Psikolojisi**, 1.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- EL-BÂKÛLÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Huseynü'l-İsbahânî (v. 543/1148), **Keşfü'l-Müşkilât ve İzâhü'l-Mu'dilât**, I-III, Matbatü'l-s-Sabah, Dimeşk, 1415/1994.
- EL-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd (v. 510/1116), 1.b., **Meâlimü't-Tenzîl**, I-VIII, Dâru't-Tayyibe, Riyâd, 1409/ 1989.
- EL-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed İbnü'l-Hüseyn b. Alî (v. 458/1066), **Sunenü's-Suğrâ**, I-II, 1.b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1420/1999.
- EL-BEYZÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî (v. 685/1286), **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I-IV, 1.b., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.
- BOLAY, Süleyman Hayri, “Akıl”, **DİA**, II, İstanbul, 1989, ss. 238-242.
- EL-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), **Sahîhu'l-Buhârî**, I-V, 5.b., Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, 1414/1993.

- BULADI, Kerim, **Kur'ân'ın İnsan Tasavvuru**, 1.b., Pınar Yayınları, İstanbul, 2007.
- EL-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, **Fehmü'l-Kur'ân**, çev., Muhammed Coşkun, I-III, 2.b., İlim Yurdu Yayınları, İstanbul, 2013.
- CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Usûlü**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.
- EL-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (v. 393/1003), **es-Sihâh**, I-VII, 1.b., Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1399/1979.
- ÇAĞRICI, Mustafa ve HÖKELEKLİ, Hayati, "İrade", **DİA**, XXII, İstanbul, 1994, ss. 38-384.
- ÇAMDİBİ, Mahmut, **Din Eğitiminin Temel Meseleleri**, 1.b., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- _____, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, 1.b., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâfî**, 5.b., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÇANGA, Mahmut, **Miftâhu Kelimâti'l-Kur'âni'l-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm - Kur'an-ı Kerîm Lugati**, 1.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÇELİK, Ömer, **Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'ân'da İnsan**, 1.b., Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2010.
- ÇETİN, Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Marifet Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____, **Kur'ân Okuma Esasları**, Emin Yayınları, 25.b., Bursa, 2014.
- ÇETİNER, Bedreddin, **Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl**, 3.b., Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.
- ED-DÂMEĞÂNÎ, el-Hüseyn b. Muhammed (v. 478/1085), **Kâmûsü'l-Kur'ân**, 3.b., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Lübnan, 1985.
- ED-DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd (v. 444/1053), **Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'**, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1412/1992.
- _____, **el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân**, Menşûrâtü Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs ve'l-Vesâik, 1.b., Kuveyt, 1414/1994.
- DERVEZE, Muhammed İzzet (v. 1404/1984), **et-Tefsîru'l-Hadîs**, I-X, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1421/2000.
- ED-DERVÎŞ, Muhyiddîn, (v. 1402/1982), **İ'râbü'l-Kur'âni'l Kerîm ve Beyânuh**, I-IX, 3.b., Dâru İbn Kesîr, y.y., 1412/1992.

- DRAZ Muhammed Abdullah (v. 1378/1958), **Düstûru'l-Ahlâk fi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Buhûsi'l-Âlemiyye, y.y., ty.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/888), **Sünenü Ebî Dâvûd**, I-V, 1.b., Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1418/1997.
- EBÛ HAYYÂN (v. 745/1344), İBN ABBAS (v. 68/687), İBN KUTEYBE (v. 276/880), MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB (v. 437/1045), **el-Mu'cemü'l-Câmi' li Garîbi Müfredâti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Daru'l-İlmi lil-Melâyîn, Lübnan, 1986.
- EBUSSSUÛD, Muhammed b. Muhammed (v. 982/1574), **Tefsîru Ebissuûd**, I-IX, Dâru'l-Mesâhif, Kahire, ty.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. Müsennâ el-Basrî et-Teymî (v. 215/830), **Mecâzü'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ğarb li't-Tabâa, Kahire, 1973.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1361/1942), **Hak Dini Kur'an Dili**, I-X, Feza Gazetecilik A.Ş Yayınları, İstanbul, ty.
- EROĞLU, Muhammed, "Beled Sûresi", **DİA**, V, İstanbul, 1992, ss. 397-398.
- EYSENCK J. Hans, **Fact and Fiction in Psychology**, Pelican Books, United Kingdom, 1972.
- FAZLURRAHMAN (v. 1319/1988), **Ana Konularıyla Kur'ân**, 9.b., çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996.
- EL-FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd (v. 207/822), **Meâni'l-Kur'ân**, I-IV, 3.b., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983.
- GÜLÇÜR, Musa Kazım, **Kur'ân'da Karakter Eğitimi**, 1.b., Işık Yayınları, İzmir, 1984.
- GÜNGÖR, Mevlüt, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", **İslami Araştırmalar**, II, S. 7, İstanbul, 1988, ss. 49-55.
- HASAN, Şahin, "İnsan-Din İlişkisi", S. 1, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri**, 1983.
- HAVVA, Saîd, (v. 1410/1989), **El-Esâs fi't-Tefsîr**, çev., Abdüsselam Arı, I-XVI, Şamil Yayınları, İstanbul, 1992.
- EL-HAYYÂT, Ebü'l-Hasen Alî İbn Fâris (v. 452/1060), **et-Tabsîratü fi Kırââti'l-E'immeti'l-Aşera**, 1.b., Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1428/2007.
- HÂZİN, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bagdâdî (v. 525/1131), **Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl**, I-IV, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1425/2004.

- EL-HİMYERÎ, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh (v. 573/1178), **Şemsü'l-'Ulûm ve Devâ'ü Kelâmi'l-'Arab mine'l-Külûm**, I-XII, Dâru'l-Fıkr, 1.b., Dimeşk, 1187/1999.
- İZUTSU, Toshihiko, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.
- _____, **Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar**, 2.b., çev. Selâhettin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (v. 543/1148), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, I-IV, 3.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2003, Lübnan.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân (v. 597/1201), **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, I-VI, 3.b., el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1404/1984.
- _____, **Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh**, I-IX, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1411/1990.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî, (v. 833/1478), **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- İBN CİNNÎ, Ebü'l-Feth Osmân (v. 392/1002), **el-Muhteseb fî Tebyîni Vucûhi Şevâzi'l-Kırâati ve'l-İzâhi 'anhâ**, I-II, 2.b., el-Cem'iyyetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Kahire, 1414/1994.
- İBN CÜZEY EL-KELBÎ, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 741/1340), **et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl**, I-II, 1.b., Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan, ty.
- İBN FÂRİS, Ebü'l-Hüseyn Ahmed (v. 395/1005), **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, I-V, Mü'essesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986.
- İBNÜ'L-FEHHÂM, es-Sıkillî (v. 516/1122), **Kitâbu't-Tecrîd li Buğyeti'l-Mürîd fi'l-Kırâati's-Seb'i**, I-XX, Dâru Ammâr, Ürdün, 1422/2002.
- İBN ĞALBÛN, Ebu'l-Hasen (v. 399/1008), **Kitâbu't-Tezkire fi'l-Kırâat**, I-II, 1.b., ez-Zehrâu li'l-İ'lâmi'l-Arabî, Kahire 1411/1991.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî ez-Zâhirî (v. 456/1064), **en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 1.b., Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.
- İBN KESÎR, İmâmüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (774/1372), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, I-VIII, 2.b., Dâru Tayyibe, Riyâd, 1418/1997.
- _____, **Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr**, I-III, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1402/1981.

- _____, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, I-XVI, Çağrı Yayınları, y.y.,1404/1983.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem (v. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, I- XVIII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Lübnan, 1419/1999.
- İBRÂHÎM, Muhammed İsmâil, **Mu'cemu'l-Elfâzı ve'l-A'lâmi'l-Kur'âniyye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, ty.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebû Mûsâ Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsâ el Medînî (v. 581/1185), **el-Mecmû'l-Muğîs fî Garibeyi'l-Kur'âni ve'l-Hadîs**, I-IV, 1.b., Merkezu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, y.y., 1408/1988.
- EL-İSKENDERÂNÎ, Muhammed b. Ahmed (v. 1307/1889), **Keşfu'l-Esrâr**, I-III, Kahire, ty.
- KARAMAN, Hayreddin ve diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, DİB (Diyaret İşleri Başkanlığı) Yayınları, Ankara, 2012.
- KİRAZ, Celil, **Kur'an'da Ahlâk İlkeleri**, Emin Yayınları, Bursa, 2007.
- EL-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelüsî (v. 671/1272), **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XXII, Müessesetü'r-Risâle, Lübnan, 1427/2006.
- EL-KUŞEYRÎ Abdü'l-Kerîm b. Hevâzin (v. 465/1072), **et-Teysîr fi't-Tefsîr**, I-II, 220 + 500 varak.
- KUTLUER, İlhan, "Düşünme", **DİA**, X, İstanbul, 1994, ss. 53-57.
- KUTUB, Muhammed, **İslam'a Göre İnsan Psikolojisi**, 3.b., Hicret Yayınları, çev. Akif Nuri, y.y., ty.
- EL-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb (v. 450/1058), **en-Nüket ve'l-Uyûn**, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, ty.
- MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB, el-Kaysî (v. 437/1045), **Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk, ty.
- _____, **el-İzâh li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensuhih**, Dâru'l-Minâre, Cidde, 1406/1986.
- EL-MERÂĞÎ, Ahmed Mustafâ (v. 1364/1945), **Tefsîru'l-Merâğî**, I-XXX, 1.b., Mektebetü ve Matbaatu Mustafa'l-Bâbi-Halebî, 1365/1946.
- MEVDUDÎ, Ebü'l-Alâ (v. 1399/1979), **Tefhîmü'l-Kur'an**, çev. Komisyon, I-VII, 2.b., İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

- MUHAMMED ABDUH (v. 1323/1905), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 3.b., Cem'iyetu'l-Hayriyyeti'l-İslâmiyye, y.y., 1341/1992.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebu'l-Hasen (v. 150/767), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1424/2003.
- _____, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm - Kur'ân Terimleri Sözlüğü**, çev. Beşir Eryarsoy, 1.b., İşaret Yayınları, İstanbul, 2004.
- MÜSLİM, Ebü'l-Huseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, (v. 261/875), **Sahîhu'l-Müslim**, I-V, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Lübnan, ty.
- EN-NA'ÂL, Muhtar Fevzî, **Mevsûatü'l-Elfâzi'l-Kur'âniyye**, 1.b., el-Yemâmetu li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Dimeşk, 1423/2003.
- EN-NAHHÂS, Ebû Cafer İsmâil, **İ'râbü'l-Kur'ân** (v. 338/949), 2.b., Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1409/1988.
- _____, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh**, I-III, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1412/1991.
- NECATİ, Osman, **Kur'ân ve Psikoloji**, 2.b., Fecr Yayınları, Ankara, 2004,
- EN-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (v. 710/1310), **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I-III, 1.b., Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/2998.
- EN-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (v. 667/1278), **Riyâzü's-Sâlihîn**, el-Yemâmetu li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Dimeşk, 1423/2002.
- EN-NÎSÂBÛRÎ, Muhammed b. el-Hüseyn, **Garâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân**, I-VI, 1.b., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1416/1996.
- OKUYAN, Mehmet, "Kur'ân'da Olumsuz İnsan Tipleri", **Kur'an Mesajı İlimi Araştırmalar Dergisi**, S. 10, 11, 12, y.y., 1998, ss. 137-151.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, "Kur'ân'da İnsan Kavramı", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, İstanbul, 2001, ss. 1-14.
- ER-RADÎ, eş-Şerîf (v. 406/1015), **Telhîsü'l-Beyân fî Mecâzâti'l-Kur'ân**, Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1432/2011.
- ER-RAĞİB EL-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsim el-Hüseyn b. Muhammed (v. 502/1108), **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ma'rifetü, Beyrut, ts.
- ER-RÂZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî (v. 606/1209), **Mefâtihü'l-Ğayb**, I-XXXII, 1.b., Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1401/1981.
- ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Alî, **Safvetü't-Tefâsîr**, I-III, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1402/1981.

- _____, **et-Tefsiru'l-Vâdihu'l-Müeyesser**, 2.b., el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1428/2007.
- SÂMÎ, Şemseddin (v. 1322/1904), **Kamus-ı Türkî**, 2.b., hzr. Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- ES-SEKAFÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr (v. 708/1308), **el-Burhân fî Tenâsübi Süveri'l-Kur'ân**, 1.b., Dâru İbni'l-Cevzî, Damam, 1428/2007.
- ES-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (v. 375/985), **Bahru'l-Ulûm**, I- III, 1.b., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1413/1993.
- SEYYÎD Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân** (v. 1387/1967), I-VI, 32.b., Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1423/2003.
- ES-SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyr (v. 330/941), **Kitâbu Garîbi'l-Kur'ân**, Dâru Kuteybe, 1.b., 1416/1995, y.y.
- SOYALAN, Mehmet Yaşar, **Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.
- SÜYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahmân (v. 911/1505), **ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**, I-XVII, 1.b., Merkezu Hicr, Kahire, 1424/2003.
- EŞ-ŞÂFÎ, Ebû Abdillâh b. İdrîs (v. 204/819), **Tefsîru'l-İmâmi's-Şâfî**, 1.b., Dâru't-Tedmüriyye, Riyâd, 1427/2006.
- ŞERİATÎ, Ali (v. 1397/1977), **İnsan**, 5.b., Fecr Yayınları, Ankara, 2015.
- EŞ-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Alî b. Muhammed (v. 1250/1834), **Fethü'l-Kadîr**, I-V, Daru'l-Vefâ, y.y., 1994.
- ET-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, I-XXVI, 1.b., Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Kahire, 1422/2001.
- ET-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ b. Sevra (v. 297/909), **el-Câmiu's-Sahîh – Sünenü't-Tirmizî**, I-V, y.y. ty.
- TOPÇU, Nurettin (v. 1395/1975), **İslâm ve İnsan Mevlâna ve Tasavvuf**, 7.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- EL-UKBERÎ, Ebü'l-Bekâ (v. 616/1219), **İ'râbü'l-Kırâati's-Şevâz**, I-II, 1.b., Âlemü'l-Kütüb, Lübnan, 1417/1992.
- UYSAL, Halil, **İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü**, Uysal Kitabevi, Konya, 1996.

- ÜSTÜN, Yakup, “İslam’a Göre İnsan”, XIV, S. 5, **Diyanet Dergisi**, y.y.,1975, ss. 261-267.
- EL-VÂHİDÎ, Ebu’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî (v. 468/1075), **el-Vasît fi’t-Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd**, I-XXV, 1.b., Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- EL-YÂFÎÎ, Ebû Muhammed Abdullah İbn Es’ad el-Yemenî eş-Şâfiî (v. 768/1367), **ed-Dürrü’n-Nazîm fî Havassi’l-Kur’âni’l-Azîm**, el-Mektebetü’l-A’lâmiyye, y.y., ty.
- YILMAZ, Mehmet Faik, **Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet**, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, Ankara, 2009.
- EZ-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. Serî (v. 311/923), **Meâni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu**, I-V, 1.b., Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988.
- EZ-ZEMAHŞERÎ, Ebü’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (v. 538/1143), **el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl**, I-VI, 1.b., Mektebetü’l-Ubeykân, Riyâd, 1418/1998.
- EZ-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdü’l-Azîm (v. 1367/19945), **Menâhilü’l-‘İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, I-II, 1.b., Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1415/1995.
- ZEYDAN, Abdülkerim, **İslam Davetçilerine**, çev. Nezir Demircan, İktbal Yayınları, Ankara, 1997.
- EZ-ZEYN, Semih Âtîf, **el-İ’rab fi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, 1.b., Dâru’l-Kitâbi’l-Lübnânî, Beyrut, 1405/1985.
- EZ-ZUHAYLÎ, Vehbe, **et-Tefsîru’l-Münîr**, I-XXIX, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, 1141/1991.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Valmire	BATATINA	
Doğum Yeri ve Yılı	Hertice	18.10.1991	
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe,	Arapça	
Ve Düzeyi	Türkçe C1	(orta)	
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2005	2009	Medreseja e Mesme “Alauddin” Prishtine [Alauddin Prishtine İmam Hatip Lisesi]
Lisans	2009	2013	“Fakulteti i Studimeve İslame” Prishtine [İslâmî İlimler Fakültesi]
Yüksek Lisans	2014		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı
Doktora			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih		
İmza		
Adı Soyadı		Valmire BATATINA	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Valmire Batatina
Tez Adı	Beled Sûresi Işığında Olumlu ve Olumsuz İnsan Tipleri
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Celil Kiraz
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :15.08.2016

İmza : Valmire BATATINA

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Valmire		BATATINA
Doğum Yeri ve Yılı	Hertice		18.10.1991
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe,		Arapça
Ve Düzeyi	Türkçe C1		(orta)
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2005	2009	Medreseja e Mesme “Alauddin” Prishtine [Alauddin Prishtine İmam Hatip Lisesi]
Lisans	2009	2013	“Fakulteti i Studimeve İslame” Prishtine [İslâmî İlimler Fakültesi]
Yüksek Lisans	2014		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı
Doktora			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih İmza Adı Soyadı	15.08.2016 Batatina Valmire BATATINA		